

МАТИ ПОДРУГА СЕСТРА

РЕПЕРТУАРНИЙ

ЗБІРНИК

№ 15

МАТИ,
ПОДРУГА,
СЕСТРА

Репертуарний збірник

*Про героїчну й багатостраждальну матір,
її немеркнучу всеперемагаючу любов, про
жінку-воїна й натхненну трудівницю, друж-
бу і ніжне зворушливе кохання, красу й ду-
ховне багатство радянської людини розпо-
відається у піснях і віршах, оповіданнях і
драматичних творах цієї збірки.*

ПАВЛО ТИЧИНА

МАТЕРІ ЗАБУТЬ НЕ МОЖУ

Матері забудь не можу.
Скрізь, на що я тут не гляну —
чи на ліс, чи на поляну, —
бачу її душу гожу,
чую вимову кохану.

Голос чуть, де поле й трави:
— Я тебе любила, сину!
Тож прилинь хоч на часину:
душать ось мене удави,
гнуть к землі, як колосину.

І я кидаюсь на голос,
але там — нема нікого! —
Крім як сонця золотого...
Та ще гнеться, гнеться колос
від зерна свого важкого.
І кричу я: Україно!
Потім стану й прислухаюсь.

Чути... здалеку:— Тримаюсь!
Хмарко! Ластівко! Калино! —
І в той бік я повертаюсь.

Я іду. Куди? — до неї!
Крилами між люди лину.
Може, там її зустріну, —
душу сталі — не лілей! —
сталъ незламну — Україну.

Матері забудь не в силі!
Що це! — від газет, агіток —
що це! — рідний запах квіток.

Тільки хмари, тільки білі,
мов розриви од zenіток...

Йду я містом. На майдані
чую — радіо говорить:
Слухайте! це ж ворог творить!
Це ж над нею він у брані
насміхає... Та не скорить!

І кричу я:— Мамо! Рідна!
Голос дай! До тебе рвуся!
Й чути... здалеку:— Борюся!
І така ж ця мова срібна —
аж вогнем я весь схоплюся...

Раптом тут стрічаю жінку.
В військовому! — Вправна.

Звикла.
Сонце, ти фашизм там сікла?
Партизанко! Стій! Хвилинку!
Та вона — в юрбі вже зникла...

Завтра — знов її шукаю, —
біль свій на терзання множу,
і знаходжу й не знаходжу,
де світогляд річки й гаю...
Матері забудь не можу.

А який же то світогляд
в річки, в поля, у діброви?
Може, тихий, бірюзовий? —
Ні! Я бачу гнівний погляд,
строгі, войовничі брови.

До природи — як я ставлюсь?
Не як пантеїст молюся,
не в речах духотворюся, —
а грозою переплавлюсь,
сталлю блиску насталюся!

І тому, коли я бачу,
як на небі туча тучить,—
душу всю мою озвучить
громом гніву! — й на піддачу
блискавками намогучить.

І кричу я:— Обізвся!
Потім стану й наслухаю,
й чути... звідти: — Наступаю!

1942

Сину мій! Гартуйсь!
Не гнися!
Вже ось-ось перемагаю!

І такий тут грім покотить —
небом, небом-небозводом! —
мов червоний гнів походом
у фашистські дзоти дзотить
з українським всім народом!

Гей, народе! Будеш жити!
А я ж матір не забуду!
Україні, її люду
хочу вічно я служити.
А раз їй — то й людству буду.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

* * *

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.
Буває, іноді дивлюся,
Дивуюсь дивом, і печаль
Охватить душу; стане жаль
Мені її, і зажурюся,
І перед нею помолюся,
Мов перед образом святим
Тієї матері святої,
Що в мир наш бога принесла...

Тепер їй люблю, люблю жити.
Вона серед ночі встає,
І стереже добро своє,
І дожидає того світу,
Щоб знов на його надивитись,
Наговоритись.— Це моє!
Моє! — І дивиться на його,
І молиться за його богу,
І йде на вулицю гулять,
Гордіше самої цариці,
Щоб людям, бачте, показать
Своє добро.— А подивіться!
Моє найкраще над всіми! —

І ненароком інший гляне.
Весела, рада, боже мій!
Несе додому свого Йвана.
І їй здається, все село
Весь день дивилося на його,
Що тільки й дива там було,
А більше не було нічого.
Щасливая!..

Літа минають.
Потроху діти виростають,
І вирости, і розійшлись
На заробітки, в москалі.
І ти осталася, небого.
І не осталося нікого
З тобою дома. Нагоди
Старої нічим одягти
І витопить зимою хату.
А ти не здужаєш і встати,
Щоб хоч огонь той розвести.
В холодній молишся оселі
За їх, за діточок.

А ти,

Великомученице! Села
Минаєш, плачучи, вночі.
І полем, степом ідучи,
Свого ти сина закриваєш.

Бо й пташка іноді пізнає
І защебече:— Он байстрия
Несе покритка на базар.

Безталанная! де ділась
Краса твоя тая,
Що всі люди дивувались?
Пропала, немає!
Все забрала дитиночка
І вигнала з хати,
І вийшла ти за царину,
З хреста ніби знята.
Старці тебе цураються,
Мов тії прокази.
А воно таке маленьке,
Воно ще й не лазить.
І коли-то воно буде
Гратись і промовить
Слово м а м о. Великеє,

Найкращее слово!
Ти зрадієш; і розкажеш
Дитині правдиво
Про панича лукавого
І будеш щаслива.
Та недовго. Бо не дійде
До зросту дитина,
Піде собі сліпця водить,
А тебе покине
Калікою на розпутті,
Щоб собак дражила,
Та ще й вилає. За те, бач,
Що на світ родила.
І за те ще, що так тяжко
Дитину любила.
І любитимеш, небого,
Поки не загинеш
Межи псами, на морозі,
Де-небудь під тином.

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО

ЛЕБЕДІ МАТЕРИНСТВА

Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.

Заглядає в шибу казка сивими очима,
Материнська добра ласка в неї за плечима.

Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,
Не пушу тебе колиску синову гойдати.

Припливайте до колиски, лебеді, як мрії,
Опустіться, тихі зорі, синові під вії.

Темряву тривожили криками півні,
Танцювали лебеді в хаті на стіні,

Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,
Лоскотали марево золотим сузір'ям.

Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу,
Виростуть з тобою приспані тривоги.

У хмільні смеркання мавки чорноброві
Ждатимуть твоєї ніжності й любові.

Будуть тебе кликати у сади зелені
Хлопців чорночубих диво-наречені.

Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати.

За тобою завше будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.

І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі,

Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО

МАТИ

Не ради сліз, і розпачу, й скорбот, і не в ознаку гіркого прокляття, вони вже прокляті і так всіма на світі, а задля слави нашого роду написано, і во ім'я любові, про цю високу смерть.

І хоч багато судилося нам незабутніх утрат, хоч легше було б очам читати щось лагідне й миле серед громів, почитаймо про матір Марію Стоян.

Хто серед трупів ворожих біжить по селу, що вже догорає?

Хто це стогне біжучи? Чиє серце стугонить у грудях, мов вистрибнути хоче вперед?

Це Василь з автоматом і бомбами, Марії Стояних син.

Хто мертвий висить коло хати під небом?

Онде його мати.

Біжить Василь, увесь мокрий од довгого бою, біжить у великій тривозі. Як же він бився перед рідним селом! Розвідником був, нищив точки, розніс гранатою дзота, що був колись дядьку за хату. Погнали ворога. Пробіг Василь усе село, все те, що звалося колись селом. Дві сотні печищ, спалені сади, череп'я, ями і безліч одубілих ворогів у багнищі й крові.

— Мамо, де ви? Це я, Василь, живий! Івана вбито, мамо, а я живий... Я вбив їх, мамо, коло двох сотень... Де ви?

Підбіг Василь до двору. Отут був двір під самою горою.

— Мамо, матінко моя, де ви? Рідна моя, чому ж ви не стрічаєте мене? Чом не чую вашого тихого голосу? Де ви, голубко, матінко моя сива?

Спинивсь Василь коло хати, а хати немає. Василь у двір — нема двору. У сад — нема саду. Тільки одна стара груша, а на груші — мати.

О тихий жах... О незабутній смутку...

Коли вона була ще жива і хата була ціла край села, зимою в люту хуртовину, опівночі одного разу щось стало стукати у двері.

— Хто тут?

— Тьотушка, пустіте, погібаєм...

— Що ви, голубоньки, які ви, звідки?

— Ми руські, тьотушка. Свої ми. Льотчики! Ми впали.

— Господи, синочки, йдіть мерщій. Я двері зачиню... Чи ж ніхто не бачив? Німців же повно.

Увійшли, обнявшись, до хати два каліки. Упали додолу, заснули вмиць та й проспали півтори доби. Думала, померли.

Вже обмивала їй ноги їм гарячою водою, і грубу натопила, розігрівала разів зо три їжу — сплять. І плакала вночі і вдень, згадуючи своїх синів Івана й Василя. Хто ж їх нагодує, хто пригріє у лиху годину? Де вони? Може, лежать уже десь у полі, мов скляні, чи висять на шибеницях у німецькій неволі і вороння клює їм очі на морозі. І ніхто їй не гляне вже, і не спитає, не заплаче!.. Так багато смерті навкруги. Діти, діти...

Степан Пшеницин і Костя Рябов були обидва з Уралу. Вони належали до тієї породи руського юнацтва, що на довгі століття стане предметом вивчення і глибокого подиву істориків великої трагедії людства. Неголені, обпалені морозами, вітрами і лютими пригодами життя, вони грізно стогнали уві сні і дихали важко. Війна хвилювала їх душі у сні, війна... Вони були прості уральські юнаки, в міру освічені, роботящі комсомольці з хороших робочих родин. На війну їм іти не хотілось, але вони не плакали й не ховались від неї, по доброму руському звичаю. Вони пішли на фронт добровольцями, щоб скоріше добратись до ворога і знищити його. Льотчиками вони зробилися швидко і так само просто й легко, як могли б зробитися підводниками чи снайперами. Природа наділила їх усім у добру міру. І самі вони були добрі.

— Спочатку, матушка, ми довго гатили фріців важкими бомбами, а потім призначили нас на культурно-просвітну роботу. Не хотілось нам, правда, ну, треба,— приказ.

— А що ж воно за робота така? — спитала Стояниха, коли одного вечора вони довго отак розмовляли тихенько у темній хатині.

— Ми розкидали над Україною листівки,— сказав Пшеницин.— Щоб знали люди правду про війну.

— Так оце ви?.. Ой велике діло робите, голубоньки мої,— зітхнула Стояниха.— Куди там бомби, хай їм хрін. Велике діло — добра вість в неволі. Та така ж темрява кругом, та так позабивало голови людям лукавою фашистською брехнею, що й жити шкода. Неначе все скінчилося на світі, подумайте...

І тут уперше, слухаючи прості материнські слова на поневоленій землі, відчули Пшеницин і Рябов, яка велика місія їм випала в житті.

У бідній старесенькій хаті у присмерку під завивання хуртовини і грізний гук недалекого фронту узнали вони, як переписували люди оті листівки од руки, як вивчали напам'ять кожне слово і передавали од села до села, щоб воскресити віру. Слова правди горіли у темряві, мов огнища в холодну довгу ніч. Тисячі людей, зневірених, ошуканих, обплутаних обманами в неволі, урятувалися листівками од вчинків одчайдушних і жахливих. От що сіяли вони над українською землею.

Довго сиділи в задумі Пшеницин і Рябов. Потім вони розказали їй, як упали вони, підбиті вночі, серед лісу, як поламали собі руки і ноги, як тікали вони на схід лісами, ярами, як ховались од німців по проваллях, заметах і байраках, і, розказуючи, самі дивувалися надзвичайній своїй силі і волі до життя.

— Де ж це було, голубоньки? — спитала Стояниха, зворушливо сплеснувши руками.

— Далеко. Кілометрів п'ятсот.

— Давно?

— Та більше місяця. Вже й кості позростались. І показали вони матері страшні свої каліцтва і шрами.

— Ой рятуйте...

— Нічого, рідна. На живій кості наросте. Ми такі люди, що все перенесем. Нам би трохи ще полежати та набратись сили, а там пролізем через фронт хоч попід снігом,— утішали стару Марію Стояниху невгамовні діти.

— Ну, що з вами вдієш? Отакі й мої...

Два тижні ховала Марія гостей. Стерегла хату, годувала, а коли все вийшло, ходила по селу просити милостині, та неабиякої, а молока та сала. І ніхто не одмовив їй і не спитав нічого, хоч кожний про себе й догадувався про щось: не пішла б же Стояниха отак просити для себе.

Та не судилося Марії вберегти дітей. Одного ранку наблизився раптом гарматний рев. В село ввалилася на відпочинок пошарпана в боях частина. Заметушилася, забігала німота. Марія глянула та — в хату:

— Діточки! Ідуть!

Німці на порозі.

— Що за люди?

— Сини мої

— Брешеш!

— Не брешу, клянуся!

— Обшукати хату!

— Не трігайте, вони хворі. Поламані... Боже!

— Гальт! Ваша мати?

— Мати,— сказав Рябов.

— Брешеш, комісарє! — та за зброю.

Стала мати перед дітьми. Обоє затулила.

— Не дам! Бийте мене... Не дам, людоїди! Голубчики, не трогайте, не вовчиця ж вас родила, а людина, мати! — заплакала Стояниха.

— Нащо ж ти ховала?

— Боялася. Ви такі страшні! Нема ж нічого на світі, мо, страшнішого од вас!

— Ха-ха-ха! Правда? Ти маєш рацію, старушка. Страшнішого нема і не повинно бути! — зареготав німецький сучий син!

Через дві години зігнали німці на майдан усе село на очну ставку. Поставили Пшеницина і Рябова перед селом. Глянули вони на людей, ні одного знайомого обличчя навкруги.

— Прощай, Урал,— прошептав Пшеницин, поглянувши на друга.

— Прощай...

— Люди добрі, адже мої діти Василь і Іван! Погляньте-бо, хіба ж не визнаєте? — билася Стояниха, мов чайка об дорогу.— Кажіть же, що мої! Людоньки!..— благала мати німців і людей.

Люди плакали й признали. Навіть староста й поліцаї не посміли сказати «ні».

Одна тільки Палажка, вдова убитого партизанами начальника поліції, зловісно мовчала.

— Палажко, скажи — сини, бо прокляну на цьому і на тому світі,— шептала Марія Стояниха.— Бог тебе питає. Палазю...

Палажка мовчала.

— Фрау Палажка, єсть ето сини? — спитав її комендант.

Всі завмерли і не зводили з Палажки очей. Стало тихо, тихо.

Комендант почервонів. Товста його шия почала набрякати, як у кобри. Він догадався про змову.

— Ну?

— Сини,— сказала Палажка й потупила очі.

Тоді він ударив її з усієї сили в праву і ліву щоку. Вона впала додолу, як сніп, не встигши й крикнути. А він раптом до льотчиків:

— Ваше прізвище?

— Ой! — застогнала Стояниха, немов хто її ранив у саме серце. Вона не сказала їм свого прізвища, а вони не спитали по неувважності своїй дурній.

Упавши ниць додолу від удару по голові, вона не скоро підвелася. Але вона чула, мов крізь сон, як гукали до неї Пшеницин і Рябов.

— Прощайте, мамо! Спасибі! З вами і вмирати не страшно!

Зчинилась стрілянина.

Вони лежали на снігу, обнявшись обоє. А її взяли під руки й повели, б'ючи по чім попало. Розбили гранатами хату і підвели до груші. Попливла перед очима груша.

— Не вішайте, не страміть мене. Як же мені висітоньки? Я ж таки жінка стара. Дайте мені кулю, одну кулиночку, молю вас, благаю...

Не дали. Тоді вона хутенько стала на пеньочок, перехрестилась.

— Не трогайте, недолюдки. Не приторкайтесь до моєї шиї...

Сама наділа.

— Діти...— та й одділилась од землі.

Довго лежав Василь на снігу коло груші. Ніхто не чув ні стогону, ні туги, ні скреготу зубів. Під самий уже ранок, коли од морозу скаменіло його серце і грізний гук возвістив зорю, Василь примовк, немов заснув од великої втоми. Потім, підвівшись з землі, він поцілував холодну материну руку.

— Прощайте, мамо... Усю свою добрість і лагідну вдачу, що подарували ви мені, я лишаю отут з вами коло груші, мамо.

Потім він підійшов до хатища, взяв жменю попелу і загорнув у хустку.

— Оце я, мамо, заберу з собою, щоб не втомлялися ні ноги мої, ні руки, ні серце.

Проходили дорогою на захід бойові загани.

— Боець Стоян!

— Іду!

— Що за жінщина висить?

— Мати!

— Мати?

— Мати, товариші, рідна моя мати...

— Рота, сті-і-ій! Шапки геть!.. Вперед, ма-а-арш!

Перед нею проходило військо без шапок. Шанували материнство, ідучи до бою. Ревіли гармати. Сонце сніги червонило. Од гарматного реву обсіпався іній, і казкові сніжинки падали на материні розплющені очі.

І хто ж не поклониться з живих і прийдешніх невмирущій красі Марії Стоянихи, матері, що просила милостиню для дітей чужих? Погляньте, ось вона висить перед нами, возноситься над рідною мерзлою землею. Руки її маленькі й ніжні, з довгими красивими пучками, оті самі трудящі руки, що так багато сотворили хліба, прядива й насіння, простяглися долонями трохи вперед.

— Нема вже, діточки, нічого. Все віддала, щастя вам, доле.

Уся її маленька постать неначе линула в холодному повітрі, і сива її голова, похилена набік, торкалася передвесняних хмар.

Вічна слава вашому імені, мамо Маріє, красоті вашій.

Не було у вас дорогих черевиків, не душилися ви паризькими духами, а душились полином та коноплями. Не було ні шовку, ні сезонних капелюшків, ні кованих сундуків з замками. Не мандрували ви по світу, по закордонах, вам було ніколи. Ви, як та пчілка, були зайняті і од роси до роси носили все мед до радянського вулика, поки не одняли у вас життя недолюдки з Європи.

Але закордон ще приїде до вас, приїде подивитися на вашу піч під небом, на сухенькі гвоздики од пристрїту в пічурці, на ваш пам'ятник, і, якщо є на світі хоч краплина сумління, він поклониться вашій красі, дорога наша мати, слов'яно, українко дорога.

Були ви комуністкою чи ні? Чи був у вас партійний квиток? Напевно, не було. Але зерно, посіяне великим сіятелем Леніним, зійшло і виросло у вашому серці.

Хай же знає весь світ, як висіли ви, мамо, на старій груші за други своя у велику всесвітню війну в українському кривавому селі на Україні кривавій.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

* * *

Сину мій... Колись тобі повім я,
Як жона моя, для тебе — мати,
Ще тебе не відавши на ім'я
І не знавши, син, а чи дочка ти,

Мовила вечірньою порою:
— Чуєш? Б'ється! Ось під серцем саме! —
І торкнувсь я тихою рукою —
І війнуло радістю між нами.

Так! Любов недаром продзвеніла
В темну ніч огнистою стрілою:
То ж вона в глибу гнучкого тіла
Проросла істотою новою!

І коли вертаюся з роботи
Крізь осінню, крізь холодну мжичку,—
Я й тепер іще не знаю, хто ти,
Мій маленький, милий чоловічку,

Але вірю: ручки ці — для праці,
Ніжки ці — ходити тільки прямо,
А голівка — до кінця змагаться
Попліч із трудящими братами.

ЛЕСЯ КЛИМЕНКО

ПАМ'ЯТНИК

Отак і завмерла,
Навік скам'янівши з горя.
Отак і застигла,
Мов насторожі:

Не голосить і не говорить,
Тільки очі її тривожні.
Натруджені руки
Вперше не мають роботи.

В спеку стоїть.
Стоїть у морози.
А в очах — про дітей турботи,
А в серці — умерзлі сльози.
Хто і коли
Зможе сльози ті розтопити?

Навіть сонце того не знає.
Отак і стоїть
Над сповитим тривогою світом
І синів,
Що ніколи не вернуться,
Виглядає...

МИКОЛА МИХАЛЬЧЕНКО

ЧЕКАННЯ

I

Посіли думи побіля хати,
а в білій хаті — печаль вдовина...
Та й вийшла в білу легенду мати:
— Ой сину, сину... немає сина...
Де встала тихо трава прадавня,
де небо синє і вічний спокій,
віддав він буйне натхнення травню
і мрії грозам віддав високі.
Йому б ще стільки світань зустріти,
йому б надії плекати чисті...
І стали думи юначі житом,
і стали очі кленовим листям.
...І вийде тихо,
і стане мати,
коли журбою цвіте калина,
а білі думи побілять хату
в чекання сиве,
в печаль вдовину...

II

Вітер шумить і шумить під стріхою,
мати зелені збирає сливи...
Пахнуть долоні журбою тихою,
наче колоссям нива.
Травами бродить стара ідилія,
зліплена з вишень, роси, пшениці...
Тихо злітають з печалі білої
місячнопері птиці.
Крила дзвенять, перемиті зливами,
дивляться очі бентежно й сиво,
падають взорені сльози сливами.
Падають сині сливи...

СНЯТЬСЯ СИНИ*

Новела

Баба Явдоха з оберемком трави під пахвою стояла на курному роздоріжжі, зиркала то в один бік, то в інший: їй здавалося, що на небі два сонця і що це не що інше, як страшне знамення.

У війну, коли вона споряджала на битву одразу двох своїх синів, над степом теж горіли два сонця: і з них, як здавалось Явдосі, скапувала на землю липка кров. Згодом вона повірила, що то справді була кров, бо не повернулися до неньки сини, від жодного не отримала вона звісточки. Чоловік Явдошин загинув ще в минулу війну.

Зі степу придибала смерком. Нарвала в городі соняшникового листя корові, здоїла її у темному закутку хлівця, понесла сусідці Марині гладушик молока для діточок. Поспіхом розповіла молодиці про те, що вгледіла на полі.

— Знамення, певно. Щось недобре душа моя чує.

— Та що ви, Миронівно.

— А їй-бо. І тоді ж таке скоїлося, пам'ятаєш, як Степана та Андрія на війну лаштувала.

— То ви змудилися, бабуню, в самоті.

— Таки змудилася. Як ото осінній колосок, косяю не стятий. І вітри його скубуть, і зернятка у багно падають. Таки змудилася. І рідненьких усе нема, і ті, матросики, щось не навідуються. Все за село ходжу. Стану на розпутті і чекаю, чекаю, і своїх чекаю, і названих. Такі ж славненькі вони, морячки мої. Я їх і молочком, бувало, пою, і огірочки з городу та грушки ношу їм. А що вже борщі варила. Умегелять отой казанок — очима кліпнути не встигну. Наїдяться, було, борщу, а я їм вареників з вишеньками покладу. Іжте, дітки, відпусткайте солдатські паски, бо ще й пряжене молоко на припічку стоїть. А Володька, що на мого Андрія схожий, так той зовсім мало їв. Як курча, дзьобне разок — і ситий. А мені ж боляче, жаль дитяти. «Ану вилазь з-за столу! — гримну. — Ставай у куток, капосний. Ти що ж, старої баби не поважаєш!» — «Та що ви, мамо», — застидається. «Ставай, ставай!» — я йому. І стане, і стоїть. А хлопці регочуть з нього, аж хата ходором ходить. Та хіба ж я така зла? Сідай, кажу, хоч кавунцем запий, коли до їжі ледачий. Отаке-то. А тепер усе одна та й одна, — зітхнула.

— Хтось навідається.

— Та я вже й жданки поїла. Скоро рік, як розбрелися. Листи пишуть, всі пишуть, обіцяють у гості прибути. Тільки я відповідаю рідко. З мене й писака такий: як за перо, так і в сльози. Оце поси-

* Скорочено для читання зі сцени.

лочки всім зрихтувала, то сливок, то груш та яблук. Хай їдять, бабу стару нехай згадують. Володька, так той аж на севері. Кюфайку свою давала — не взяв. А воно все б тепліше було.

— В армії не замерзне. Вдягнуть.

— Та хіба ж я бачу, що в нього на плечах? А коли б узяв одежину, то й бабі спокійніше спалося б.

З пустим гладушиком, на денці якого вмовстився окраець хліба — для корови, — Явдоха виходить за хвіртку, думає, куди б ще віднести молока, бо все одно його нікому їсти. Та куди підеш поночі... У яслах уже темно. Доведеться до ранку в льох винести.

На подвір'ї ще довго розмовляла з коровою, скаржилась, що не хочеться і в хату заходити, що сумно їй, що краще б вона, корівка, людиною стала, то й бабі тоді веселіше було б на подвір'ї.

Тиняється Явдоха довкола ганку, городню хвіртку дрючком підперла, на курей кишнула (чи тхора десь почула поблизу — розкудкудакалися на сідалі). Довго мордувалася в пітьмі, не наважуючись ступити на мовчазний поріг. Однак безсердна ніч запхала її спершу в темні сіни, а потім і в порожню кімнату.

Перш ніж лягти спати, Явдоха підходить до столу, чиркає сірником. При блідому світлі з довгастої, вкритої позолотою рамочки на неї враз кидають теплі погляди Тимофій — чоловік, сини Андрій та Степан і десять бабиних названих синів-матросів. Прибули вони в село минулої осені колгоспні буряки з поля вивозити. Закурені довгою дорогою, стомлені. Як вгледіла їх Явдоха коло гаража — мало не зомліла. Її обидва теж на флоті служили, теж моряцьку форму на плечах носили. Колгоспні майстри взялися у клубі житло для гостей обладнати, вже й ліжка з дощок майстрували, а Явдоха, як довідалася про те, метнулася до голови — Демида Саракуци.

— Пусти їх до мене. Моя хата всіх вмістить.

— Не вигадуйте, Миронівно. Мало вам свого клопоту?

— Та пусти, Демиде. Пожалій стару бабу. Я й догляну їх, і зігрію, гарно їм з матір'ю буде. Ти ж поглянь, ну, отой чорнявенький... Ну, вилитий мій Андрійко. Дозволь хоч з синочками пожити.

Відвела від голови артілі благальний погляд, білим фартушком зарошені очі витерла.

— Такий ти крутий, Демиде. Тобі що, у тебе он повна хата...

Того ж вечора ожив, звеселів бабин дім. Мовби коло своїх рідних, бігала Явдоха коло матросиків, готувала вечерю, гріла у чавунах воду, щоб за ніч обіпрати кожного, місила діжу. І скатертиную нову із скрині видобула — на столі розіслала, і віконниці повідхияляла, щоб сонце заглядало у хату, і рушники поміж вікнами розвішала. Помолодшала одразу оселя, всміхнулася гостям.

Раювала Явдоха, всенькі дні й ночі металася коло своїх синочків. Чи засне, чи ні, а ледь кукурікне вдосвіта півник, вона вже на ногах. Піч затопить, чавунів та горщиків наставить довкола жару, в колгоспну комору збігає. Злаштує сніданок, підійде до матросиків, а вони рядочком на постелі з м'якого сіна лежать,—

і будити шкода. Коли б не оті буряки, хай би спали. Але ж треба.

Нагодує синочків, спровадить на поле, а потім нудьгує, поглядає на сонце та до хвіртки раз по раз бігає: чи скоро на обід пригуркочуть. Як запізняється, то зав'яже у хустину чавунчик з кашею, гладущик молока візьме, зо дві хлібини загорне в чисту пілку й почвалає на бурячище. Пообідає разом з матросиками серед лану, а опісля покортає як слід, бо хіба ж можна про їжу забувати...

Сподобалося морякам у баби Явдохи. Не в кожного з них навіть мати така турботлива. Всеньке варення повиносила баба з льоху, всенькі грушки, сливи, яблука, що сушила на зиму, в узвар повкидала. І бодню з салом майже спорожнила, і яйце не залежалося жодне.

Ложить Явдоха у запічку, мовчки на темну стелю дивиться та все думає. Ще тиждень-другий, і розлетяться її соколики. Знов одну залишать матір.

— Чого це ви, синочки, про наших дівчат забуваєте? — запитала якось після вечері.— Все праця та праця. Та цур їй. Пішли б у палац на танці. Гарні у нас дівчата, як лебідочки. Моргнуть очима — прощай, парубче. Коло таких і камінь воском розтопиться.

— По уставу не положено, мамашо.

— Які там уста. То до поганой дівки уста не дозволяють, а перед гарною і вони не стримаються. Ідіть, гуляйте. Я вже й форму вашу випрасувала. Чи, може, гребуете сільськими, городських маєте?

— Хто як,— задумливо поглянув у вікно Володимир.

Це він на Явдошиного Андрія схожий.

— Ну, а ти? Кажи-бо, маєш кралю чи ні?

Бабі кортіло почути оте бажане «ні», і так кортіло, бо ж вона виношувала свою, материнську мрію: здружити Володю з якоюсь дівчиною, поберуться вони, і запросить тоді Явдоха молодят до себе. Буде в неї і син, і дочка, і онуки будуть у самотньої баби.

— Із сільською не пропадеш,— вела далі.— Сільська дівка красива душею і руками, і думки в неї, Володю, красиві. Куди б ти не подався, куди б тебе лихо не закинуло, а вона повік тебе не зрадить, чекатиме довго, довго. Посивіє, у домовину ляже, а все одно чекатиме. Як мати синів своїх...

Якось прокинулася Явдоха, поглянула — пусто в хаті. Кинулася до вікна, а вони, синочки її, лагодяться на подвір'ї на дорогу.

Сумом обгорнулася бабина душа, онімїли старі, підтопані ноги. І не вмилася, і не глянула на стіл посеред хати, заставлений пляшками з вином, вийшла на поріг, журно ковтала сльози. Ні слова не мовивши матросам, шкарубкою долонею стерла з очей сльози, повернулася до хати, розтопила піч. Неслухняними руками наляляла водою баняк, підсунула його до вогню, взялася точити ніж. Скребло по каменю лезо, водночас до крові скребло воно і бабине серце.

— Володю! — вийшла на поріг.

— Чого, мамо?

— А йди-но сюди, дитятко.

Невисокий, широкогрудий моряк, тріпнувши смоляним чубом, неквапно підійшов до ганку. Явдоха пильно дивилася йому в лице, боялася, не сказав би отого жакливого, небажаного «ну ось і все, ідемо», схопила його за рукав, простягла ніж.

— Іди, синку, в курятник.

— Для чого?

— Іди, іди. Там за снопами кукурудзи сховайся, в куточку.

А я миттю.

Вагаючись, моряк побрів до вузьких дверцят, всміхнувся, низав плечима.

— Ціп-ціп-ціп,— загукала Явдоха.

Зграйка білих та зозулястих курей кинулася до господині, побігла вслід за нею. Явдоха сипнула жменю пшениці в курятник, і коли кури налетіли на зерно, зачинила дверцята.

— Ріж, Володю.

— Та що ви, мамо!

— Ріж, кажу тобі. Ріж усіх... На до-рогу...

Коли востаннє сіли за стіл, у хаті, як ніколи, було тихо. Якось винувато поглядали на Явдоху матроси, певно, відчували, що занадто глибоко розворушили своєю ласкою до старої її материнську душу. А баба все тупцялась коло столу: то різала хліб, подавала на сковорідках яечню, то витирала рушником чарки, розставляла проти кожного. Одна вислизнула з її рук, надвое розкололася на підлозі. На щастя. Тільки що то за щастя — на шматки розбите.

Йї першій налили портвейну, і баба якось невпевнено, розгублено обхопила чарку тремтячими пучками, розхлюпала вино по скатертині.

— Отака я невдаха, і випити по-людському не вмію.

Підвелася, обвела хлопців сумними очима.

— Ну, що ж, за вас, синочки. Щоб і тепло вам жилося, і радісно, і щоб літали ви високо, і орали глибоко, та щоб матусі ваші доріжок ваших по світу білому не розшукували. І мене не забувайте, рідненькі. Бо ви ж у мене одні-однісінькі...

Задерла догори маленьку, пов'язану темною хусточкою сиву голову, спрагло вицідила все вино, ще й на білу стелю краплинку хлюпнула.

Поставила на стіл чарку, стоячи вкусила хрумтливий огірок.

— А заграй-но, Степане! — засміялася раптом.— Хай йому біс, отому смутку. Баба ще не таке пережила на своєму віку. Я ж не на фронт вас споряджаю, синочки.

Пожадливо хапнули міхи повітря, затанцювали перламутрові гудзики баяна під товстими пучками здоровила Степана; і баба, вихопившись з-за столу, кинулася у танок. Видовжене сухорляве обличчя її розпашіло, яскраво спалахнули теплі очі. Навколо сухих ніг річковою хвилею закипіла довга зелена спідниця, задріботили по підлозі святкові чоботи.

Дзеленчав на столі посуд, все вигравало, танцювало у хаті старої трудівниці, і лише протяг, що зненацька влетів у двері, нудно бурмотів у куточку розбитої шибки: «Ой сумувати тобі, бабо, сумувати, сумувати...»

Розлетілися сини Явдошині. Знову спустила бабина хата, згорбилася серед вишень, напівзаплющила завішані темними хустками вікна. Відполум'яніли за причілковою стіною вогнисті груші, спопеліли серед чорного груддя городу палахкотливі яблуні, за посіріле село, похитуючись, самотньо подибала вітрами обскубана осінь.

...Сумує хата край яру на белебні. Нема баби вдома — в степу з людьми пораяється. Та двері в хатині незамкнуті, відчинена хвіртка. Може, завітає котрийсь, то щоб не чекав коло двору. Чи якийсь з двох своїх повернеться, чи з тих — матросиків...

А вона, Явдоха, у полі їх виглядає. Вийде на гомінке розпуття і дивиться, дивиться на довгі дороги.

Сняться бабі сини. Щоночі сняться.

ІВАН ГНАТЮК

ДОЛЯ

Матері моїй присвячую

Скупе життя
давало їй що-небудь:
що найдрібніше,
а найбільше —
мук...

Вона так мало споглядала небо,
бо погляд бігав
за мигтінням рук.
В очах кружляли жовтуваті
плями,

коли полотна ткала
при зірках.
Чуже добро
в'язалось мозолями
на жилавих,
спрацьованих руках.

Під стукіт ляди
потом і сльозами
білилося тоненьке полотно.
Чи не взяла пани його
на савани,

бо й слід замурувався їх
давно.

І от життя залишилось позаду.
Залишилось...

Чи, може, й не було...

А сонце йде...

а сонце йде до заходу

і смутком перекреслює чоло.

Вона стоїть на золотавім тирлі,
зачісує промінням

сивину.

Мінялось і телят,

і бригадирів —

не замінити

лиш її одну.

Стоїть...

Ковтає спогади солоні:

пройшли літа —

й не вернуться назад...

Задивиться на долю з-під

долоні —

і посміхнеться сумно до телят.

КОЛИ НЕ ОБІЗВЕТЬСЯ МАТИ

Коли не обізветься мати,
Така дорога і земна,—
До болю нам хочеться знати:
Коли ж народилась вона?

Невже загорнули те свято,
Як зерня в городі, граблі?..
Чи ми, пискунці-ластів'ята,
Затуркали матір, малі?

Полола чи грядку копала,—
Повідає нам залюбки,
Коли день Івана Купала
Чи теплі «зелені святки».

Лише про свої іменини
Згадать не встигала тоді.
Здається, собі — ні хвилини
Вона не вділила в житті.

Для нас навіть сонце б дістала,
Мов хліб і черемховий цвіт,
Всі дні, до дрібниць, пам'ятала,
В які ми побачили світ.

А ми їй ні разу, нізвідки —
Ні з поля, ані з даліни —

Ні хустки, ні брошки, ні квітки
В той день не принесли, сини...

Навчились у небі літати,
Вивчали й заморські краї,
А матір не встигли спитати:
Коли ж іменини твої?!

Ви знаєте, сонячні ниви?
Шепнїть, рясноцвіті лугів!..
Про неї ж не скажуть архіви —
Війна спопелила архів...

Ростила аж п'ятеро мати
І все пам'ятала одна,
А нам і вп'ятьох не згадати,
Коли ж народилась вона?!

Печалилась нами й гордилась,
Боліла дітьми і жила.
А може, вона й не родилась,
А ненею вічно була?!

Тож думати буду щоднини
(Розлука навчає любити!),
Що нині — її іменини,
І треба щось добре зробити.

ВАДИМ КРИЩЕНКО

МАТИ

У радощах чи в скруті-тузі,
У суеті буденних справ
Про неї я, хороші друзі,
Ще нічого не сказав.

Ліпив розчулені куплети
Тим, що й не варт, мабуть,
було...

А мама смажила котлети,
У грубці берегла тепло...

Їй гнув домашній клопіт спину,
Туманив очі голубі...
Всю радість віддавала сину,
Печаль ховаючи в собі.

В мене часу не вистачало
Для неї... Ой, щемить вина...
Адже у всіх моїх началах
Була вона, весь час вона.

Що землю я люблю і небо
Й ненавиджу жорстоке зло,—
Це, мамо, зернятко від тебе
У серці в мене проросло.

Розвіє час пусті замети,
Лишивши справжні почуття—
Комусь присвячував куплетів,
Тобі ж присвячую — життя.

МИКОЛА РУДЕНКО

ВДОВА

Кажуть — вродлива,
Кажуть — багата:
Сад біля вікон,
Затишна хата.
Хміль розвивається
На огорожі,
Аж попід стріху
Виросли рожі.
Як заспіває
В полі, в бригаді —
Всі до півночі
Слухати раді.

Тільки не знають
Подруги й друзі,
Як її серце
Б'ється у тузі.
Легше у будні,
Важче у свята...
Зайде до клубу —
Зразу дівчата
Чомусь припинять
Жарти і співи,
Мову зведуть
На телят, на посіви...
Ніби соромляться
Поруч із нею
Молодості
І любові своєї.

Піде до подруг,
Старших за віком, —
Та на гулянні
Із чоловіком,
Інша з дітьми
За лужком, за дворами
М'яч підкидає

Між яворами...
Мала б свого
Замазуру-хлопчиська —
Сум до душі
Не підкрався б
Так близько.
Скільки у серці
Ніжності й сили —
Всю б віддала,
Усією б любила...

Певна — її захистять
Від образи.
Тільки не всіх зрозумієш.
Відразу.
От голова
Ніби й добра людина —
Має дружину,
Дорослого сина...
Скрізь між людей
У повазі, в пошані —
Справи в колгоспі
У них непогані.
Якось в неділю
Постукав до хати.
Що ж, відчинила...
А він — цілувати.
Ляснула так,
Що уткнувся в огорожу..
Навіть і досі
Забути не може...

А тракторист
Молодий, чорнобровий,
Хлопець душевний,
Музика чудовий,
Ходить під вікнами,

Ходить щоночі...
Жаль, що у неї
Літа не дівочі.
Жаль, що уже
На четвертім десятку.
Хай починає хлопчина
З початку.
В нього минеться
Захоплення ранне.
Потім настане
Справжнє кохання.
Справжнє, як в неї
Перед війною
У вісімнадцять
Весною.
Прийде із клубу,

Зайде до хати,
Гляне на фото —
Солдате, солдате!
Що ти порадиш?..
І, ніби з туману,
Дивиться в душу
Обличчя кохане:
— Все я віддав,
Що лиш можна віддати.
Мила!
Чого ж тобі ждять
Від солдата?
Жити на світі
З печаллю — не гоже...
Більше нічого
Порадить не можу.

ЛАДА РЕВА

ТИ ДЛЯ МЕНЕ

Ти для мене, рідна,
Просто мама.
Відчуваю руки дорогі...
Ти в думках тайгою
Йдеш за нами
Крізь тумани, бурі і сніги.

Ти пробач
І грубість, і жорстокість,
І листи, що завтра
Не дойдуть,

Що тобі нелегко самотній,
Що, бува, ночами
Не заснуть.

Я прийду до тебе,
Чуєш, нене!
Де б моя дорога не була,
Щоб змогла ти
Глянути на мене,
До грудей притиснути змогла.

МИКОЛА СИНГАІВСЬКИЙ

КОЛИСКОВА МАТЕРІ

Спіть, моя мати, моя кароока,
зірка влетіла до хати.
Ясно світи, моя зоре висока,
спіть, моя мати.

Світиться вогник у нас опівночі —
внука йдете колахати.
Світять мені ваші ясні очі,
спіть, моя мати.

Скільки насіяли, скільки зростили,—
вашим рукам пам'ятати.
Дітям своєї краси наділили,
спить, моя мати.

Скільки проводили нас у дорогу —
можна вітрів розпитати.
Знаю я вас і лагідну, й строгу,
спить, моя мати.

В синім вікні захиталась тополя —
буде світанок стрічати.
Сниться вам світла синова доля,
спить, моя мати.

ОЛЕКСАНДР ЗАВГОРОДНИЙ

* * *

Тихіше, тихіше: спить мама.
Радіо, будь ласка, колискової.
Вітер, не гойдай старенької
рами.
Тихіше: спить мама.

Така маленька, чи так здалося
Від того, що в хаті темінь.

Місяць сріблить її сиве волосся.
Воно вже сиве? Чи так здалося?

Тихіше, тихіше: спить мама.
Радіо, будь ласка, колискової.
Вітер, не гойдай старенької
рами.

Хіба ти не знаєш? Спить мама.

НІНА ГНАТЮК

РУКИ МОЄЇ МАТЕРІ

В мамі руки росяні і теплі,
Мозолів запилені медалі,
В мамі руки, мов пшеничні стебла,
В мамі руки з хліба і печалі.

Йдуть медово, гірко і солоно,
Йдуть віки — в цвіту, в диму, у глеї,
Сперся світ на дві рясні долоні —
На долоні матері моєї.

ДМИТРО ПАВЛИЧКО

* * *

Матусенько! Було, на терня ногу
вколю і плачу. Ти мене полаєш:

«На, маєш —
слава богу!

Отак тобі і треба за свавілля!»
Але душа в самої, бачу, в'яне,
до рани
тулиш зілля

і рвеш стару сорочку на пов'язку...
Мій біль минався хутко. Нині знову
шовкову,
ніжну ласку
твоїх великих рук згадав я, нене...
І знов прибіг до тебе — лиш не сердься —
у серці
рана в мене.

Не можу я добути з нього терен,
любов'ю вбитий. Все тобі сказавши,
як завше,
нині певен,
що ти мені допоможеш... правда, рідна?
Так що ж це ти не чуєш і не бачиш,
неначе
ти не згідна...

Невже не можеш ради серцю дати,
страждання втихомирити нестримні,
скажи мені,
мудра мати!

ОЛЕСЬ ТРУСАН

СТЕРНИНКА

По іржавій, іржавій стерні
Личав хлопчина на білім коні,
Ухопившись за гриву руками,
Розриваючи простір заклячений.

«Мамо! Мамо!
Ну, де ви, мамо?!
Німці нашу Марію беруть
В Німеччину»...

Шелестіла, лущала стерня,
Степ вохристим рядом
прогинався.
Поліцай Грицько Порохня
Мотоциклом
За хлопчиком гнався.
І стріляв, скаженюка, стріляв.
«До-же-ну-у-у!»
До-же-ну! — кричав. —
Дожену, як не я —
Так куля моя-а-а-а!»
І догнав.
Кінь здригнувся,
На диби став,
Рвучко голову вгору задерши,
Похитнувся і — упав
Грудкою
З маленьким
Вершником.
«Ой дитино!..»
Жінки-орачі

Позбігалися, плачучи.
Підняли.
Напоїли водою.
«Чий ти, хлопчику?
Що з тобою?»
«...м-і-і-і-й!»
Підбігла.
Хотіла обняти
І знепритомніла
Моя мати.
По колючій, колючій стерні
Я іду і минувшину бачу.
Я не плакав тоді —
о, ні!
А сьогодні я чомусь плачу.
Може, пам'яттю розворушив
Те, чого не забуду ніколи.
Може, вітер заפורошив
Мені очі
Стернинкою
В полі.

МИКОЛА ВІНГРАНОВСЬКИЙ

МАРІЯ

На базарі рученьки ісклала,
В білій хустці, в сірім піджаці,
На буханець голову поклала,
Задрімала в хліба на щоді.

У чоботях, в темній спідничині,
В білому горосі-фартусі
Спить собі в базарній хуртовині,
А оса тим часом на осі
Гомонить по сливах...

Задрімала...

Промінь сонця гасне у косі.
На буханець голову поклала,
Продає ті сливи уві сні.

МАДОННА

Руки ці незвичні до спокою.
Я б хотіла бути її дочкою,
Щоб ті руки, теплі і живі,
Гладили мене по голові.

Ці уста схвильовують незнаним.
Я б хотіла стати її коханим,

Щоб ті губи, ніжно-винуваті,
І мене могли поцілувати.

Але тут звелись на мене очі —
І я матір'ю їй стати хочу,
Щоб заплакані ті очі втерти,
Щоб не дати від журби померти.

ГЕННАДІЙ ЦУРКАНОВ

ВАЛЬС ДЛЯ МАМИ

Новела

Ти пам'ятаєш, мамо, наш шкільний випускний вечір? Звичайно, ти пам'ятаєш його. Забувати вміємо тільки ми — діти, а матері завжди пам'ятають усе.

Ти пам'ятаєш, мамо, як Іра Хорошко радісно й напрочуд дзвінко оголосила: «А тепер починаються танці». Це було вже після того, як свої атестати, що засвідчували нашу нібито зрілість, ми віддали вам, мамам. І ти, глянувши на атестат, раптом заплакала. І подивилася на мене так, ніби я віддав тобі не документ на гербовому папері, а незвичайний квиток на найшвидший поїзд, який повезе мене в незвідану далечінь.

Того вечора я був поряд тебе зовсім мало. Все мені хотілось наговоритися з хлопцями, хотілось побути разом із Наталкою. Ти пам'ятаєш її, мамо. Вона іноді заходила до нас додому, коли я хворів. Ти одразу йшла на кухню й сторожко дрімала, зморена нічним безсонням, а Наталка квапливо переказувала мені шкільні новини.

Коли заграв наш шкільний оркестр і плавна, часом пульсуюча мелодія вальса забриніла в грудях кожного з нас, ти покликала мене до себе. Ні, ти не мовила мені й слова, хоч я стояв зовсім близько. Ти завжди була неговірка, моя мамо. Відтоді, як я пам'ятаю тебе й себе, ти неговірка. А сусіди розповідали, що до війни веселішою за тебе людини не було в селищі.

Того вечора ти покликала мене мовчки. Самими очима. Тобі так хотілося, щоб усі побачили, який у тебе «великий» син.

Усе це я бачив, мамо. Але вдавав, що нічого не помітив. Ні твоїх напіврозтулених усмішливих вуст, ні мовчазного запрошення.

Мамо, ти знаєш: не було й нема в мене людини, дорожчої від тебе. Та хоч того вечора в один із атестатів вписали й моє ім'я, був я по суті ще дурний і грубий хлоп'як. Це я зрозумів тепер. А тоді мався за дорослого й запевняв самого себе: пізно, мовляв,

танцювати з мамою, вийшов уже з того віку. Хай навіть ми з тобою не танцювали вдвох ніколи, то ще встигнемо, ти ж завжди поряд. А от Наталка...

Мамо, прошу тебе, не дивись на мене так пильно, так довго. Я не знав тоді, що в житті багато вальсів для дівчат і майже нема для матерів.

Пам'ятаю, як запросив Наталку й не наважувався глянути на тебе. Коли ж наші очі зустрілися, опустив голову, бо погляд мій був винуватий і ледь визивний, а твій — добрий і лагідний. У ту хвилину я зрозумів багато. Ти навіть на Наталку дивилася не з оцінюючою увагою, як уявлялося мені, а з ніжною строгістю. Ти зовсім не сердилася на мене. Тільки було тобі трохи боляче, — але про нього, про цей біль, я дізнався потім, коли виріс. І я подумав того вечора, що матері прощають своїм дітям усе. Я й тепер певен у цьому, проте вже не ставлю крапку після «все». Матері прощають дітям усе, крім зрад.

Відколи поїхав далеко од рідної оселі, відколи переконався, що не всі дороги такі гладенькі, як запевняли нас учителі, відчув, що не всі цілунки теплі, як твої, мамо; я частіше й частіше згадую той давній шкільний вечір, той вальс, що так і не став нашим.

Минуло вже стільки років. Але ти пам'ятаєш, звісно, кожен день, коли я навідувався додому. Їх було мало.

Хочеш, я розповім тобі, мамо, те, чого ти не знаєш. Втомившись від радості, від моїх розповідей, ти засинала — й тоді я сідав біля твого ліжка. І легенько гладив твоє волосся. Його переплітали сивинки. І щоразу їх ставало більше й більше. Коли ти спала, мамо, я довго дивився на твоє обличчя в рясних зморшках. Спала ти сторожко. Здається, ось вимовлю я найтихіше слово — і ти розплющиш очі, подаси мені руку.

Це неправда, що від тяжкої й тривалої праці руки грубішають. Навіть у ті, воєнні роки, як ти цілу добу не поверталася з заводу, а прийшовши, діставала з кишені фуфайки кусень хліба для мене й бралась прати мою одежину, — навіть тоді м'якших та біліших рук за твої не було у всьому світі.

Мамо, я дуже скоро приїду знову. І потім ми поїдемо разом. Але раніше — підемо до школи. На звичайний шкільний вечір. І я запрошу тебе на вальс, найголовніший, найщасливіший у моему житті. Тільки ти жди мене, любя мамо. Адже ще не пізно? Ти тільки скажи мені — правда ж, не пізно?..

ЧЕРВОНІ СОНЯШНИКИ

* * *

Настя зовсім забула, що в кишені нового фартуха і в піджаку лежать носовики. Аж два чи три вона в кошик поклала, а тепер ось витирає очі краєчком хустки, що на голові. Кінці її давно мокрі, і Настя стягує хустку, витирає нею лице.

— Ви вже простіть мені,— вибачається перед головою сільської ради...

— Нічого,— заспокоює її Юстин, а сам розгубився, як розрайти Настю, не знає. У склянку води наливає, ставить перед нею, вікно рвучко розчиняє.

— В область я їздив, у район. Перевіряв списки загиблих. Немає в них вашого сина.

— Немає...

— Але коли у вас є документи... Спитаємо в селі. Може, знав його хтось. У нас — добрі люди, скажуть.

* * *

— То, може, хтось стрічав Івана Верчука? У сорок третьому, у серпні? — питає Юстин у натовпу.— Він був молодий, дев'ятнадцять літ мав. Танкіст. Високий такий, з русявим чубом...

— Гарний був у мене син,— тихо промовляє Настя, проте Юстин чує її слова.

— А ще гарний був Іван Верчук,— кричить Юстин.— Ставний, плечистий. Може, впав кому в око? Бій же довгий був...

Не ворухнеться Настя. Мовчать люди. Дітлахи припишкли, і галстуки на шиях жевріють так само, як червоні Василькові соняшники.

Настя спроквола ворухить губами, пригадає імена загиблих, висічені на братській могилі. «Багато вас, сердешних діточок моїх, спочиває там. А Івана немає. Може, хто забув вписати його! А може, документи в бою пропали, та так безіменним у могилу й поклали!»

— То ніхто не знав Івана Верчука? — перепитує Юстин.

Оніміли люди. Оніміла мати.

— Пробачте нам,— каже Юстин Насті і незграбно цілує її руку.

— Стривайте! — розтинає тишу жіночий крик, і всі повертають на нього голови. Біжить вузенькою доріжкою поміж людьми, що розступилися, Марта Лелич. Зупинилась перед Настею, косу за спину з грудей перекинула.

— Я знала вашого сина, мамо,— передихнула важко.

Цвинтарна тиша запала довкола. Мов не Марту Лелич вгледіли росохачівці перед собою, а саме сонце впало до їхніх ніг.

— Я в погребі сиділа,— кусає пересохлі губи Марта,— бій саме точився. А як вщухла трохи стрілянина, вискочила я, до хати пробігла. За клямку вже взялась, коли чую, стогне хтось. Дивлюсь, соняшник захитався.

— Соняшник! — не віриться Насті.

— Авжеж. Біля повітки у нас росли... Метнулась туди, аж там хлопець лежить. Білявий зуб з-під шапки висунувся, на чолі кров запеклась. Кинулась я — води принесла. Ковтнув зо два рази і чогось усміхнувся. Бійці наші вулицею бігли, а він помирав...

— А казати нічого не казав? — питає з надією і страхом Настя.

— Казав. Іваном назвав себе. А ще просив матері вклонитися. Тільки в якому селі вона живе — сказати не встиг. У цій могилі його поховали ми...

— Синочку мій,— припадає Настя до гранітної плити, волошки й чорнобривці на ній розсуває, ніби очей Іванових торкнутись хоче.

Зітхнули люди легко, мов у страшній боротьбі із забуттям повернули Насті її Івана.

...Ще не один раз приїздила вона до нього в Росохачку, у дім до Леличів йшла, як мати рідна. Але ніхто так і не наважився спитати у Марти, чи правда, що то Іван Верчук помер біля соняшників. Це — Мартина таємниця, і вона береже її так само, як Настя соняшники, котрі подарував їй Василько. Червоні соняшники.

ОТІЛІЯ КАЗІМІР

КОЛИСКОВА ПІСНЯ — ПІСНЯ ПРО МИР

Спи, дитинко моя! Засни...
До світанку, до ранку весни.

Згущаються сутінки в надвечір'я.
І довго під зорями бурі

клепочуть —
танцюють до пізньої ночі
танець ненависті і зневір'я.

Чорні ворони кружать над нами,
тільки в нашій кімнатці затишно.
А небо в провалля летить
з громами,
а мати спокійно тебе колише.

Знедолені,
босі,
хворі,

слабі
сьогодні — стожильні і здружені.
Плече до плеча підставляють тобі,
в дарунок приносять ружі.

Ненавистю серця,
голосом кричі,
твердою рукою робітника
ламають вони блискавиці,
як сухостої у сосняках.

Щоб татко забув жорстокі бої,
щоб ненька тебе не кропила
сльозою,
щоб димом не віяло з чорних
руїн,
щоб ти не росло сиротою.
А нас мільйони! А ми вулкани!

А нам до мети злітати.
І мить перед нами, як тінь,
зникає,
і наші очі не хочуть ридати.

Спи, мій синочку. Під маревом зір
слухай пісню мою про мир.

ВОЛОДИМИР КОЛОМІЄЦЬ

НІЧ ПЕРЕД РОЗЛУКОЮ

Не обсадить дочка красолею
свій дев'ятнадцятий годок.
Поїде далеко, далеко...
«Так треба, мамо»,— сказала.
Так треба... Остання ніч...
Сон. Місячне сяйво срібне
дрімливо лунає по хаті.
І світла голівка дочки на подушці,—
кучері сплять без приколок...
Сплять яблучка — смагли коліна...
І зірка заснула в дубовому кадібцеві
біля начільного вікна.
Лиш мати не спить... не спить...
Змивала увечері лугом
доччине волосся, а тепер тихенько
на долонях собі розіслала,
припала до нього обличчям
і думає думу терпку материнську.
Чується дивне їй, півзабуте:
«Ах, у кого ненька,
в того і голівонька гладенька».
Про кого її матуся співала...
Як швидко ж минає усе.
Дочці дев'ятнадцять зазеленіло,
а ніби учора завітла дитям...
Був батько мовчун, та руки гучні.
Лиш пам'ять — кинута в далеч хустина...
Лиш губи в дочки по-дитячи припухлі...
І дивиться — не надивиться:
житні вії... і на підборідді родинка...
піт на чолі — росинкою повноліття.
Поїде завтра, поїде...
Блузка з немудрим узором хмелинкою
і сукня — на бильці ліжка...
І спакована вже валіза...

«Так треба, мамо»,— сказала.
Сміялась дочка, втішала дочка:
там води течуть по ярах, по бродах
медом старим і жовтим...
Там шерехом шишок повітря пронизане...
Та шовкову ласку матері — де це?
І хвили зітхають, котяться,
мов нічні поїзди... Чому?..
І безпомічна ніжність стримує
у материнських очах.
І шерхлі руки блукають, блукають
по вигорілих на сонці покосах...

ОЛЕСЬ ГОНЧАР

СОНЯШНИКИ*

Чекаючи, доки розшукають голову колгоспу, скульптор сидів на ганку біля контори і спокійно попивав добуту з чемодана мінеральну воду. Стояла велика спека. Був час обідньої перерви, і все живе поховалося в затінки, вщухло, принишкло. Після міського шуму та гуркоту, після втомливої дороги скульптор блаженствував, нерви його відпочивали. Зняв галстук, розстебнувся, почувуючи себе майже як дома.

Тим часом надійшов голова... Звідкись йому було вже відомо, що скульптор приїхав ліпити знатну його колгоспницю Меланію Чобітько.

— Зараз усе організуємо,— запевнив голова.— Я вже дав команду. Меланія прийде сюди.

І, приязно оглянувши гостя, запросив його до свого кабінету.

У просторому, залитому сонцем кабінеті було пишно, багряно від прапорів. Порядок в усьому, блиск, чистота кидалися в вічі.

Посідавши, вони деякий час мовчки вивчали один одного.

— Розкажіть, будь ласка, мені про вашу героїню,— попросив скульптор, закидаючи ногу на ногу.— Бо мені про неї тільки й відомо, що з газет...

— Про неї і в журналах писалося...

— Читав і фотографії повирізував, правда, самі лише профілі— анфас ніде не попадався.

— Що ж вам про неї розповісти,— мулився голова, видно, не знаючи, що саме треба від нього оцьому лисому суб'єктові з випещеним крохмалевим обличчям.

— Золота людина. Скромна, роботяща, справжня патріотка...

* Скорочено для читання зі сцени.

У нас її дуже поважають. Батько загинув на фронті, виросла в патронаті, кінчила сім класів. Зірку заробила на кукурудзі, а цей рік взялася ще й за соняшник...

— Це все добре, але для мене цього замало. Ви розумієте, товаришу голова... Як би це вам простіше... Одне слово, мені не анкета її потрібна, мене цікавить її душа, характер.

Господар задумався, зітхнув.

— Характер ви ось самі побачите. Тихий, добрий... Відносно ж душі,— осміхнувся в стелю голова,— то не знаю, чи вона вам відкриється.

— А чому б ні?

— Та так... Душа — річ тонка, до неї ключів особливих треба...

Голова не встиг доказати. У двері хтось дрібно, акуратно постукав.

— Заходь! — гукнув Іван Федорович, видно, по стуку визначивши, хто це має бути.

Двері відчинились, і до кабінету, світлячи Золотою Зіркою, неспішно вступила огрядна дівчина в чорному шерстяному жакеті, запнута сніжно-білою хусткою. Скульптор швидше вгадав, аніж впізнав у ній Меланію Чобітько.

— Ви мене кликали, Іване Федоровичу?

— Кликав. Ось познайомся, товариш скульптор приїхав тебе ліпити.

Знайомлячись, скульптор окинув дівчину гострим поглядом фахівця. Йому стало тепер зрозуміло, чому вона з'являлась в газетах лише в профіль. Меланія не могла похвалитися своєю вродою, і фотокореспонденти, мабуть, немало потрудилися, відшукуючи для неї позу, в якій дівчина виступала б кращою, ніж була насправді. Що ж, фотографам це вдається, але як бути скульпторові?

Голова посадив Меланію по праву руку від себе.

— Оце, Мелашко, наш шановний гість, товариш скульптор,— ще раз навіщось пояснив голова,— він хоче ліпити тебе для виставки....

Голова лукаво глянув на Меланію, і скульптор глянув, і вона сама мовби глянула збоку на себе, на своє широке розпливчате обличчя, і всім трьом зробилося до прикрості незручно.

— Таке й придумали,— згоряючи від сорому, похнюпилась дівчина.— Найшли кого...

Скульптор стежив за нею з нещадною зухвалістю митця. Меланія мовби навмисне заповзлася розвінчати всі його творчі задуми. Трималася вимушено, силувано й незграбно.

Розмова не клеїлася.

З якого боку не заходив, скрізь вона була не та, якою він хотів і сподівався побачити її. Спробуй-но вихопи характер з оцього хаосу недбалих ліній, кострубятих жестів...

«Все це не те,— нарешті гірко визнав скульптор,— і мені, влас-

не, тут нема чого робити. Вертатись, доки не пізно? Але як же тепер відкараскатись, як виплутатись з усієї цієї історії? Так, щоб і її не скривдити, щоб — ніби нічого й не сталося... Адже вона, по суті, ні в чому не винна... Так само, як і я».

— Отже, Мелашко, ти маєш шанс,— весело сказав голова.— Колись тільки богинь ліпили, а це вже й до нас черга дійшла. Вперед прогресуємо. Хіба ні?

— Краще б ви взяли мою подругу... Ганю.

— Ганя Ганею, а ти теж не прибідняйся. Ліпись. Тепер перед нами ще одна проблемка: треба буде десь влаштувати гостя.

— Що там думати,— м'яко втрутилась Меланія.— Коли вже до мене приїхали, то хай у мене й зупиняються. Хати не перележать.

— А й справді,— похопився голова, який, очевидно, саме на це й розраховував.— У тебе просторо, спокійно, малих нема. Ти там уже прояви ініціативу...

— Не турбуйтеся. Не голодатимуть...

...В хаті у Меланії було, як у віночку: тіняво, зелено, чисто.

Незабаром на столі почали з'являтися миски й полумиски. Наставила на вибір, подала йому чистий рушник.

— Будьте ласкаві, що є...

Скульптор їв, і кожен шматок застрявав йому в горлі. Ось завтра поїде, нічого не зробивши, зазнавши ще одної творчої поразки... «А може, інший зумів би виліпити Меланію? — раптом майнуло жорстоке припущення, і скульптор став перебирати в пам'яті своїх колег, молодших обдарованих майстрів.— Може, вони краще бачать, може, я просто видихався або в чомусь помиляюсь і не можу досягнути, відкрити її? О, це був би жах!»

Ланкова тим часом уже перевдяглася десь у другій кімнаті і стояла на порозі боса, підтягнута, привабна в своєму робочому вбранні.

— Мені вже треба йти... В мене — соняшники. А ви тут відпочивайте. Ото вам ліжко, ото простирадла. Все чисте, не сумнівайтесь.

— Дякую.

Меланія вийшла, і в хаті одразу посутеніло: знадвору вона тихо прихилила віконницю. Дбала за те, щоб не жарко було шановному гостеві.

До вечора скульптор встиг і відпочити, і походити з головою артлі по господарству. На фермі щebetливі доярки влаштували йому справжній допит, жваво цікавлячись, кого він уже виліпив на своєму віку та чи добре в нього виходить, та в якій позі він зобразить Меланію Чобітько.

— Виліпіть нашу Мілю такою, щоб всі на неї задивлялись,— вимагали колгоспниці.— Вона того достойна!

Коли зайшов у кузню, ковалі перестали гримати своїми молотками і, закуривши, з готовністю відповідали на його запитання. Гість хоче знати, хто це в нас так кохається на квітах?

— А це ж наші дівчата... Скрізь понасівали: біля контори, біля клубу і навіть попід кузнею. Почалося з того, що Мелашка...

Ах, знову Мелашка! Куди не поткнеться, всюди натрапляє на її сліди.

— Чи така вже вона у вас моторна?

— Е! Видно, мало ви її знаєте... Невсипуща, віддана, золота людина.

— Схід сонця завжди в полі зустрічає.

— Ви вже її, товаришу скульптор, не зобидьте... Дайте волю своєму хистові.

Дати волю своєму хистові!..

Дедалі скульптор все більше переконувався в тому, що му- сить негайно виїхати звідси. Нема чого сидіти на шії в одих чес- них роботящих людей, приховувати від них своє творче безсилля, зловживати їхньою гостинністю.

...Наступного дня скульптор поїхав. Вони вирушили разом з Іваном Федоровичем виїзною тачанкою.

З Меланією скульптор навіть не попрощався. Вранці, коли він встав, на столі його вже чекав наготований сніданок, а самої дів- чини і слід простиг — побігла на роботу.

Незручно було так виїжджати, не попрощавшись: справді, ніби тікає.

— Іване Федоровичу,— звернувся до голови,— чи не можна б заскочити на хвилину до Меланії?.. Туди, де вона працює.

— Як так не можна, що значить не можна,— відгукнувся голо- ва.— Все можна! Правда, круг накинемо, ну та це невеликий мі- нус... Газуй, Мишко, через другу бригаду,— наказав він кучерові.

Вузька дорога потяглася вгору між глинястими крутосхилами, вкритими чагарником.

На крутизні коні, напружуючись, захропіли, і всім довелося встати.

Виплуганились на гору, в поле, і скульптор раптом зупинився.

— Чекайте! — застиг він на місці.— Що це?

Від захоплення йому перехопило дух. Те, що він побачив пе- ред собою, на мить приголомшило і осліпило його: на широчезній рівнині, скільки сягав зір, яскраво золотились соняшники. Стояли до самого обрію, пишноголові, стрункі й незлічені, і всі, як один, обернені до свого небесного взірця — до сонця... Тут навіть повіт- ря, здавалось, несло в собі золотисті відтінки.

Кучер зупинив коней.

— Оце Мелашчині,— задоволено пояснював голова.— Он і таб- личка виставлена, читайте... А далі — то вже пішли інших...

Скульптор зачаровано дивився в далечінь, запруджену до само- го крайнеба ясночолим сонячним братством.

— Ні, це щось неземне,— тихо вигукував він.— Аж не віриться, що все оце яскраве, викінчене, божественне виросло з простої сі- рої маси, з пилюки, з ґрунту!..

— Не само виросло,— пожартував голова.— Посадили, викоха-

ли, то й вирросло... Живі люди плюс агротехніка та плюс, звичайно, природа. Онде вони, ті, що виліпили!

Десь із глибини золотих плантацій білою чаечкою виринула чиясь косинка... За нею з'явилась друга, третя.

Дівчата рухалися міжряддями, повільно наближаючись до шляху.

— Що вони роблять? — обернувся до голови скульптор.

— О! То хіба ви не знаєте? Штучне запилення... Щоб не ждати, як то кажуть, милостей від природи!..

В передній із дівчат скульптор впізнав Меланію. Так ось яка вона, справжня! Щось майже величне було зараз в її поставі, в погляді, в рухах. Не йшла, а ніби напливала із золотого духмяного моря, гордо випроставшись, легко й ритмічно подзвонюючи у свої золоті литаври. Захоплена роботою, вона, видно, зовсім не помічала скульптора, їй було не до нього, в неї була своя творчість. Соняшниковий золотистий пилок осідав їй на бровах, на віях. Обличчя натхненно розшарілося і стало мовби тоншим. Де взялися і врода, і характер, і чиста ідеальна чарівність ліній!

Скульптор відчув раптом, як наяву молодіє, як уміння і обдарованість знову повертаються до нього. Запам'ятати, вхопити, виліпити! Отут, зараз, в цю мить!

— Меланіє,— шепоче він,— Меланіє...

І схвильовано вмовкає.

Дівчина з гідністю чекає, що буде далі. Очі її променяються, запашні соняшники ласкаво кладуть їй свої голови на плечі, на груди...

— Скиньте мого чемодана,— сказав скульптор, не обертаючись до тачанки.— І можете собі їхати.

Стояв, наче заворожений. Зникло усе стороннє. Бачив лише море соняшників, білу косинку та артистичні вигини чудових рук, що, раз у раз здійсмаючись, плавно й натхненно подзвонювали у свої золоті литаври.

АНДРІЙ М'ЯСТКІВСЬКИЙ

ЄВА

Першим було слово.

Слово жаги, в ньому бажання жити, творити, бачити творене, змінювати, удосконалювати.

Слово було коротке, як вигук щастя, як зойк солодкого болю.

Земля крутилася довкола сонця, набухали рясні бруньки, щебетали первісні невгамовні солов'ї.

І вперше по безлюдних просторах покотилася нестримна луна:

— Є-е-е-в-о-о-о!

Вона вийшла з білої морської піни. Гола і пругка. Озирнулася.

Назустріч їй поглядом розвивалися голубі бузки, червоним полум'ям вибухали маки, під її босі ноги хилились ромашки.

Вона не знала, що море зветься морем, небо — небом, сонце — сонцем...

Вона не знала, як зветься квіти, які вони були. Було море, небо і сонце. Була велика земля.

Чекала того оклику вдруге і йшла. Її зупиняли папороті, її зупиняли ліани. Вона йшла на оклик, бо в ньому була жага життя, бажання творити, бачити творене, змінювати, удосконалювати.

— Єво-о-о! — почулося знову.

І солодко забилося серце, невидима гаряча хвиля залоскотала напругі перса.

Вона не знала сорому і не ховалась за віттям, не зривала виноградного листу, щоб накрити непорочне тіло.

Вона йшла під сонцем по землі, йшла у своїй величній і звабній античній красі.

Вона ще не знала слів, за якими стоять глум і підлість, вона не знала посмішок і лестоштів, за якими ховаються продаж, купівля і зрада.

На морі грала хвиля, з неба лилося сонце. В її серці жило море і сонце. Босі ноги ступали по теплій землі, що була її матір'ю, матір'ю того, хто її кликав.

Вона знала, що вона вічна, як сонце, небо і земля. Не рвала квітів, бо вічні й вони.

І зустріла того, хто покликав, хто вигадав перший поцілунок. Вперше відчула, як всю її проймає сонце, що зачинає життя, відчула, як в тілі нестримно і солодко вирує море, як тихою втомою гасне небо.

Ні він, ні вона не відали, що будуть на світі варфоломіївські ночі, трипільські трагедії, Освенціми, Бухенвальди і Майданеки, що будуть білі вбивати чорних, що будуть хахли, ляхи, жиди і гаджо...

Вона знала, що народяться діти, і буде сонце, море, небо і велика земля.

Не знала, що будуть інквізиції, гестапо, охранки, сигуранци, дифензиви, бюрократи і повії.

Не знала, що будуть люципери, нерони та гітлери, інакше не прийшла б до того, хто вигадав перший поцілунок, інакше упала б на гостру скелю і знову стала морською піною...

Тільки знала, що вона безсмертна, як сонце, земля, море і небо...

Вона плаче над могилами, що лишили війни, ридає над тими, хто не дожив до старості, кого поїла своєю кров'ю і пречистим молоком. Виходить щоночі стрічати тих, що пропали безвісти. Ходить Нью-Йорком і Севастополем, Хіросімою і Севернінвкою, Будапештом і Рю-де-Жанейро і просить усіх:

— Не забувайте, що першим було слово. Те слово — я.

Пийте джерельну воду!

Пийте шампанське!

Пийте віскі!

Слухайте опери!
Дивіться балет!
Сійте хліб! Сійте хліб!
Потрібні вам зорі — летіть!

Моя скорботна подоба на братських могилах, на п'єдесталах,
що зводяться над кладовищами, моя подоба у ликах прекрасних
мадонн, але я жива, я безсмертна, як світ!

Затямте!
Впізнайте мене і затямте!
Першим було слово!
Воно означало мое ім'я!

ПЕТРО БІБА

ВЧИТЕЛЬЦІ

Пробачте, прошу, що тоді, напровесні,
Коли ви хворі не прийшли у клас,
Раділи ми, жорстокі та безсовісні,
Що на руках походимо без вас!

Пробачте, прошу, що під новоріччя ми
Послать вам забуваємо привіт,
Що на свої весілля вас не кличемо
Й ні звісточки про себе стільки літ!

Пробачте, прошу... Учнями сумлінними
Для вас нехай ми будем повсякчас.
А може, ще й на заліки прилинемо:
Штиком писали ж, будучи в Берліні ми,

Без помилок, як ви навчили нас...

ВАЛЕНТИН ЛАГОДА

ГЕЙ ПОДРУЖЕНЬКИ-СЕСТРИЦІ

Як то радісно сьогодні!
Сміх. Пісні.
Пригадалися ж холодні
Грізні дні.
Пригадалися сестриці,
Стали вряд.

Нас тягли вони по глиці
В медсанбат.
Ой подруженьки-сестриці
Фронтіві!
Коли ласка, обізвіться,—
Ви живі?

Це ж ви нам снагу вливали.
Часом кров,
І солдат вставав помалу
Жив-здоров.

А самі такі ще юні,
Ще слабкі.
Вам би спать на сіні в клуні
Залюбки!

Вам кружлять би в круговерті
У танку,
А не повзять біля смерті
В рівчаку.

Ваше слово полум'яне
І пісні
Нам вигоювали рани
На війні.

Вам ходить би по травиці
У шовках,
Вас носить би нам годиться
На руках.

Хай не вернуться холодні
Грізні дні!
Сяйно, радісно сьогодні.
Сміх. Пісні.

Час минає, пролітає,
Та й тепер
Принагідно спогадаю
Всіх сестер.

Гей подруженьки-сестриці
Фронтіві,
Коли ласка, обізвіться!
Ви живі?

МИКОЛА НАГНИБИДА

СЕСТРИ

За селом, у степу,
є солдатська могила,
а повз неї на захід
дорога лягла.
Спить дівчина,
що землю мою боронила.
Кажуть люди: отам
трактористка з Орла.

Кажуть люди: отам
йшли бійці по траншеї, —
русокосий сержант
їх в атаку повів...
Після бою солдати
стояли круг неї,
і прощальний салют
у степу проgrimів.

На могилі гармату
вкопали солдати,
написали вони

на зеленій броні:
«Будем, Лідо Скворцова,
тебе пам'ятати
у походах, в боях,
у чужій стороні».

Ті солдати пройшли
Бранденбурзькі ворота...

І у нашім краю
їм весна розцвіла.
Отоді, ряд за рядом,
неначе піхота,
йшли у поле дівчата
з колгоспу, з села.

А навкруг і ліси,
і озера, і луки,
тихий Тетерів наш,
яблуневі сади
зустрічали дівчат

після років розлуки,
заспівали на всі,
на весняні лади.

Йшли дівчата у поле...
А день — ніби чаша,
повна сонця живого,
вітрів і тепла...
Зупинились дівчата:
— Тут подруга наша
спить далеко від дому, —
вона із Орла.

— Здрастуй, Лідо
Скворцова!

Поглянь, які шати
після бою ясніють
у нашім краю.
Сумно Ліді Скворцовій
одній тут лежати,
візьмем Ліду Скворцову
у ланку свою.

Будеш, Лідо, ти з нами
і сіяти, й жати,
на врожайному святі
накриєш столи...
І отак у степу
порішили дівчата:
свою ланку ім'ям
дорогим нарекли.

І на полі священнім,
де Ліда Скворцова —
русокосе дівча —
боронила наш край,
трое літ виростає
велика обнова —
ще небачений досі
шумить урожай.

Кажуть люди: немає
дружніших в артілі,

як дівчата із ланки
Скворцової... Ні!
Як за діло взялись —
не зупиняється в ділі,
а як пісню зачнуть —
солов'їні пісні.

А зерно у тій ланці —
неначе заграва,
на току потече —
золоті ручаї.
І на тисячу верст
розгулялася слава
про ту Ліду Скворцову
і подруг її.

А весною цією
по добрій годині
вістка в синім конверті
в артіль прибула...
«Здрастуй, Лідо
Скворцова!

Ти живеш на Україні,
то хоч в гості до нас
завітай до Орла.

Наші мирні ліси
і озера прозорі,
земляки твої рідні,
колгоспні лани,
наші тихі орловські
замріяні зорі
вже давно виглядають
тебе із війни...»

«Як засієм поля, —
відписали з артілі, —
і зберем на Україні
нові врожаї,
в путь-дорогу пов'яжемо
хусточки білі.
Ми приїдемо в гості,
ми — сестри її».

НЕЗАБУТНЄ

Пам'яті сестри Ярини

Знов хоч у снах
десь пройтися б
з Яриною
зелен-отавами
в тихому лузі.
Сестро кохана,
печаллю-хмариною
серце мое затуманилось
в тузі.

Юність моя босонога
згадалася.
Ще молода
і вродлива, нівроку,
з нами малими
сповна настраждалася,
мала чималу
турботу й мороку.

То з середульшим возилась
Миколкою,
то забавляла
малого Юхима.
То на вгороді
займалась прополкою,
досить роботи було
за плечима.

Як розквітали
зірки материнкою
ген над селом у високому небі,
ти, моя любя сестрице,
стежинкою

в школу спішила,
навчалась в лікнепі.

Тішила душу скупкою відрадою,
в прагненнях — щира,
до праці — охоча.
Не квітником,
а рудою левадою
завжди вела тебе доля дівоча.

Нам віддавала усе,
до жариночки,
тільки б росли
та міцніли хлоп'ята.
Завжди любив тебе,
сестро Яриночко,
вірно,
любів'ю молодшого брата.

Глянула б нині очима чудесними,
я ж тобі щастя і радості зичив.
Кличу до себе розквітлим
веснами,

Кличу, та марно,
бо вже не докличуся.

Сестро кохана,
печаллю-хмариною
серце мое затуманилось в тузі...
Знов хоч у снах
десь пройтися б
з Яриною
зелен-отавами
в рідному лузі.

ВАСИЛЬ ГРІНЧАК

* * *

В колиці, сплетеній із верболозу,
Мене малого мати колисала
І щось ласкаве, ніжне промовляла,
Втираючи мої невинні сльози.

А потім, щоб заснув, мені співала
Тихенько-тихо про калину в лузі,
Яку для чогось люди поламали,
І дівчина одна лишилась в тузі.

Я знаю, знаю: ти недосипала
У ті далекі неповторні ночі.
О материнське слово, рідні очі,
Мені ви ніжність і любов вливали.

Коли тепер мене питають друзі:
«Де гарно так навчився ти співати?»,
Я згадую про ту калину в лузі
І ті пісні, яких співала мати.

Я не забуду їх, без них — не жити,
Вони звучатимуть в мені щоднини,
Бо я від них навчивсь красу любити
Моеї дорогої України.

СЕСТРИ ХРИСТІ

В садах розкішних, в зелені Лубни
Біліють над лугами, над Сулою.
Добридень, сестро! Як давно з тобою
Не зустрічали ми разом весни.

Йдемо стежиною попід горою,
За словом слово, ніби з давнини
Хтось навіває спогади війни,
Як ми тікали аж за Дон гарбою...

Картопля на столі і огірки,
Давно вже випиті гранчасті чарочки...
Я плачу, бо співа мені сестра,

Як наша рідна і старенька мати
Шукала в березі маленького гусяти
І пізно-пізно гнали до двора...

НІЧНИЙ ВИКЛИК

О другій годині ночі постукали.

Стук був вимогливий і владний. Ольга Сергіївна прокинулась, але відчиняти не пішла: напевно, хто-небудь до сусідів. Проте кроки наближались до її дверей.

— Ольго Сергіївно,— почувся голос сусідки,— до вас...

— Зараз.

Ольга Сергіївна накинула халат і, машинально поправивши волосся, відчинила двері. В коридорі стояв Пашка Соседкін. Недбало кивнув головою: це, мовляв, я, Пашка,— сказав:

— У брата зуб болить. Кричить на весь дім, спати не дає...

— Здрастуй,— сказала Ольга Сергіївна.

— Яке тут «здрастуй!» Виє — порятунку нема... Ну, здрастуй...

— Чого ж ти не до лікарні?

— Хто піде вночі? Кому охота?

— Зрозуміло,— сухо сказала Ольга Сергіївна.— Зажди.

— Куди ж ти? Там брат стогне...

— Одягтися ж треба?

Тільки за огорожею санаторію, коли скінчилась посипана гравієм доріжка і позаду лишився освітлений електричними ліхтарями парк, Ольга Сергіївна сповна відчула непроглядну темряву холодної жовтневої ночі. З обох боків тяглися чорні насторожуюче-мовчазні ліси. Колії, залиті водою і грязюкою, ледь помітно поблискували, відображуючи світло темного неба. Лише по небу та воді і можна було орієнтуватися в цій тьмі кромішній.

— Чому ліхтарика не взяв? — спитала Ольга Сергіївна.

— Загубився десь...

«Бовдур! — у думках вилаяла його Ольга Сергіївна.— Човгає собі чоботиськами, а про мене не подумав...»

Вона ковзала по грязюці, з'їжджаючи з горбів, змахувала руками, удержуючись від падіння, ступала в таке густе місиво, що насилу видирала з нього свої старенькі лагоджені черевики. Пашка жодного разу не підтримав Ольгу Сергіївну. Засунувши руки в кишені ватника, він понуро крокував напролом, не розбираючи дорogi.

Ольга Сергіївна помітно відстала. По-своєму розтлумачивши це, Пашка сказав:

— Треба допомагати... Тепер людина людині — друг, товариш і брат... Тим більше лікар. Нічого не поробиш...

— Помовч!..

— Будь ласка. Мені зовсім не хочеться говорити. Аби ти йшла...

— Не хвилюйся, прийду.

В ній росла неприязнь до Пашки. Звичайно, вона лікар і повинна подати допомогу. Але ж цей хам зухвало експлуатує закони.

за якими Ольга Сергіївна жила. Пашку вона знала ще по школі — вони були однокласниками.

Ольга Сергіївна оступилась, поїхала по слизькому глинозему. Вона встигла спертися на руку, вільну од портфеля.

— Що там? — мляво спитав Пашка, озирнувшись назад.

Ольга Сергіївна обурено промовчала.

Минули картопляне поле, невеликий гай, вулицю, зупинились коло будинку над рікою. В одному з вікон горіло світло. Тільки-но Пашка торкнувся хвіртки, як загримів цеп. Розлючене гавкання оглушило Ольгу Сергіївну.

— Но, но, Тарзан! — сказав Пашка. — Но, но!

Він узяв Тарзана за нашийник, відтяг пса від доріжки.

На кухні Ольга Сергіївна побачила хлопчика років одинадцяти. Притуливши щоку до грубки, він безсило схлипував, змучений, очманілий від болю.

Пашина мати, Наталія Миколаївна, зовсім не літня жінка з підфарбованими бровами, побачивши сувору Ольгу Сергіївну, проспівала:

— От і добре, от добре, Оленька...

«Оленька» — покоровило Ольгу Сергіївну. Давно уже вона не бачила Наталію Миколаївну, забула про неї. Спитала строго:

— Де руки помити?

— Не дам! Не дам! — раптом заверещав хлопчик.

Він кричав весь час, поки Ольга Сергіївна мила руки, готувала інструмент.

— Не бійся... Як тебе звуть?

— Вітькою, — відповіла мати.

— Не бійся, Вітю. Тобі не буде боляче. Йди до столу... Ну, йди, Вітю!

— Ну! — крикнув на нього Пашка.

Вітя не йшов.

— Не бійся, Вітю... — Ольга Сергіївна взяла його за руку і підвела до столу. — Ану, відкрий рот... — Ольга Сергіївна зазирнула в рот. — Цей зуб болить?

Вітя закричав на весь будинок.

— Я ж нічого не торкалася. Чому ти кричиш, Вітю? Справа зуб болить?

— Еги... — проричав Вітя відкритим ротом.

Ольга Сергіївна взяла інструменти.

— Не дам! — заволав Вітя, почувши сухий дзвін тонкої сталі. — Не дам! Не дам! — і закрив рот рукою.

— Вітька! — закричав на нього Пашка. — Я тебе зараз ремем! Спати не дає, сволота, цілу ніч.

— Не кричи! — наказала Ольга Сергіївна.

Вона зняла годинник з тонкої руки і поклала його на стіл. Потім зробила з вати невеликий клубочок і, затиснувши пінцетом, капнула на нього з пузирчика...

— Так,— сказала Ольга Сергіївна.— Вітю,— ласкаво зверну-
лась вона до хлопчика,— бачиш годинник?

— Бачу...

— Котра година?

— Дві години п'ятдесят хвилин...

— Дві години п'ятдесят дві хвилини,— уточнила Ольга Сергіїв-
на.— Через півхвилини тобі не буде боляче. Дивись на секундну
стрілку.

Вітя витер рукою сльози і, схлипнувши, знову подивився на го-
динник.

— Відкрий рот!

І ледве Вітя відкрив рот, Ольга Сергіївна спритним легким
жестом поклатала йому у велике дупло клубочок вати.

— Ну?

Боячись закрити рот, ворухнутись, Вітя стояв з витріщеними
очима, повними сліз. Біль зняло. Але він вважав, що варто йому
тільки хоч трохи ворухнутись, і знову спалахне цей пронизливий
біль.

— Рот закрій і сідай...— сказала Ольга Сергіївна.

Вітя обережно сів, закрив рот. Ні, біль не вертався! Він посміх-
нувся і нервово засміявся.

— Скажи ти! — здивувалась Наталія Миколаївна.

Вона стояла і дивилась на Ольгу Сергіївну. На її руки з
довгими пальцями, на тоненьку, ще дівочу талію, на міську
зачіску.

— Богиня,— сказала Наталія Миколаївна, думаючи про те, що
от таку б дівчину заарканити її Пашці в дружини. Та де вже там!

Тим часом Ольга Сергіївна акуратно складала інструменти
і ліки.

— Негайно почніть лікування. В такому віці втратити зуб!

— Істи хочу,— сказав раптом Вітя.

— А?! — здивовано скрикнула Наталія Миколаївна.— Ви чуе-
те? Істи хоче! Цілий день в рот нічого не міг взяти! Зголоднів!
Чарівниця! — знову проспівала вона захоплено.

— Ви зрозуміли, про що я кажу? — строго спитала Ольга Сер-
гіївна.— Негайно почніть лікувати зуб, інакше зіпсуються й інші.

— Почнемо, почнемо, Олечко...— погодилась Наталія Мико-
лаївна і повторила:— Богиня! Справжня богиня!

Ольга Сергіївна опустила на стілець. В кухні було тепло,
і духота трохи розморилася її.

— Чаю тобі дати, Олечко? — спитала Наталія Миколаївна.—
Може, молочка?

— Дякую, я зараз піду.

Ольга Сергіївна стала одягатись, а хазяйка кивнула Пашці,
про щось нагадуючи.

— Нічого...— відгукнувся той, знімаючи піджак.— І так її ніхто
не укусить.

Ольга Сергіївна швидко застібнулась, взяла портфельчик

і, відчуваючи, як знову піднімається ненависть до Пашки, вибігла з дому.

Вона була одна на темній холодній вулиці... Невже ж нема ніякої управи на це хамство, на хамство взагалі? Ні, одна вона не піде! Переможеною, ображеною не піде.

Ольга Сергіївна повернула назад. Так! У будинку Соседкіних уже погасили світло, уклалися спати! Вона підійшла і рішуче взялася за хвіртку. Тарзан вискочив з конури і, люто гавкаючи, рвонувся до паркана.

Двері будинку відчинились, і на ганку з'явилась постать Пашки — в брюках і білій майці.

— Чого там?!

— Знайди ліхтарик,— сказала вона сухо,— і проведи мене.

Щось у добре знайомому голосі здивувало Пашку, і він сказав спроквола:

— Чо-ого? Та я вже ліг...

— Ти чуєш, що я тобі сказала?!

Лякаючись усе тієї ж нотки в її голосі, Пашка проте вимовив:

— Дійдеш і так... Ще чого!

— Тварюка! — тепер уже вголос вилаяла його Ольга Сергіївна і відчинила хвіртку.

Пашка розсміявся.

Тарзан звивався вгору, не в змозі дотягтись до хвіртки, куди вже увійшла Ольга Сергіївна, і важко падав на землю, захлинаючись голосним гавканням. З-під його лап летіла земля.

— Спробуй, спробуй,— не приховуючи ворожості, сказав Пашка.— Попереджаю! Освіченою стала! Але пес наш не розрізняє, хто освічений, хто темний.

Ольга Сергіївна йшла прямо назустріч Тарзану, ніби не бачачи його, не чуючи оглушливого відчайдушного гавкання. Пес відступив, але тільки для того, щоб з розбігу кинутись на неї. Він схопив Ольгу Сергіївну за полу пальта і так рвонув, що вона ледве устояла на ногах. Драп затріщав.

Пашка кинувся до Тарзана, відтяг його вбік і закричав несамоовито:

— Що ти робиш?! Він же тебе!.. Він же на шматки!..

Ольга Сергіївна витримала паузу і спитала:

— Ти чув, що я тобі сказала?

— Ну що? Що?

— Швидко збирайся!

— Та ти вийди за садибу...

— Ні,— твердо сказала Ольга Сергіївна.— Мені тут подобається.

— Він же тебе — на шматки...

Пашка прив'язав розлюченого до нестями Тарзана до будки, одягся і вийшов з ліхтариком у руці.

— До речі, і портфель понеси,— сказала Ольга Сергіївна і вручила Пашці свій портфельчик.

Вони покрокували назад.

— Куди світиш? Краще світи! — вимагала Ольга Сергіївна.

— Назвала тварюкою та ще командує,— пробурчав Пашка.— Нібито я кріпак.

— Ти і є раб. Холуй. Двадцять років тебе просять бути людиною, вчать, виховують, трохи не в ноги кланяються! А ти, доки тебе батоном не оперішиш, тільки знущаєшся з тих, хто тебе тягне вперед. Так от одержуй батіг!

На очах в Ольги Сергіївни блищали сльози образи, але Пашка не помічав їх: намагаючись акуратно світити під ноги лікарші, він вів її додому.

ІВАН ФРАНКО

ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ

* * *

Так, ти одна моя правдивая любов,
Та, що не суджено в життю їй вдовольнитися,
Ти найтайніший той порив, що бурить кров,
Підносить груди, та ба — ніколи не сповниться.

Ти той найкращий спів, що в час вітхнення сниться,
Та ще ніколи слів для себе не знайшов;
Ти славний подвиг той, що я б на нього йшов,
Коб віра сильная й могучая десниця.

Як згублену любов, несповнене бажання,
Невиспіваний спів, геройське поривання,
Як все найвище, чим душу я кормлю,
Як той огонь, що враз і гріє, й пожирає,
Як смерть, що забива й від мук ослобоняє,—
Отак, красавице, і я тебе люблю.

* * *

Як почувеш вночі край свого вікна,
Що щось плаче і хлипає важко,
Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко!

Се не та сирота, що без мами блука,
Не голодний жебрак, моя зірко;
Се розпука моя, невтишима тоска,
Се любов моя плаче так гірко.

* * *

Ой ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько — колюче терня!

Чом твої устонька — тиха молитва,
А твоє слово остре, як бритва!

Чом твої очі сяють тим чаром,
Що то запалює серце пожаром!

Ох, тії очі темніші ночі.
Хто в них задивиться, й сонця не хоче!

І чом твій усміх — для мене скрута,
Серце бентежить, як буря люта!

Ой ти, дівчино, ясна зоре!
Ти мої радощі, ти мое горе!

Тебе видаючи, любити мушу,
Тебе кохаючи, загублю душу.

* * *

Оце тая стежечка,
Де дівчина йшла,
Що з мого сердечка
Щастя унесла.

Ось туди пішла вона
Та гуляючи,
З іншим своїм любчиком
Розмовляючи.

За її слідами я,
Мов безумний, біг,
Цілував з сльозами я
Пил із її ніг.

Наче потопаючий
Стебелиночку,
Зір мій вид її ловив
На хвилиночку.

І мов нурок перли ті
На морському дні,

Сквапно так мій слух ловив
Всі слова її.

Оце тая стежечка
Ізвивається,
А у мене серденько
Розривається.

Залягло на дні його
Те важке чуття:
Тут навіки згублений
Змисл твого буття.

Все, що найдорожче,
Найулюблене,
Чим душа жива була,
Тут загублене!

Чим душа жива була,
Чим пишалася...
Оце тая стежечка,
Щоб запалася!

ЛЮБОВ

Любов — це щастя. Це бенкет весни.
Я нею жив — і не находив місця,
Я засинав. Вона ломилась в сні.
Серéдночі, коли на вікнах місяць.

А вранці — сонце золото лило.
Ревли бульдозери. Дзвонили крани.
Не видно за пилюкою було
Ні віч її, ані гнучкого стану.

Тоді були ми нарізно немов:
Я за одним, вона — за іншим валом.
Ставала мов уявною любов,
І разом явною ставала.

Схвильована усім своїм еством,
Приносила весни тривожний повів.
І знову світ належав тільки двом:
Мені і їй. Мені й моїй любові.

ДІВОЧА КАЛИНА

Легенда

Од крові людської почервоніла Буковина. Бо турки й татари шаблями гострими посікли нарід, спалили його оселі. Котрі люди ушіли, в гори відступили. І там, у темних і дрімучих лісах, село заснували. Обклали його скелями, земляними валами, аби ніхто й ніколи не міг добратися туди.

Отож у тривогах і жило-животіло село в лісових нетрях над Черемошем бурхливим. Та біда не минула, бо ті турки й татари дізналися, що далеко в горах є гуцульське царство-государство. І рушили на пошуки його. В горах блукали довго. Може, й рік і два, бо все вбрання на них порвалося. І лица їх зблідли, бо їжі їм бракувало, давно нічого не їли. Ціла зграя турків вийшла на зруб лісу. Там постояли, а відтак кинулися на худібку, яку випасали Івасик і Маринка. Порубали-посікли ту худібку і поз'їдали.

— Івасику любий! Біжи хутко до села і дай знати,— сказала Маринка.— А я, мо, забаламучу їх, поки наші до захисту приготуються та топірці нагострять.

Маринка тутки забігала. Вона ладна була летіти до верхів, до хмар, до сонця, аби ворога зупинити.

І заки Івасик ніс сумне відданечко, Маринка заманила турків у другий бік кичери. Маринка вела ворожу зграю туди, де найгустіші зарослі і холодні води.

— То чи не брешеш, дівко? — змикитили вороги.

— Ні, панове, ходімо скоріше, ось-ось село буде.

І довго вони ще йшли. Нічка застала в лісі. І не так сталося, як туркам гадалося. Маринка завела їх у таке бескиддя, аби ніколи більш не могли звідти вийти. А коли добре стемніло, небо, немов батогами, пороли блискавиці. Тріскала громовиця, до землі згиналися дерева, декотрі навхрест перепліталися, інші буря вивертала з корінням і кидала долі. Навкруги клекотіло, стогнало. І раптом зсунулися гори в велике озеро. Всіх турків воно намертво поглинуло. А на шпилі найвищої гори стояла Маринка. Уцілів і султан. Люто вихопив він шаблю і стяв Маринчину голівку. Заструменіла гаряча кров. І потеперки люди оповідають, що та кривця, як на камінь впала, калиною там стала. І простягнув до неї руку турок, але тут же спопелів.

А червона калина й досі барвами виграє-квітує, прикрашає нові гуцульські села і людям щастячко дарує.

Записав М. РЕВУЦЬКИЙ

ОКСАНА ДОВГАНЬ

ПОНЕСИ МЕНЕ НА РУКАХ

Понеси мене на руках.
Я радість тобі віддам
За те,
Що любов нелегка
Вклонилась моїм шляхам.
За те,
Що в собі ношу
Я болі твоїх турбот,
За пісню,
Яку я для тебе впишу
В сузір'я земних щедрот.

За те,
Що в тобі знайшла,
За те,
Що іще знайду,
Сердечність свого тепла
В життя я твоє впряду.
І хай любов нелегка,
Хай щаст'я не буває легких.
Понеси мене на руках,
Я сил наберуся з них.

ЗЕМЛЯ

Я чула,
Як гірко земля моя плаче,
Коли розтривожиш рани її старі.
Вона віками
Несе на собі терпляче
Горе усіх матерів.

Яким же важким
Тіло її здається
Від незрівнянно великої ноші,
І серце —
Яким повинно бути у неї серце
Лагідним і хорошим.

Чому ж
Йй доводиться плакати й досі,
Хто влив у неї сліз
Незагоєний біль?
Вона ж колисати тужаве колосся

Мріяла на собі.
І доброту караваєм до хати
З усмішкою нести,
Щоб радість кожної матері
У радість свою влести.

ОЛЕКСА ЮЩЕНКО

ЗАРУЧИНИ

От і гості прибули!
Просим, просим за столи:
Тут варене і печене —
Потрудилась наречена.
Слава їй,
Молодїй,
Серце дівчини, радїй!

— А я тільки на поріг,
Бачу, що смачний піріг!
Наречена дорога
Просить всіх до пирога:
Променем підсмажений,
Квітами прикрашений!
В світі кращого нема,
Бо пекла вона сама!
Сама викохала квіти —
Теж немає кращих в світі!
Слава їй,
Молодїй,
Серце дівчини, радїй!

Землю квітами квітчає
Та ще й хмелем запліта...

Просим, просимо до чаю,
Щоб не сохнули літа!
Ось вам цукор, не жалїйте,
Доня заробила, пийте.
Бач, висока цукру гірка.
Пийте, щоб жилось не гірко!
Слава їй,
Молодїй,
Серце дівчини, радїй!

Нїби сонечко засяло
В хаті всім гостям — чому?
Рушника подарувала
Нареченому свому, —
То ж із того рушника
Сила променів така!
Вишивала, вишивала,
Не 'дну нічку не доспала.
Ще одну не спала нічку —
До сорочки шила стрічку.

Слава їй,
Молодїй,
Серце дівчини, радїй!

ГАЛИНА ГОРДАСЕВИЧ

АЕЛІТА

Жінка з блакитним обличчям
Невтомно любов свою кличе.
І летить тиха туга голосу
Через чорні безодні космосу,
До далеких галактик доноситься.

Та даремно до серця проситься,
Бо ні в світі, ні в антисвіті
Йй коханого не зустріти.
Вже мільйони парсеків пройдені.
Мчать світила, в орбітах розгойдані.
Срібним пилом усе засипає,
І кінця дорозі немає.
Через темряву вічної ночі
Все несуться слова жіночі,
І з космічним промінням мішаються,
І без відповіді лишаються.
Жінка з блакитним обличчям
Невтомно любов свою кличе,
Все повторює знов і знов:
Де ти, де ти, любовс?

ЛЕСЯ ТИГЛІЙ

ДІВЧИНА З ШРАМОМ

В неї шрам через праву щоку
І чутливі захмарені брови...
Я її, мов травину, тонку
Бачу майже щодня на будові.
Щирий спів — про любисток... Ідуть
Перехожі, буденні і звичні...
Тільки очі у дівчини ждуть... ждуть,
Повні смутку акордом музичним.

МИКОЛА СИНГАІВСЬКИЙ

СУЗІР'Я ЛІДИ

Уривок

Дівчата поверталися з роботи,
ішли стежинами,
через поля.
І пристрасті людські,
печалі
і турботи
несла одвічно на собі земля.

Дівчата зупинились коло броду,
їх захопила, звабила ріка.
І пісня — сонячна душа народу —
злетіла в небо, плавна і дзвінка

Я забував образи і печалі,
я перелуння берегом носив.
У нас на Україні зустрічав я
такі небесно чисті голоси.

Я наслухався радощів і долі,
гірких прощань чужих, зрадливих муз.
Страждання і надії смаглочолі,
як птиці, вилітали з наших уст.

Їх піднімали голоси дівочі
під хмарами,
під сонцем,
у жнива.
І пісня про лукаві карі очі
полум'яніла,
простором жила.

Я чув її надвечір у Полтаві,
в Карпатах пам'яталась повесні,
коли в Поліссі гуси гелготали,
вона вчувалась, марилась мені.

Де ходиш ти з дівчатами додому,
де стишуються думи і жалі,
звисає небо вдосвіта додолу,—
сузір'я Ліди ходить по землі.

КОСТЯНТИН ЗАВАДСЬКИЙ

ОЧІ *

Повз мене пройшла красива дівчина в радянській військовій формі... Промайнули великі очі. «Це вона»,— подумав я і крикнув: «Сержанте, підійдіть до мене!» Вона зупинилась, випросталась і, як старий боєць, доповіла: «Сержант Ольга К. направляєтсья в госпіталь номер один». В її очах я помітив здивування — немовби вона говорила: навіщо ти мене затримав? Чи всіх красивих дівчат затримуєш? Насмішкуватим поглядом пройшлася по мені з ніг до голови. Я знітився. Невже це не вона? Я пояснив їй, що шукаю дівчину, яка колись врятувала мені життя.

* Друкується із скороченням.

— Це не я,— коротко відповіла вона мені.— В тому бою, в якому ви брали участь, мене не було. Дозвольте йти? — Вона цокнула каблуками і зникла в натовпі берлінської вулиці.

Мені стало сумно, я знов помилився. Скільки разів мені доводилося помилятися, та все ж я шукав її, наполегливо, завжди, всюди, де б я не був. Товариші мої сміялися.

— Слухай,— говорили вони,— кого ти шукаєш? Тільки божевільний може шукати якісь очі.

Так, це правда, я шукав очі, саме очі, нічого, крім цих очей, я не пам'ятаю. Досі я не знаю, чи були вони блакитні, чорні. Знаю тільки, що вони були великі, чудові і безмежно добрі. В них було щось таке, що давало мені сил боротися зі смертю і перемогти...

Йшов 1943 рік. Жовтневу ніч повільно змінював ранок. Здалеку яскравими фарбами блищав світанок. Вітер посилювався з кожною секундою, пронизуючи нас холодом. Густий туман знімав свою сріблясту шапку з селянських хатин, що виднілися вдалині. Село Тригубове і річка Мірея, що протікає повз нього,— місце наступної битви — з'явилися в усій своїй суворій красі.

В землянках закурювали. Мозолясті руки польських солдатів дивізії Тадеуша Костюшка скручували цигарки з радянської махорки, готували зброю до бою. Це була чудова зброя. Дивлячись на неї, всі думали про те, як багато зробив радянський народ для Польщі. Він дав нам кращу зброю, теплий одяг, дав можливість воювати за свою свободу, йти прямо до Варшави.

Усі курили, не потрібно було маскуватись: сонячний ранок зливався з спалахами вогників цигарок. Я глибоко вдихнув приємний дим і віддав свою недокурену цигарку моему новому другові Янику Пілецькому.

До нього в землянку я прийшов лише вчора. Мій танк був пошкоджений, і я вирішив брати участь в атаці разом з піхотою. Так зробив весь екіпаж мого танка. Ми швидко подружилися з піхотинцями, і зараз я дивився, як Яник з якимось радісним вдихом втягнув у легені велику кількість диму і випускав його з рота круглими, красивими кільцями.

Усі ми були схвильовані, хотіли скоріше в бій, якнайближче до Польщі. Ми знали, що перед нами ворог, з яким треба битися на смерть, і я знав, що для моїх товаришів це буде перший бій — екзамен патріотизму і мужності. Я був спокійний — вони зроблять усе можливе, щоб перемогти, але в цей спокій вкрадалась якась невпевненість, змішана зі страхом. Я думав про своїх товаришів, які вперше у житті підуть назустріч смерті. Чи багато залишиться живими, чи всі знайдуть в собі мужність і виправдають довір'я товаришів, друзів?

Раптом сильна артилерійська канонада розірвала тишу. Із страшним свистом пронеслися над нашими головами снаряди. Ми почули шум моторів літаків. Цей безперервний гуркіт оглушував, вибухи бомбування роздирали барабанні перетинки.

І в цьому диявольському вирі вибухів прогрімів дужий голос командира:

— Приготуватись!

Довгожданий наказ швидко облетів усе поле. Руки бійців міцно стиснули автомати, крізь гуркіт залпів і вибухів пролунав заклик:

— Вперед, за Польщу, за Варшаву, за свободу!

Немов лавина, усі ринулись вперед. Голосне «ура» неслося за болоченим полем. Я йшов вперед, стріляючи.

Крізь туман я чув вигуки польською і російською мовами: «Батарея, вогонь!»

Це росіяни, подумав я, допомагають нам. З іншого кінця поля долинув голос польського командира:

— Вогня! Напшут! — І знову я почув російську команду:

— Вперед, за Батьківщину!

Усі спроби фашистів затримати нашу атаку виявилися даремними — ми йшли вперед.

Крізь пекло, наперекір смерті, йшли польські солдати до своєї Польщі, з допомогою радянських воїнів, пліч-о-пліч з ними пробивали шлях до Варшави.

Я йшов повз убитих, боявся на них дивитися, щоб не зустріти знайоме обличчя. Біля мене хтось із стогоном впав у болото. Я не стримався, нахилився до нього, повернув обличчям до себе і побачив знайомого солдата з другого взводу. Його молоде обличчя застигло у своїй ненависті до ворога, на ньому була і тінь радості, радості людини, яка воює за свободу.

Я покрокував далі. Поруч зі мною йшов Яник Пілецький. Нам хотілося пити, ми припали до калюжі і утопили спрагу. Побігли вперед. Уже видно окопи ворога, наші автомати строчили чергами. Ми побачили есесівські мундири і кинулись на ворога. Почався рукопашний бій, і раптом нібито в мене вдарила блискавка. Я побачив море полум'я, земля злилася з небом... Страшний біль роздирав груди, хвиля повітря понесла вгору, в очах потемніло, я знепритомнів.

Поступово біль зосередився в ногах і правому боці грудей. Шум у голові стихав. Повільно підняв я руку до грудей і відчув теплоту крові, біль наростав, посилювався, голос битви поступово зникав.

Спробував підвестись, проте гострий біль помутив свідомість, я полетів у безодню.

Влитий у рот спирт привів мене до пам'яті, і перше, що я побачив, були дівочі очі. Безмежно добрі, красиві, великі очі. Почув радісний шепіт «живий, союзник!» і тут же відчув страшний біль. Біль був такий пронизуючий, що я перестав розуміти, відчувати...

Залишками свідомості я зрозумів, що наближається кінець, і тоді знову відчув у роті спирт. Я знову ожив...

Великі очі дивилися на мене дуже сердечно, але разом з тим наказуюче. До мене дійшов мелодійний дівочий голос:

— Не можна спати, поляк!

Проте тільки-но зникали очі дівчини, повіки моїх очей опускалися і я знову втрачав свідомість.

Біль ставав нестерпним, у голові кружляли жахливі картини, я вже перестав боротися з цим кошмаром, мені хотілося спокою і тільки спокою. Я думав, що наближається смерть, але знову хтось приводив мене до пам'яті, і я бачив перед собою ці красиві великі дівочі очі. Вони не дозволяли мені спати, вони з ласкою і великою силою дивилися на мене. Я відчував, що дівчина повзе зі мною на плечах. Це тривало довго, дуже довго. Мені здавалося, що минули віки і наш шлях не має кінця. Біль не вщухав, поруч пролунав вибух, і для мене знову настала тривала ніч...

Я прийшов до пам'яті лише в медсанбаті. Поруч лежав хтось дуже знайомий. Насилу я спитав, як справи на передньому краї, і почув відповідь сусіда:

— Все гаразд, товаришу поляк. Наші пішли вперед.

Голос, але чий це голос? Я напружив пам'ять і крізь сон згадав лейтенанта Воронова, нашого сусіда, командира батареї. Значить, він воював разом з нами, значить, він своїми гарматами допомагав нам, полякам, у нашому бойовому хрещенні, на нашому шляху до Варшави.

Потім я довго розпитував лейтенанта Воронова про дівчину, яка врятувала мені життя. Він розповів, що вона у тяжких умовах винесла мене з найзапеклішого бою і наприкінці її, поранену, також повезли в госпіталь. У який госпіталь — він не знав. Я не узнав також і її прізвища, навіть імені її ніхто мені не сказав.

Від того дня я почав шукати дівчину з незвичайними очима, проте не міг її знайти.

Мабуть, я ніколи її не знайду, тому що дівчат з такими хорошими, сердечними очима дуже багато в Радянському Союзі.

ЛАРИСА ВОЛОШИНА

БУРЯ

Вони довго блукали безлюдною піскуватою косою, де берег виступав білі крихкі черепашки, обоє молоді, гарні, сповнені передчуттям щастя, вільні у своїх почуттях і вчинках.

Ще мало знали одне одного, бо недавно познайомилися, відпочиваючи на березі південного моря. Переживали ту найчарівнішу пору, коли нічого ще не сказано, коли кожна дрібниця — погляд, усмішка, слово — таять у собі незвідано-бентежний зміст.

Не помітили, як звечоріло, як налетіла буря. Вона була якась дивна, бо з темної, аж чорної хмари так і не зринула злива. Відразу стало темно, як уночі, рвонув вітер, покотив до берега високу хвилю.

Чорної хмари на обрії не прорізала жодна блискавка, але море, земля були насичені її таємничими струмами. Білі гребені хвиль котилися до берега, спалахуючи в темряві блідо-блакитним сяйвом, і море здавалося величезною пуншевою чашею, над якою клубочилися язики голутого вогню.

З широко розкритими від захвату очима дівчина стояла коло кромки прибою, простягнувши до моря руки. Вітер рвав на ній тоненьку спідничку, хвилі раз у раз обдавали її всю бризками, і тоді стрункий силует спалахував теж блакитним сяйвом.

А вона стояла й сміялася, не помічаючи, що хвилі вже промочили до рубця її одяг.

Може, буря розбудила в ній приспану силу, про яку вона досі не знала, і юнка не могла натішитись нею, як вітер, що гнав до берега розбурхані хвилі, як свавільні буруни, що десь за обрієм ловили з хмар блискавиці й несли на своїх гребенях їхні таємничі спалахи.

Те поривання було прекрасним, наче буря, до якої вона дослухалася усім своїм еством. Щось розкрилилось в ній, дуже широке, вільне...

— Яка краса... і сила!

— Застудишся! Тікай звідти... ти вся мокра.

Дівчина допитливо глянула на нього бистрими очима, в яких проступив подив, і стала на камені, ще ближче до кромки прибою.

— Навіщо ця бравада?

Бравада? Стоїть осторонь, на сухому, спокійно-поблажливий, незворушний...

— Ти не любиш моря?

— Люблю, але... навіщо мочити черевики?

Черевики! Він думав про свої черевики!

Може, й тоді, коли вів її берегом, ніжно підтримуючи під руку, він теж побоювався, що подряпає гострими черепашками свої нові черевики?

Засміялася вголос, нестримно, нервово...

Рвучко зіскочила з каменя, зневажливо блиснула на нього очима.

— Ходімо. Вже пізно.

— Справді, ми загаєлися тут...

Загаєлися? Ні! Погасили в ній щось. Погасили безжалісно і назавжди...

Холодно одвела його руку, пішла сама, ступаючи твердо, рішуче. Тільки раз по раз оглядалася, наче жалкувала за тим, що віддаляється від розбурханого вітром моря.

БЮРО ЖІНОЧИХ ПОСЛУГ

Усмішка

8 Березня!.. Ще вчора, напередодні свята, Олександр Іванович Панко готував план сюрпризного привітання. І ось сьогодні, як тільки розвиднілось, він миттю скочив з ліжка, розчепірів поли своєї атласної піжами і щосили залопотів ними, як півень на сідалі...

— Любе жіноцтво моєї хати — пора вставати! Хочу вас з Жіночим святом привітати і гору земних благ побажати! Сьогодні розмовляю тільки поетично, бо свято дуже симпатичне!..

Олександр Іванович з якимсь химерним вихилясом наблизився до здивованої дружини, гучно цмокнув її у щоку, а потім повторив той же церемоніал на спросоння переляканої доньці.

— Радий... Радий вас вітати з найкращим моїм святом — святом Жінки і готовий до будь-яких ваших послуг. Загадуйте, що хочете, — виконаю все сам, зроблю миттю! Я чекаю... Ну?

«Святкове жіноцтво» насторожено закліпало очима, ніби очікуючи нової хвилі землетрусу...

— Ага!.. Мовчите? Свято ваше, а ви мовчите? Свято Жінки! Покладайтесь на мене... Сьогодні — я ваш покірний слуга! Подарунки? Будь ласка! Значить, так... Леночці — ювілейний пиріг і море казок. А тобі... А тебе, чарівна половино, я цілком звільняю сьогодні від домашніх турбот і всякої всячини. Беру все на себе! Сумніваєшся? О, я ніколи не був голосливим, коли це стосувалося чарівної статі... Я... Одним словом, сьогодні жінки відпочивають.

І він елегантно, як вправна фігуристка, крутнувся на одній п'яті й чинно попрямував до модного біленького телефону.

— Алло... Це бюро добрих послуг? З святом вас, мила дівчино! Вітаю вас і прошу не відмовити мені у невідкладному замовленні... Так, на сьогодні... Що? Черга?.. Дороженька, я вас дуже прошу... Не відмовите ж ви чоловікові, який турбується про жінок... Про шістьох жінок — випалив він для більшої переконливості. — Та не дружин, а взагалі... Дуже, дуже вас... От спасибі. Хай вам добре відсвяткується сьогодні. Значить, так... По-перше, куховарку, щоб зготувала святковий пиріг і пишний обід, потім няню, яка знає багато казок, далі кваліфіковану манікюру, нарешті перукарку — по можливості симпатичну... Та не мені, а для жіночих зачісок. Да, не забудьте, ще прибиральницю, тільки щоб була чепуренька. Всього п'ять послуг. Забагато?.. А як же?.. Я ж дбаю про жінок! Щоб їхні ніжні руки сьогодні відпочивали! Яка адреса? Лугова, 14, квартира 6. Прізвище — Панко. Та не Штанько, а Панко. Від слова «пан». Даю по буквах: пост, автомобіль, номенкла-

тура, коньяк, окорок... Записали? От і гаразд... Значить, чекаю... Хай щастить вам, дорогенька! До побачення!..

Телефон дзенькнув, ніби поставивши крапку над «і». Олександр Іванович радісно потер долонями...

— Ну? — підмигнув він одним оком.— Ще вам сюрприз?.. Будь ласка...— і він з тим же ентузіазмом почав набирати новий номер телефону.

Цього разу замовлення адресувалося центральному гастроному, відділу доставки продуктів додому. А коли «сюрпризні» замовлення скінчилися, Олександр Іванович з виглядом Олександра Македонського підійшов до трюмо і самовдоволено погладив себе по кругленькому підборідді.

— Як все-таки добре, коли така техніка завжди під руками,— сказав він, непомітно усміхнувшись краєчком рота.

І незрозуміло було, яку «техніку» мав на увазі Панко: чи телефонний апарат, чи те бюро, яке ошчасливило його щедрими послугами, чи тих дівчат, що терпляче його вислуховували. Важливо було одне: ота техніка все-таки жіночого роду...

ОЛЕКСАНДР ЛУК'ЯНЕНКО

ВСЕ ПОЧАЛОСЯ З ЄВИ

Не зовсім жарт

Ну, скажу я вам, куме, і вклепався ж отой бевзень Адам! Оце вскочив, так ускочив!.. Сам, макуха біблейська, віддав господві власне своє ребро, щоб сотворив йому подругу життя. А господь, знаця, й встругнув штучку, котора Єва. Тепер нашому брату, мужчині, спасу від них нема: так поїдом і їдять, так і їдять...

Маню, чуеш, Маню! А йди-но сюди! Десь там у тебе було ще свиняче реберце. Давай, давай на стіл, стара. Та хутчій повертайся, бо нам з кумом уже й закусити нічим.

...Да, я вам скажу, від Єви воно все й пішло, загнuzдали нас, їдять тепер і поганяють. І що придумала, клята баба: яблучком райським Адама спокусила! Дивись, каже, яке наливне та медове, скуштуй, каже, то солодко тобі буде. Ну, той телепень рота й роззявив, а нам досі кислоти сніться. Налиймо ще по одній, тільки й нашого...

Маню, агов, Маню! Та кинь ти свої горшки, не повтікають. Збігай-но краще до погрібця, принеси квашених антонівок, вони під чарку добре йдуть.

...А уявіть собі, куме, як би то ми й справді раювали, коби не гемонська Єва. Кругом тобі тихо, анічирк, і по всій, знаця, окружності духу їхнього нема. Ніхто нам на тім'я не капає, ніхто крові нашої не п'є. Благодать!..

Маню, чого це ти так довго з тими яблуками? Та став, став уже миску й наточи-но з сулії вишняку. Хіба нам з кумом тільки самогон жлуктити?

...І знаєте, що я вам, куме, скажу. Чого, ви думаєте, оте Євине зілля таку власть над нами забрало? Того, скажу я вам, що від Адама надто ми сумирні, твердості в нас нема. А на м'якому воно, знаця, кожен моститься. Будьмо, щоб доля нас не минала! Та пора вже, мабуть, і тее, перепочити...

Маню, де ти там, Маню! Постели-но, стара, ряденце в садку під грушкою. Та подушок, подушок не забудь. Ми з кумом трохи комара задушимо.

Хвилин через десять — хррр-хррр-хррр...

Душать.

А тим часом Маня мие собі любенько миски, шкребе каструлі. І не подумає, бісова жінка, щоб ото взяти гілочку й відгонити від змореного чоловіцтва мух. Сказано ж: Євине зілля.

ЯКІВ СЕРБИН

КІНОФЕСТИВАЛЬ ПРО ЛЮБОВ

Монолог

Якби ви знали, що за біда прилучилася зі мною, то не усміхалися б!..

От уявіть собі, гуляли ми з Грицьком — це так у нас кажуть — «гуляли». У сусідньому селі про таке висловлюються по-іншому: «дружили». А ген аж у Яблуньках — зовсім по-старовинному: «любилися».

Так от, ми з Грицьком гуляли, дружили і любилися і... не цілувалися. Так би мовити, утримувалися. Я — у товариському суді, він — обліковує тракторну бригаду, яюсь, знаєте, не солідно.

І все, можна сказати, йшло добре. І до весілля отак би дійшло... Так ні! Напоумив хтось нашого зав клубом Андрія Осіку влаштувати кінофестиваль про любов. От було діло!..

Ну, ми, молоді, юрмилися — це зрозуміло. А от чого діди та баби боки собі м'яли, аж ніяк невтямки! Ми собі вдень на роботі, а вони всі кращі місця в клубі ще з обіду позаймають і сидять до самісінького вечора, насіння лускають, про пенсії говорять та критику на кінофільми розводять. А потім як заспівають... Та не про це мова...

Ми з Грицьком, я вам відверто скажу, жодного фільму не пропустили. Ох, цікаво ж було! Сидимо, одне до одного притулимося, про все на світі забуваємо. Правда, трошки діти заважали. Ще й не думаєш нічого, а вони, капосні, вже кричать:

— Зараз цілуватися почнуть!

Цікаво було на фестивалі.

Але він, цей фестиваль, і біду декому приніс... Баба Настя почала згадувати про свої молоді літа й призналась по секрету бабі Ганні, що вона дівкою кохала Трохима, а її, мовляв, силоміць віддали за Прокопа... А баба Ганна, звісно, розповіла своєму дідові... А той, звичайно, похвалився дідові Прокопу. І пішло!.. Мало не до розводу дійшло. Ледве голова сільради втихомирив. Доярка Пріся, кажуть, розбила глека із зоотехніком Романом. Інтересний був фестиваль!..

На нас же з Грицьком зовсім по-іншому він позначився. Ми ще палкіше почали кохати одне одного. Ну, просто аж мліли — так гуляли, дружили, любилися. А оце вчора, ну такий вже вечір гарний був, що ні в якому кіно не побачиш... І місяченько повнолиций, і соловейко витьохкував, і цвіркуни цвірчали, і сова витюкувала, і гармонія десь далеченько грала, і все, все сприяло нашому коханню. Я сперлась на стовбур груші, а Гриць обнімав мене і так ніжно-ніжно голубив. Я ж, заплющивши очі, думала: «Чи поцілує, клятий?» А він, хоч би тобі що! Голубить та й голубить. Я вже й губи точнісінько, як у кіно, розтулила, а він, телепень, не цілує. Думаю тоді собі: як же вони ото в кіно так швидко — не встигли познайомитись, дивись, уже й цілуються, та ще й як! А ми три роки гуляємо, дружимо, любимося — і соромимося! Я не втерпіла і так, як у кіно, прошепотіла:

— Гриценьку! — А тоді ще тихіше. — Цілуй!..

Чи почув, чи здогадався!.. Аж у грудях залоскотало. Я й руки, як в тому фільмі (як же він зветься, забула, бо хіба один такий), опустила і голівку відкинула. Потім немовби опам'яталася і точнісінько, як у кінокомедії, взяла й відштовхнула Грицька: мовляв, ти мені осоружний. Затим розмахнулася. І, щоб уже зовсім було по-кінокартинному, відважила Грицеві ляпаса. І тут сталося неймовірне... Гриць зойкнув, похитнувся і гепнувся на землю. Ніколи б не подумала, що він такий слабенький. А може, я не розрахувала? Що б там не було, а Гриць схопився, як опечений, і тільки курява за ним знялася. Оцього я вже не сподівалася! В грудях похололо, в очах заволожилось. Цілу ніч не спала — все думала про свій кінокартинний вчинок. Та ще й долоня почала щеміти. Ранком глянула, а вона — як пампушечка. Я до фельдшера, у медпункт.

— На рентген треба, здається, кісточка в долоні луснула, — фельдшер каже.

А я не втерпіла та як засміюся:

— Та хіба ж від цього кісточки лускаються?

— Від чого?

— Від ляпаса?

— Кому?

Я й осіклася. А він хитрий дядько. Хоч і товстий, але хитрий.

— Зрозуміло, — каже. — Щойно Гриць приходив. Казав, що вночі сам собі четвертину язика одкусив.

Я й присіла... Та як заплачу, та як заголосу:

— Ой Гриценьку мій миленький, що я наробила! А фельдшер немов і не чує:

— Не зовсім, правда, одкусив, а так... дуже прикусив. Розпух, як і рука ваша. Не ворушиться язик, відібрало...

Я тоді як схоплюся та гайда з медпункту!..

Іду оце світ за очі, проклинаю кінофестиваль, свою дурість і все на світі. Та як і не проклинати; кохання, можна сказати, за-тьмарилося, в долоні кісточка луснула, у Гриця язик відібрало... От і плачу тепер. Одне залишилося мені — з мосту та в воду! Напишу оце записку, що я жертва кінофестивалю про любов, і втоплюся. Ось побачите, втоплюся!.. Ой, леле, Гриць пішов! І не дивиться. А може, не помітив? Грицю! Гриценьку! Помітив. І щось говорить. Чуєте? Балакає! Здається: «Маріечко! Кохана моя!» — вимовляє. Чули?.. Ура! Язика не відібрало! Бо хіба відібраним язиком скажеш отакі гарні слова!..

Отже, кінофестиваль про любов відбувся. І можна було б під кінець сказати — прекрасно. Коли б!..

Якось ми з мамою борщ варили. Вона солі, і я солі, вона петрушки, і я петрушки. Батько взяли ложку, покуштували та й відіклали.

— Перезаправили!

НИКИФОР БІЛОКОНЬ

ТІЛЬКИ ВАМ, ХОЧ ПО СЕКРЕТУ

Я таїтися не стану:
Полюбив навік Світлану.
«Не потрібні мені трутні!» —
Якось бовкнула непутне.
І за що? Ну, базарюю,
(Поміж нами, — спекулюю).

От, не хоче, вража, знати,
Що це — в хату, а не з хати.
Кинув, кинув промишляти —
Стало в домі, наче в свято.

Вже давно не базарюю,
Чесно муляром працюю.
Тільки лихо не загає —
Знов Світлана вимагає:

«Перестань горілку пити!
Не бажаю з п'яним жити?»
Та який же я п'яниця?
Вип'ю так, задля годиться...

Ну, зустрінешся із другом,
Вип'єш чарку, вип'єш другу,
Почастуєш бригадира
(Бо душа у мене щира)...

А Світлана й знать не хоче —
Все своє, своє торочить.
Кинув, друзі, кинув пити,
Бо любов! Що й говорити.

Знов святково в хаті стало...
А Світлані, бачте, мало.
І до мене раптом мовить:
«Перестань-бо лихословить!»

Я кажу: «Така в нас мова...»
А вона мені: «Ні слова!» —
Дипломат! — Наклала вето!
Бачу я, така прикмета:
Йде вона до комунізму,
А мене таким не візьме.

Кинув, кинув лихословить.
Що вона іще замовить?
Може, скаже в школі вчитись?

Га? Прийдеться покоритись,
Бо люблю, люблю Світлану
І від неї — не відстану!

ФЕДІР ГАРІН

АСИНІ ТРУДНОЩІ

Вася любить Асю,
Ася — Васю.
Перший кохання місяць!
Перші кохання пісні!
— Труднощів не боїшся?
— Ні.
— Навіки зі мною?
— Навіки.
...Вона пішла загоряти,
Він на роботу пішов.
Що ж, діло велике —
Любов.
Приходить він з другої зміни,
Вона — з кіно.
Розповсюджуючи запах жасмінний,
Ставить пластинку про якогось там Доміно.
Губи надувши чортиком,
Кида йому в лице:
— Доки
Буде оце?
Питав, чи боюся труднощів,
А труднощів і нема.
Ось від домашніх нудощів
Візьму — і поїду сама.
Радіє Вася!
Миттю в райком:
— На цілину — путівку!
Хай вітер,
Палатка,
Дорога,
Пором
Скріплять їх клятву навіки...
А тільки вернувся коханий —
Вона
Розкрила від подиву очі:
— Хіба цілина — новина?
Хочу в Сочі.
Я стану молодшою, котику мій,

А мухи хай дохнуть од праці.
Хіба це не труднощі — яхта, прибій?
А треба — жить буду й в палатці.
Я ладна не спати ніч,
Але ніч... карнавальну.
...Послухав Вася Асину річ
Досить-таки унікальну,
Що ж Вася? Обурився?
Де там! Ураз
Розтанув, неначе конфетка.
Хоч сам трудівник, а забув, що не час
Потурати кокеткам.
За оте —

«навіки»,
«котику»,
«золото»,

За сповнені ласки пустельної очі
Забуваєм про честь змолоду,
Попрану каблучком маминих дочок.
Проте... не будем вже так звинувачувать Васю,
Бо Вася цей — п'ятий у Асі.

ПЕТРО СЛІПЧУК

ПЕРЕКОНАЛА

Вода й камінь довбає

Народне прислів'я

Ну й жіночку сусідові дав бог!
На язичок — вона за двох,
А то й за цілих трьох.
Із ранку і до ночі,
Якщо не лає, то буркоче
Та шпетить бідолаху чоловіка:
— Ой горенько! І як за тебе я пішла,
За отаке дубове лико!
У тебе глузду, що в того осла!
І де ти, неук, ріс у гаспида такий!
Ти свиням двом коло помий
Не можеш дати раду.
Що свині! — Вузлик незугарний зав'язать,
Ні слова путнього сказати!..
Отак словами сипала, як градом.
Якби вже за якусь провину,
Так ні, ні за що.

А чоловіку слухати щоднини:
«І недотепа, й дурень, і ледащо.
Та що й казати — такого роду!..»
Нещасному хоч з мосту та у воду.
Отак вона довбала та довбала
І, знаєте,— переконала,
Повірив чоловік у жінчині слова.
«А й справді, в мене глек — не голова,
І неук я, і телепень вухатий...
Нащо ж даремно працювати?»
Однак же толку, як з того козла...»
І горопаха всі свої діла
Без жалю кинув,
Мов окаянений, від зорі і до зорі
Тинявся тінню по дворі,
Аж поки з дому геть побрів...
А був же він митець, він все умів!

Боюсь, переладе від декого мені.
Не від жінок, їй-право, ні —
Тут інших малось на меті,
Бо приклади такі ще є в житті.

МИКОЛА ЯРОВИЙ

БІЛА ВОРОНА ТА ЧОРНА БЕРЕЗА

Байка

В гаю берізок ряд стояв,
Як в дзеркало, дивилися у чистий став,
Зеленокосі, білосніжні,
Немов дівчата ніжні,
Недаром всі кругом дубки
До них тяглись, як парубки!
Та якось раз із шумом, свистом
На молоду Березу яснолисту
Ворона біла
Сіла,
Кивнувши їй поштиво...
— Оце-то диво! —
Береза скрикнула тонка,—
Пречудернацька птиця, глянь, яка!
Ворона їй в одвіт: — Моя Берізка мила,
Оцим я саме й славу заслужила,
Що незвичайна я... і не така, як всі

Ворони ці,
А біла!
Моїй дивується красі
Всептаство кулі нашої земної,
Від женихів не маю я відбою,
Нащо вже соловей...
І цей...
— О годі! — захиталася Береза,—
Від слів твоїх я стала нетвереза,
Я теж такою бути захотіла...
— За чим же діло? —
Ворона каркнула потворна,—
Перефарбуй, як вже пішло на те,
Зелене листя на руде,
А білий стовбур свій — на чорний,
Щоб тут тебе і не впізнали,
І скажеш — я тобі брехала,
Як ти красунею не станеш на весь край!
Не бійся... Ось давай.

— Давай!..

Метнулася кудись Ворона,
Дістала фарби два бідони
І почала наводити красу:
Зелену фарбувать косу...
А вранці дивляться: Береза пожовтіла,
Кора на ній порепалась, зчорніла,—
Сміється всяк:

— Штурпак!

Так рано всохла, білошата!

Не слухайте таких ворон, дівчата.

ДМИТРО МОЛЯКЕВИЧ

ПРО ХВОРОБУ

Що собі хочете говорити,
не одступлюся-таки од свого —
нічого не варті оті лікарі,
не знають вони нічого!

І чого їх по тих інститутах навчають?!
Тільки гроші на них витрачають...

Де вже їм знати біду чужу?!
Просто
морочать декого...

Та я от вам про своє розкажу,
щоб не ходить далеко...

Отож, слухайте, значить,
Коли
я в квартирі жила комунальній,
там для нервів моїх
були
умови не ідеальні...
Не скажу, що на тій квартирі
з сусідами жила в мирі,
бо вони
(хай лишиться то між нами)
усі як один —
безпардонні хами.
Нарешті
(то уже добрий рік
буде, либонь, по тому)
одержав квартиру мій чоловік.
Окрему.
В домі новому...
Уже, слава богу, сусідів нема.
На кухні — сама,
в коридорі — сама.
Здається, живи на здоров'я...
А тут — отаке безголов'я!..
А тут — наче який пристрій —
сталося щось зі мною:
немилим здається білий світ,
ніде не знаходжу спокою...
Не знаю,
куди вже себе приткнути,
не можу їсти,
не можу заснути...

Отак щоночі і день при дні
мучить мене без перерви...

До лікаря йду...
А він каже мені:
«У вас — нерви»...
Та й пише рецепт якийсь по латині,
аби очі замилить людині...

П'ю порошки я,
ковтаю пілюлі...
І гадаєте, легше мені?
А дулі!

Не помагають лікарства жодні.
І різні оті процедури водні —
ванни гарячі,
душі холодні —
моїй біді зарадить не годні...
А він мені — за рецептом рецепт.
А в мене — вже ціла аптека вдома...

Не знаю,
чим би скінчилося це,
та врятувала одна знайома.
Вона розкрила мені наяву
хвороби причину правдиву:
мовляв,
ізолювано я живу
од сусідів,
од колективу...

І тепер от
я знову здорова, як грім,
навіть позаздрити можна —
і настроїй хороший,
і добре їм,
і сплю, як новонароджена.

А якби хоч одні ще сусіди мені,
то нерви мої
були б, як сталльні.
Бо зразу ж нерви оті мовчать,
мов скину із серця гирю,
як тільки
крізь дірочку для ключа
загляну
в свою ж квартиру.

ІВАН СОЧИВЕЦЬ

ВЕСЕЛІТЬСЯ

Гумореска

Я людина цілком сучасна. Я прекрасно знаю всі властивості теперішніх ізолюваних квартир. Тому не дивуйтесь, що, навіть обмірковуючи, кого запросити на день народження нашого сінка, ми з дружиною керувалися законами звукопроникності.

З прикрістю скажу вам, що невблаганний закон фізики пере-

вернув усі наші плани догори дном. Всупереч давній і мудрій традиції кликати в гості людей потрібних, ми внесли в список запрошених лише родичів та знайомих абсолютно безголових і таких, що зовсім не вміють танцювати.

Урочисту дату берегли в цілковитому секреті від сусідів. Навіть у квартирі говорити про неї дозволялося тільки пошепки. А меню складали на кухні при зачиненій кватирці і щільно завішеному вікні.

Гостей попросили, щоб приходили в різний час, на поверх піднімались поодиночі і не виставляли на показ тортів та подарунків. На нашу радість, всі запрошені виявилися людьми тямущими й винахідливими. Вони справді з'явилися в різний час, у під'їзд шастали по одному, а подарунків і тортів не приносили взагалі.

Рівно о сьомій вечора я мовчки показав гостям на стіл. Цю команду жестами зрозуміли всі. Я вже й сам збирався зайняти почесне місце в компанії, але раптом пронизливо задзеленчав дзвоник.

«Хто?» — звела на мене брови і завмерла з банкою хрину в руках дружина.

«А чорт його знає. За списком всі!» — знизав я плечима і, тамуючи подих, пішов відчиняти. Переступив поріг і мало не попав в обійми сусідки з нижньої квартири.

— Чим можу служити? — силувано посміхнувся, заступаючи спиною двері.

— Ви думаєте, я дурненька? — чесонула зустрічним запитанням Раїса Романівна, поводячи перед самим моїм носом високими грудьми.

— В чому річ? — сховав я свою удавану посмішку.

— Не крутіть! Я все бачила і навіть порахувала, скільки душ,— приголомшила мене сусідка.— Я нічого не маю проти, але попереджаю: ви собі веселіться на здоров'ячко, тільки не забувайте, що під вами теж люди живуть!..

«Бути б тобі, жінко, Шерлоком Холмсом, а не домогосподаркою,— майнула в мене думка.— Бач, пронюхала все і полічити встигла».

Я повернувся в квартиру і, замість тосту, запропонував гостям познімати своє взуття, а натягти на ноги наше, хатне. В хід пішли стоптані шльопанці, калози і навіть дві пари старих валянок. Тільки Софія Марківна, незаміжня подруга моєї жінки, навідріз відмовилась зняти модельні туфлі. Довелося покласти їй під ноги поролоновий килимок з ванної.

Коли операція з перевзуванням безшумно закінчилась, я кивнув на чарки і врочисто прошепотів:

— Зважаючи на надзвичайні обставини, цокатись не будемо. Поїхали!

Ближчі передавали на вухо зміст мого тосту подальшим...

Закусювали мовчки, не дивлячись один на одного і намагаю-

чись не плямкати губами. Все йшло добре, якби не Самійло Басалига — троюрідний жінчин брат.

— Я не можу, щоб не плямкати,— з жалем у голосі сказав він, апетитно двялячись на яловичину.

Я збентежився: ця іскра могла підпалити бочку з порохом. Уже, було, й почалося.

— Слухайте, братці,— підскочив на місці Гнат Хвостенко, мій товариш по роботі.— Тут що, заборонена зона? Ми в гостях чи в колонії суворого режиму? Та чхати мені на оту звукопроникність!.. Наливай! Я буду весе...

Закінчення останнього слова злилося з різким дзеленчанням. Всі завмерли. А бідний Самійло Басалига застиг із шматком яловичини біля самого рота, так і не встигши хоч раз плямкнути.

За дверима знову стояла сусідка.

— Як бачите, я не помилилася,— пішла вона в наступ.— Мене ніхто не обдурить. Якраз минула година, і все починається...

— Що починається? Причому тут година? — відбивався я від Раїси Романівни.

— Не прикидайтесь ягням. Ви це знаєте не гірше від мене,— невгавала сусідка.— Починається, вибачте, гармидер. А починається він, як правило, завжди через годину. Алкоголь засвоюється організмом через п'ятнадцять хвилин, за годину ж можна випити чотири чарки. Цього, по-вашому, мало для гармидеру?

— Але ж ми тихо,— почав я уже благально.— І такий день, що не можна не відзначити. Розумієте, Раїсо Романівно? Може б, і ви до нас? То будь ласка!

— Я не кажу, що ви голосно,— трохи здала сусідка.— Гуляйте собі, тільки ж так, щоб не травмувати інших. У кожного тепер нерви! Думаєте, мені оце приємно бігати до вас? Могла б просто двірникові сказати, але ж я людина, як бачите, доброзичлива. Словом, веселіться на здоров'ячко. Я пішла!

«Треба не допускати інтервалів,— зріла в мене думка на ходу.— Нехай п'ють, їдять, аби не говорили, не вимагали музики і не ходили за двері закурювати».

— Ну, конфлікт ліквідовано,— пожартував я пошепки,— давайте далі!

— Мені дуже валянки печуть,— не втримався Самійло Басалига.— Можна, я зовсім роззуюсь?

— А мені завжди, як ото кажуть сидіти тихо, дуже сміятися хочеться,— пирснув Гнат Хвостенко.

«Якщо Басалига роззуюється, а Хвостенко голосно засміється, ми пропали,— стугоніло в моїй голові.— Що робити? Єдиний вихід — залити. Пустити в хід фужери».

Рішення було своєчасне. Через годину гості, міняючи шльопанці й калоші на своє взуття, дякували, прощалися й поодинокі покидали нашу квартиру. А ще через півгодини до нас добивалася Раїса Романівна.

— Веселились ви гарно. Молодці,— похвалила вона.— Але двоє від вас не вийшло, і це мене найбільше непокоїть. Я знаю, такі люди швидко засинають, а тоді вночі починають дебоширити. Не забудьте, що мій чоловік не терпить нічних шумів! На випадок чого, викличу дільничного міліціонера, підніму на ноги громадськість!

Я не знав, які коники можуть вступити вночі Басалига з Хвостенком, але від застережень Раїси Романівни по всьому тілу полізли мурашки.

— Ще одна вам добра порада,— гукнула від порога сусідка,— не давайте їм квасу. На похмілля це задурманює.

— А ви звідки знаєте, що у нас є квас? — дуєтом з дружиною запитали ми, не приховуючи свого здивування.

— Меню ви складали? — лукаво примружилась Раїса Романівна.

— При зачиненій квартирці і занавішеному вікні,— відповіли ми.

— Але не при заклеєній вентиляційній щілині,— зареготала сусідка.— Нас не обдуриш!

От досвідчена жінка! А мені, наївному, було і невтямки — чому це головний інженер домобудівного комбінату справляв своє п'ятдесятиліття не дома, а в лісі — за шістдесят кілометрів од нашої Великої Окружної вулиці!..

АННА ЛЕХИЦЬКА

ДРУЖИНА-МАТИ

Малиновська стоїть на сторожі уподобань свого чоловіка. Зі зціпленими щелепами, не їсть, не п'є — сторожить.

— Не смію,— говорить вона,— випити ні чарчини. Боніфаций уже після другої чарки лика не зв'яже, після третьої починає нидіти, а після п'ятої несе всяку маячню. Між третьою і п'ятою я повинна бути особливо пильною.

Малиновська ніколи не сміється у товаристві.

— У мене немає часу слухати анекдоти,— говорить вона,— а тим паче сміятися. Боніфаций надто голосно реагує на політичні дотепи. Я повинна зупиняти його. Він любить також похихикати над сальностями. Тоді я його трішечки шпигаю. У мене на цей випадок є голка від капелюшка. Любить він ще розповідати старі анекдоти, тут я його приборкую за допомогою штучного припадку бронхіальної астми. Я зовсім змучена. І що з того! Я завжди залишаюся в тіні, ні слова вдячності.

Малиновська в гостях ніколи не жартує.

— Я не здатна проковтнути жодного шматочка,— говорить вона,— за супом Боніфаций сопе, за соусами чмакає, за овочами чмакає, за десертом чмакає. Я стережу кожний його ковток. Багато-

значно і глибоко дивлюся йому в очі, носком туфлі б'ю його по литці, відкриваю пудреницю і здуваю трохи пудри йому в тарілку, а мистецьки захованим у фалдах спідниці буравом свердлю йому коліно.

— Чоловік,— говорить Малиновська,— це не тільки чоловік. Це також любиме дитя, про яке треба турбуватися, яке треба охороняти. Стережу його, пильную, непродумані слова запихую йому назад у горлянку, погані вчинки попереджаю одним порухом брів...

Дивно іноді складається в житті.

Малиновський за спробу підпалити Малиновську жмутком палаючої соломи одержав п'ять років. Малиновська на суді твердила, що це трапилось в момент її непростимої неуважності.

Вона не встигла вчасно підвести брови.

ХРИСТИНА ЖИВУЛЬСЬКА

РОМАН

Літо цього року дуже мінливе. Одного разу, коли термометр показував п'ятнадцять градусів, Ірена вирішила, що час вийти прогулятися. Вона одягла новий костюм (матеріал імпортний, пошиття вітчизняне), радянські панчохи, французькі туфлі, після чого — міжнародна за формою і польська за змістом — попрямувала легкими кроками у бік парку. Ірена зручно всілася на лаву. Закинула голову до неба, зажмурилась і, намагаючись ні про що не думати, що не становило для неї особливої напруги, піддалася чарівності перших сонячних променів.

Раптом вона почула приглушений чоловічий голос: «Пробачте...» Ірена здригнулася, але тільки внутрішньо. Зовні вона навіть не поворухнулася. Хто це може бути? Що йому потрібно? А втім, що потрібно чоловікові в цей чудовий сонячний день? Просто сподобалась йому дівчина, і він намагається познайомитись. Краще не відкривати очі і залишитися в приемному чеканні.

— Пробачте...— почула вона знову, на цей раз більш настійно.

Цікаво, який він із себе? Якщо судити по голосу, то має бути брюнетом... хоча, хто знає... Чому не можуть існувати блондини з такими голосами? Можливо, він схожий на Жана Маре... За хвилину він запропонує їй спільну прогулянку... Що інше можна запропонувати в такий чудовий літній день?

А чому вона повинна відмовитись? Правила пристойності за таких випадків виглядають такими застарілими... Що з того, що ніхто офіційно не представив їй цього милого хлопця. Він, безперечно, милий, культурний і добре вихований, інакше чи став би він так ніяково до неї звертатись?.. Чому б і не потеревенити з ним? Ну, а коли з цієї бесіди виникне знайомство, було б просто смішно чинити опір. Швидше за все він звернув увагу на її новий

костюм. Мужчини в таких випадках страшенно неухважні, не помічають подробиць, але бачать усе в цілому...

Зараз він їй скаже: «Який у вас красивий костюм!»

Тоді вона відповідь: «Дійсно він вам подобається?» Я його перешила з старого татусевого піджака». Відповідь саме так, адже ж не може вона сказати: «Я вчора взяла його від кравця, він коштував мені силу грошей, мені довелося залізити у борги, і тепер я буду сплачувати їх протягом півроку...». Жодна жінка не зможе цього сказати. Зціпите зуби і буде сплачувати мовчки... Що означає, нарешті, ця дрібна жертва, принесена на алтар квітучого літа! Якби доводилося йти лише на такі жертви!..

Потім він її запитає: «Що ви робите сьогодні ввечері?» А вона відповідь: «Сьогодні у мене вечір зайнятий, але завтра я вільна».

Навіть якщо ти надто сучасна, не слід одразу погоджуватись на побачення, чоловічій треба надати можливість самообману, начебто він завойовник. Ну, а завтра... Завтра можна піти до Вісли. Увечері вода буде полискувати в світлі місяця. По берегу розілюються п'янки пахощі жасмину і десь поблизу почувється...

— Пробачте...— несподівано почулося над самою її головою.

Вона скочила з місця і побачила симпатичного дідуся.

— Пробачте,— схвильовано продовжував він,— я хотів вам сказати... Справа в тому, що ця лава... вона тільки-но пофарбована!

ВІТОЛЬД ПРОЩАКОВ

ПЕРЕПЛЮНУЛА

Лікар-стоматолог Микола Петрович Авраамов був у чудовому настрої. Одягаючи халат, він обмірковував з посмішкою свій завтрашній від'їзд у район Чорного моря. Не вирішив, правда, ще куди.

Куди? Якийсь внутрішній голос наспівував: «Куди? Куди? Все одно куди!», коли Микола Петрович вийшов у коридор і повільно попрямував уздовж черги нещасних.

Відомий стоматолог дозволяв собі маленьке чудацтво: кожного разу він вибирав з черги одну людину, щоб прийняти її першою. З цим змирилися і хворі, і колеги Миколи Петровича. Дивувало тільки, що завжди таланило молодим жінкам, а ще частіше — дівчатам.

Ця привернула увагу Авраамова, коли він тільки вийшов з кабінету. Так, сьогодні «королевою» буде вона. Майя сприйняла вибір як заздалегідь вирішене. А втім, це й справді було вирішено. Микола Петрович давно умовляв продавця посудного відділу з універмагу поїхати з ним на відпочинок. Майя спочатку категорично відмовлялася, та Авраамов відчув: ще трохи наполегливості, і жадану перемогу буде одержано.

Оглядаючи здорові зуби пацієнтки, Микола Петрович нашіптував їй на вухо ніжні слова. Майя не відповідала, але це була мовчазна згода. Треба тільки вирішити — куди і коли.

І ось уже розмірений стукіт коліс заколисує їх. Як усе чудово. — Ну чого ти, Майю, мовчиш? Хіба тобі не добре зі мною?

У відповідь Микола Петрович нічого не чує. Але посмішка говорить усе:

— Почекай.

Він чекав, хоч це йому дорого коштувало.

На вокзалі, коли зійшли, Майя попросила, щоб він знайшов таксі: їй якось незручно їхати в автобусі. Ну що ж, Авраамов міг зрозуміти. Йому й самому іноді здавалося, що на них усі підозріло звертають увагу.

— Хвилинку почекай — таксі буде.

Машину Микола Петрович знайшов швидко, а ось Майю втратив, втратив назавжди. Коли він повернувся, біля чемодана нікого не було. Авраамов міг подумати що завгодно, тільки не це. Проте факти — річ уперта. Записка! Вона облекла йому очі і серце.

«Невже ти, старий хричу, розраховував, що я повірю у твою любов? Та я дякую тобі за квиток. А тепер відбуваю на відпочинок. Салют, шукачу романів! До речі, гроші на зворотню путь надішли на головпоштамт, до запитання. Ти ж не примусиш мене звертатися по допомогу в місцевком лікарні або до твоєї дружини? Веселого тобі відпочинку».

ОДРУЖИВСЯ

Аспірант філології Вальдемар Руженко вирішив одружитися. Це сміливе рішення було обумовлене двома причинами — невичерпним бажанням мати постійного друга і виразкою шлунку, яка потребує дієти. До того ж, вік його невмолимо наближався до критичної відмітки, коли тебе за юнака мало хто сприймає.

Рішучий Вальдемар відразу ж написав заяву на ім'я декана з категоричною проською надати йому відпустку для поїздки на південь. Він знав чимало прикладів, коли саме в тому районі знаходили цілі поклади хороших дружин. Розрахунок був простий: у Київ за ним поїде будь-яка красуня.

Аспіранту поталанило. Тільки-но він підняв на полицю свій портфель, у купе зайшла вона. Вальдемар відразу ж відчув по холодку на спині, що це саме вона. Її звали Марина, вона була вчителькою географії.

Знання Руженка в галузі географії обмежувалися програмою середньої школи до прийняття закону про посилення зв'язку навчання з життям. Але він говорив з таким натхненням про Київ, його красу, з яким читав свою першу лекцію для заочників. Коли ж це джерело було вичерпане, він коротко охарактеризував особливості мови канцелярських документів XVI століття на Пол-

тавшині (це була тема його дисертації), і знову його мова лилася вільно. Він навіть сам дивувався тому, наскільки оригінальні й переконливі висновки робив з того матеріалу, який аналізував. Він цитував, поки Марина не попросила вимкнути світло.

Коли поїзд підходив до Одеси, Вальдемар обережно поскаржився, що у нього немає знайомих у цих краях. Люб'язна Марина відразу зрозуміла тонкий натяк і запропонувала зупинитися у неї на дачі. Там зараз живе лише мама.

Мама Марини виявилася надзвичайно уважною жінкою. Тоді, як вона нагодувала Вальдемара смаженими бичками і запропонувала лягати на тахті, а собі почала готувати розкладушку в другій кімнаті, аспірант подумав: добре мати таку уважну тещу. Він коротко розповів їй про Київ, потім охарактеризував особливості мови канцелярських документів XVI століття на Полтавщині. О третій годині ночі, коли Руженко засинав, він остаточно вирішив: звідси нікуди не їхати.

В його збудженому мозку народився план, настільки ж підступний, наскільки, як йому здавалося, непогрішимий. Завтра, коли Марина прийде проводити його до дизель-електрохода, а вона обіцяла прийти, він рішуче розірве на її очах квиток, потім опуститься на коліна і пояснить усе. Для здійснення цього плану він заздалегідь придбав квиток в каюту четвертого класу і надів старі штани.

Повільно тяглися хвилини. Вальдемар кілька разів перерахував сходинок зверху вниз і знизу вверх, з'їв п'ять порцій морозива по 9 копійок за штуку і випив майже всю воду з автомата, біля якого Марина просила її чекати. Та всі ці заходи не змогли згасити вогнища, яке палало тепер у його грудях. Пслум'я не змогли б припинити пожежні всієї Одеси. Боячись наслідків, Вальдемар навіть відійшов подалі від складських приміщень.

Але ось і Марина. З нею якийсь хлопець. Так, так, Вальдемар розуміє: дівчині одній незручно зустрітися з чоловіком. Тим краще, буде свідок. Руженко зробив крок назустріч і обережно почав розривати квиток.

— Знайомтесь, Вальдемар, це мій чоловік — Саша.

СЛАВНІ НА УКРАЇНІ НАШІ ГЕРОЇНІ

Слова В. Лагоди

Музика А. Філіпенка

Повільно

Соло

Тріо

У до_світ_ній час, у час пе_ред_сві_тан_ній, до_світ_ній час

ФНО
АБО
БАЯН

дру_ж_но_вру_нять_ся по_ля, - і все в че_ка_н_ні. Вра_ні_ш_ня зо_

ря про_ми_ня вже спи_ну_ла, пов са_мо_цвіт.

За_ис_кри_ла_ся ро_са, і все про_сну_лось.

Швидко

С
А

Т.
Б.

Ви - йдем враги

в по - ле, гля - не - по нав - но - ло -

яє - но так, віль - но так не бу - ло ні - ко - ли.

*)

*) Варіанти для чоловічих голосів

Мов ту-ман у по-лі, зги-ну-ла не-во-ля,

Для продовження

як зо-ря ран-ко-ва, ся-є на-ша до-ля!

Для закінчення *mf* Приспів

ни-ла! Ой ти, зем-ле ни-ла, зем-ле

Кінець

- ка' при - над - на у він - чу! Ми те - бе вро -

- жа - ем, зно - ву за - ввіт - ча - ем,

ти ж та - ка при - над - на у він - чу!

У досвітній час,
У час передсвітанній,
Досвітній час
Дружно вруняться поля,—
І все в чеканні.
Вранішня зоря
Проміння вже сипнула, мов
самоцвіт.

Заіскрилася роса,
І все проснулось.

Вийдем вранці в поле,
Глянемо навколо —
Ясно так,
Вільно так
Не було ніколи.
Мов туман у полі,
Згинула неволя,
Як зоря
Ранкова,
Сяє наша доля!

Приспів:

Ой ти, земле мила,
Земле ненаглядна.
Не любить не сила
Нам таку...
Ми тебе врожаєм,
Знову заквітчаєм,
Ти ж така принадна
У вінку! } *Двічі*

Котить вітер хвилі,
Колосочки спілі,

То зерно
З теплих рук,
З рук жінок артілі.
Земле наша, ненько,
Ми тебе, рідненька,
На лани
Ідемо
Чепурить раненько.

Приспів.

Ідемо ми спільно
Кроком семимильним.
В шані вся,
В славі вся
Праця наша вільна!
Наче за походи,
Сяють нагороди
В Демченко
Й Диптан —
Славних у народі!

Приспів.

Славні на Україні
Наші героїні —
І Виштак,
І Швидка,—
Крила в них орлині!
Звідки їхня сила?
Хто зростив їм крила?
— Партія
з народом,
Батьківщина мила!

ЧОРНОБРИВЦІ

Слова М. Сингаївського

Музика В. Верменича

Не поспішаючи

Ф-но

mf

затримуючи

p в темпі

Чор_но_брив_ців на_сі_я_ла ма_ти у но_їм сві_тан_но_вім кра_ю

pp

Приспів

та й на_вчи_ла вес_нян_ки спі_ва_ти про кві_ту_чу на_ді_ю сво_ю. Як на

3

ті чор_но_брив_ці по_гля_ну, бл_чу на_тір ста_рень_чу. бл_чу

3

ру_ки тво_ї, мо_я ма_мо. тво_ю лас_ку я чу_ю, рід_чень_ка.

1.2 *затримуючи*

3 *приспівуючи* *в темпі*
Ма_мо, рід_на, нень_ко мо_я.

Чорнобривців насіяла мати
У моїм світанковім краю
Та й навчила веснянки співати
Про квітучу надію свою.

Приспів:

Як на ті чорнобривці погляну,
Бачу матір стареньку.
Бачу руки твої, моя мамо,
Твою ласку я чую, рідненька.

Я розлуки та зустрічі знаю,
Бачив я у чужій стороні
Чорнобривці із рідного краю,
Що насіяла ти навесні.

Приспів.

Прилітають до нашого поля
Із далеких країв журавлі.
Розвітають і квіти, і доля
На моїй українській землі.

Приспів.

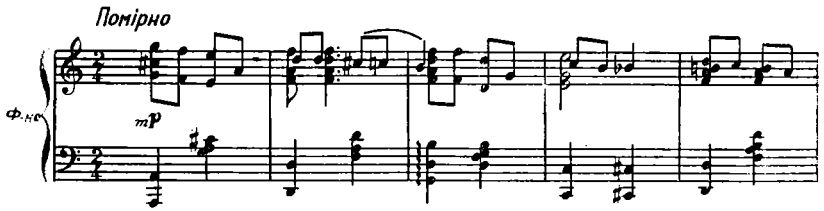
ВІЧНО МОЛОДА

Буевській Домнікій Іванівні

Слова М. Гірника

Музика Б. Буевського

Повірно

Ф.п.ч. *mp*

The piano introduction consists of two staves. The right hand plays a melodic line with eighth and sixteenth notes, while the left hand provides a harmonic accompaniment with chords and single notes.

p

У мит-ті ми зна-єм

The first vocal line is on a single staff with a piano dynamic marking. The piano accompaniment continues with two staves, maintaining the harmonic structure.

ра-до-щі й жа-лі, та най-ви-ща ра-дість в на-ших ма-те-

The second vocal line continues the melody. The piano accompaniment features more complex chordal textures and rhythmic patterns.

- рях, бо ж на-він не-се-мо в се-бе на чо-лі

The final vocal line concludes the phrase. The piano accompaniment provides a steady harmonic support throughout.

не_за_бу_т_и_ни_ру_ки_в_те_п_ли_х_мо_зо_ля_и_г_л.

У житті ми знаєм
 Радощі й жалі,
 Та найвища радість
 В наших матерях,
 Бо ж навик несемо
 В себе на чолі
 Незабутні руки
 В теплих мозолях.

Обвіва нас вітер
 Дужий і стрімкий,
 Час нестримний в очі
 Пильно загляда,

Та для тебе, мамо,
 Вічно я малий (мала),
 Ти для мене, мамо,
 Вічно молода.

І навик не зрадять
 Матері уста,
 Нам дарують щирі,
 Дорогі слова.
 Материнське серце
 Горе закрива,
 Материнське серце
 Щастя приверта.

КОЛИСКОВА

Слова Н. Нестюріна

Музика Л. Левітової

Переклад з російської М. Зірка

Не поспішаючи

Спи, ле спи, гом хур-го, ви-на,
 ба-ю-бай, при-крій о-чи-ці.

Ф-но

у - кри - ва по - ля Смо - ро пів - ніч Спн, ди - ти - но,
 час то - бі спо - чить. не збу - ди сво - ю се - стрн - цю.

Спн, но - є ма - ля Спн, а то по - роз кош -
 хай во - на по - спнть.

- ла - тий сні - гу на - гря - се, бу - де по - снх івій щн -

- ла - ти, ляль - ку за - не - се

ЗАТРИМУЮЧИ

в темпі

Спить дитя, при_мовк і ві_тер в сніж_но-му га_ю

Лиш мур_ко_че кіт під ву_са пі_сень_ку сво_ю,

затримуючи темп *в темпі* *уповільнюючи*

пі_сень_ку сво_ю

Сипле снігом хуртовина,
Укрива поля.
Скоро північ. Спи, дитино,
Спи, моє маля.

Спи, а то мороз кошлатий
Снігу натрясе,
Буде носик твій щипати,
Ляльку занесе.

Баю-бай, прикрій очиці,
Час тобі спочити.
Не збуди свою сестрицю,
Хай вона поспить.

Спить дитя, примовк і вітер
В сніжному гаю.
Лиш муркоче кіт під вуса
Пісеньку свою,
Пісеньку свою.

ЗУСТРІЧ

Слова В. Бойка

Музика С. Грици

Повільно

Ф.но *п.ф*

The first system of the piano introduction is in 2/4 time, featuring a melody in the right hand and a bass line in the left hand. The tempo is marked 'Повільно' (Ad libitum) and the dynamics are 'п.ф' (pianissimo).

поширюючи

The second system continues the piano introduction with the same melodic and bass lines. The tempo remains 'Повільно' and the dynamics are 'п.ф'.

в темпі

p

Ко-лись бу-ло іа не по-го-же не-бо,

The vocal entry begins with the lyrics 'Ко-лись бу-ло іа не по-го-же не-бо,'. The piano accompaniment starts with a dynamic marking of 'p' (piano). The tempo is marked 'в темпі' (Allegretto).

p

і ко-лос-ни ту-ли-ли-ся до нас.

The vocal entry continues with the lyrics 'і ко-лос-ни ту-ли-ли-ся до нас.' The piano accompaniment continues with a dynamic marking of 'p'.

f

О, як же ли - нув сер - цем я до те - бе

mf

поширюючи

у рік о - той, що скін - чилась вій - на.

Закінчення

Хоч знов зу - стрі - лись ми як по - до - рож - ні.

f

затримуючи

та дов - гий час ко - зан - ня нам збе - риг.

Колись було таке погоже небо,
 І колоски тулилися до нас.
 О, як же линув серцем я до тебе
 У рік отой, що скінчилась війна.

Усе було — і радощі, й зітхання,
 Світилися очі, сяяло чоло.
 І від проміння першого кохання
 Блакитні дні вставали над селом.

Зірниці нас на зустріч викликали,
 Не знали ми ні спокою, ні сну.
 Свої шляхи в житті ми відшукали,
 Та дві дороги не зійшлися в одну.

Літа пройшли, а погляди тривожні,
 І раптом зустріч на одній з доріг.
 Хоч знов зустрілись ми як подорожні,
 Та довгий час кохання нам зберіг.

} Двічі

ОЙ ТИ, ЯБЛУНЕ ЗЕЛЕНА

Слова П. Голубничого

Музика О. Левицького

Не дуже повільно, виразно

The musical score is written for piano and voice. It consists of two systems. The first system shows the piano introduction with a treble and bass clef, a key signature of two flats, and a 4/4 time signature. The second system includes the vocal line with lyrics and the piano accompaniment. The lyrics are: "1. Ран_ном яб_лу_ня зе_ ле_ на бі_лим цві_там роз_цві_". The piano part features arpeggiated chords and a steady bass line.

- ТА. По-смі-я-єть-ся до не-че,

The first system of the musical score consists of three staves. The top staff is the vocal line, starting with a whole note rest followed by a melodic phrase. The middle staff is the right-hand piano accompaniment, and the bottom staff is the left-hand piano accompaniment. The key signature has two flats, and the time signature is 4/4. Dynamics include a forte 'f' marking.

на-че мрі-я зо-ло-та. Ой ти, яб-лу-не зе-ле-на, не зми-

The second system continues the musical piece. The vocal line has a fermata over the first measure. The piano accompaniment features a more active right-hand part with sixteenth notes. Dynamics include a forte 'f' marking.

-люй ти мо-ло-ду. Ра-дість вер-неть-ся до

The third system continues the musical piece. The vocal line has a fermata over the first measure. The piano accompaniment features a more active right-hand part with sixteenth notes. Dynamics include a forte 'f' marking.

не-че. хлоп-ця зар-мі-ї я мчу.

The fourth system concludes the musical piece. The vocal line has a fermata over the first measure. The piano accompaniment features a more active right-hand part with sixteenth notes. Dynamics include a forte 'f' marking.

2. Зу_СТРІ_ЧА_ЛИ_СЯ_МИ

- 10.

ff

Ой ти, рѳ_лу_не зе_ле_на, бі_лих цві_том не шу_

- ми, милий вернеться до мене, з ним щас...
 - ми - вібудем ми.

затримуючи

pp

Ранком яблуна зелена
 Білим цвітом розквіта.
 Посміхається до мене,
 Наче мрія золота.
 Ой ти, яблуно зелена,
 Не хвилюй ти молоду.
 Радість вернеться до мене,
 Хлопця з армії я жду.
 Зустрічалися ми мало,
 Та у серці він один.

Коло тебе ми стояли...
 Не забуду тих хвилин.
 Я не знала ще кохання,
 Перший раз воно прийшло.
 Ти тоді розквітла зрання,
 Щоб нам радісно було.
 Ой ти, яблуно зелена,
 Білим цвітом не шуми,
 Милий вернеться до мене,
 З ним щасливі будем ми.

ЗОЗУЛЕНЬКА

Слова О. Новицького

Музика В. Лобка

Помірно, ніжно

The musical score is arranged in two systems. The first system features a bandura part on the left, labeled 'БАНДУРА' vertically, and a vocal trio on the right, labeled 'ТРИО' vertically. The bandura part consists of three staves (treble, middle, and bass clefs) with chords and arpeggiated figures. The vocal trio consists of three staves (treble, middle, and bass clefs) with vocal lines and lyrics. The tempo and mood are indicated as 'Помірно, ніжно' (Moderately, tenderly). Dynamics include *mf* and *p*. The second system continues the vocal lines with lyrics and the bandura accompaniment. The lyrics are: '1. (2. 3.) Чом ти на хува-ла, зо-зу-ле, не-ні, що по-є кохан-ня при-йде на-вес-ні?' (1. (2. 3.) Why do you, Zozulya, do not know, what love will come in the spring?).

БАНДУРА

ТРИО

mf *mf* *mf* *mf*

p *p* *p*

Ку - ну, ну - ну, ну - ну, ну!

Ку - ну, ну..

Ку - ну, ку - ну, ну..

mf

1. (2. 3.) Чом ти на хува-ла, зо-зу-ле, не-ні, що по-є кохан-ня при-йде на-вес-ні?

mf *mf* *mf*

mf *mf*

В 3-му куплеті перші чотирь татри виконують 1-ий голос, а 2-ий і 3-ій співають на „А“

Схвильовано

Музична партитура першого системного уривка. Вона складається з чотирьох нотних рядків. Верхні два рядки призначені для вокалу, а нижні два — для фортепіано. Темп позначено як «Схвильовано».

Вокальний текст: Ше-лес-тять тра-ва з ро-со-ю, го-мо-нить вер-ба з во-до-ю...

Перший темп

Музична партитура другого системного уривка. Вона складається з чотирьох нотних рядків. Верхні два рядки призначені для вокалу, а нижні два — для фортепіано. Темп позначено як «Перший темп».

Вокальний текст: Деж по-є ко-хан-ня, чо-го зо-ри в не-бі сум-ні?

Для 2-го і 3-го куплетів

Ку - ку, ку - ку, ку - ку, ку!

Ку - ку, ку!

Ку - ку, ку!

Для 2-го і 3-го куплетів

Ку - ку, ку - ку, ку!

Ку-ку, ку-ку!..
 Чом ти накувала, зозуле, мені,
 Що мое кохання прийде повесні?
 Шелестить трава з росюю,
 Гомонить верба з водою...
 Де ж мое кохання, чого зорі в небі сумні?..

Може, ти неправду сказала той раз
 І весняна зустріч була не для нас?
 Так чому ж я дні і ночі
 Бачу тії карі очі,
 Що ти накувала, о зозуле, серцю в той час?..
 Ку-ку, ку-ку!..

Збережи, зозуле, ти щастя моє,
 Хай лунає вічно кування твоє...
 Хай мина за літом літо,
 Одшумить у полі жито,
 Та в гаю кування, зозуле, чую твоє!
 Ку-ку, ку-ку!..

ЯК ТОДІ ЛИСТОПАД

Слова Л. Ревви

Музика М. Степаненка

Поволі

Ф-но *p*

The first system shows the piano introduction. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff begins with a half note G4, followed by quarter notes A4 and B4, then a half note C5. The bass staff begins with a half note G3, followed by quarter notes A3 and B3, then a half note C4. The piece is in a minor key and 4/4 time. The dynamic marking is *p* (piano).

Овни

Лис-то-

The second system shows the piano accompaniment for the vocal line. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff has a whole rest for the first two measures, followed by a half note G4, quarter notes A4 and B4, and a half note C5. The bass staff continues with quarter notes G3, A3, B3, and C4. The dynamic marking is *p*.

ПАА, *Лис-то-паа,* *Як то-ді,* *Як то-ді,* *роз-си-*

The third system shows the piano accompaniment for the vocal line. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff has quarter notes G4, A4, B4, and C5. The bass staff has quarter notes G3, A3, B3, and C4. The dynamic marking is *p*.

-па-є до-щі *зо-ло-ті,* *зо-ло-ті...* *роз-си-*

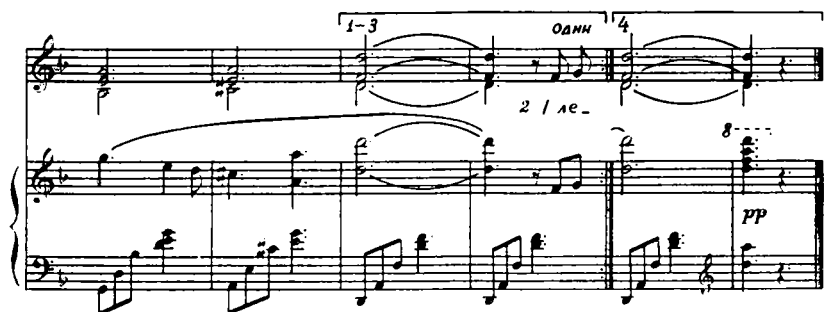
The fourth system shows the piano accompaniment for the vocal line. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff has quarter notes G4, A4, B4, and C5. The bass staff has quarter notes G3, A3, B3, and C4. The dynamic marking is *p*.

- ПА - Є АВ - ШІ ЗО - ЛО - ТІ, ЗО - ЛО - ТІ...

Тріо
A..

1-3   *одни*   1/4
2 / ле..   8
pp

Листопад, листопад,
Як тоді, як тоді,
Розсипає дощі
Золоті, золоті... } *Двічі*

І летить, і летить
В синій ранок кудись,
Ніби юність моя,
З ясенів жовтий лист. } *Двічі*

Розійшлись, розійшлись
В нас путі, в нас путі...
І в минуле стежок
Не знайти, не знайти. } *Двічі*

Я іду, я іду
В листопад золотий,
А у серці моїм,
Як весна, знову ти. } *Двічі*

ГУБНА ПОМАДА

Кімната Ерне і Ельзи. Вечір. Під час вечері Ельза помічає на лівій щоці Ерне слід од губної помади. Лілово-червоний слід, безперечно, залишений губами якоїсь жінки. «Ах ти негідник»,— думає вона і зосереджено відрізає жирну частину язика. Прожовуючи шматок, байдуже дивиться на слід від помади.

Ерне (*ні про що не підозріває, продовжує їсти і розповідає історію, яка трапилась у нього на службі*). ...Отже, я і кажу Шоварі: «Послухай, друже, якби у мене були зайві три тисячі форинтів, то на твоєму місці я не став би сваритися з Манці, а взяв би і розтринькав усі зайві гроші». І знаєш, що мені відповів Шоварі?

Ельза, звичайно, не знає, що відповів Шоварі, та її це і не цікавить. Ще з самого початку розповіді вона не дуже вже й стежила за нею, а тепер цікавиться лише тим, звідки взялась помада на щоці чоловіка. Зайнята цими думками, дивиться в очі чоловікові. Ерне наївно гадає, що Ельза задумалася над тим, що відповів йому Шоварі. З досить дурною фізіономією, пильно дивлячись на дружину, чекає, чи здогадується вона.

Ельза. Звідки у тебе помада на щоці?

Ерне заціпенів і, похлинувшись, відсуває свою тарілку.

Що ти витріщився на мене, як баран на нові ворота? Я питаю, чия помада у тебе на щоці?

Ерне похолонув. О всевишній! Ідучи додому, він зустрів Ютку, подругу Ельзи, і на радіощах поцілували одне одного в щоку. Дружина колись ревнувала його до Ютки. На жаль, без ніяких на те підстав. Якщо сказати зараз правду, її підозріння підтвердяться. Що ж робити?
Непорушно дивиться на дружину.

Ти що, онімів, дорогий? Чому не відповідаєш? (*Питає так лагідно, що в Ерне кров холодне в жилах*).

Ерне (*Що тут відповісти? Він і поняття не має. Але треба щось сказати, не можна ж без кінця мовчати. Ось саме тому він і меле найнесусвітніші дурниці, які лізуть йому в голову*). Помада у мене на щоці? Не може цього бути!

Ельза (*бере салфетку, витирає нею помаду і показує*). Будь ласка. Звідки у тебе ця помада на щоці?

Ерне (*болісно шукає виходу із становища, яке утворилося. Вирішив дивуватися*). Дивно...

Ельза. Звичайно, дивно. Мене це теж дивує. Говори!

Ерне (*гарячково думає. Хоч би який-небудь жарт придумати! Але дружина продовжує чекати, уві'явшись у нього поглядом. Треба щось сказати їй. Видавлює із себе*). Дорога, знаєш, яка давка в автобусі? Можливо... (*Замовкає*).

Ельза. Звідки у тебе помада на щоці? Я питаю не для того, щоб влаштувати тобі сцени. Просто мені потрібно знати правду.

Ерне (*«Пастка! Хочє, щоб виложив усе... Коли б не так! Про-*

довжувати валити на автобус — даремно, тому буду відмовлятися до кінця»). Не знаю, на що й подумати... Поняття не маю.

Ельза. Коли ти дійсно не знаєш, тоді ти, мій милий, душевнохворий.

«Це не біда.— вирішує Ерне,— навіть ще краще, нехай так думає, він не заперечує проти цього». Дивиться на неї, намагається посміхнутися.

(З силою б'є по столу). Послухай, мій дорогий! Коли зізнаєшся, ні слова більше не буде про це. Коли ж будеш впіратися, такий скандал закатаю, якого ще світ не бачив!

Ерне (заціпенів від жаху. «Отже, треба признаватися. Що буде, те буде, більше тягнути не можна»). Одне слово, я зустрівся з Юткою... на вулиці Кідьо...

Ельза. Нарешті видавив! (Підходить до телефону, знімає трубку, набирає номер). Ютко, це ти? Цілую взаємно... Ельза... Скажи, дорогенька, де ти купила помаду? Так, так, цикламенову. Я її вже півроку шукаю. У Йоца? Велике спасибі. Цілую, дорога. (Кладе трубку, до Ерне). І чого впірався, дурню.

А. БЕРЕЗІН, І. ВІНОГРАДСЬКИЙ, Г. ХАНІН

ТЕПЕР НЕ ТЕ, ЩО РАНІШЕ

Сценка

На авансцену виходить ведучий.

Ведучий. Зараз ви побачите сценку в міліції. Але не лякайтесь. Нічого поганого не буде. Це не звичайна міліція, бо тут працюють лише жінки.

Завіса відкривається. На сцені обстановка кімнати міліції. На столі квіти, на стінах вишивання. Начальник відділу (жінка) сидить біля телефону, вишиває, наспівує романс.
Входить дівчина.

Дівчина. Скажіть, тут потрібний міліціонер?

Начальник. Тут...

Дівчина. Я хотіла б влаштуватися.

Начальник. Що ж, будь ласка...

Дівчина. А що для цього треба?

Начальник. А те, що й скрізь: любов до людей, хороший характер, чуйність і лагідність. Тепер не те, що раніше. Міліціонер — це справа не чоловіча, тут жіноче чуйне око потрібне. М'яка рука... Одне слово, переодягайтесь і виходьте на пост.

Дівчина. Як?.. Оце так відразу?

Начальник. А що ж ми, бюрократизм розводити будемо?

День сонячний, усі гуляють, настрої у всіх веселі. Побачите, хто хмурніший, ну свисніть раз... другий, у фа-мажорі.

Дівчина. І все?

Начальник. І все. Міліція ж. Не те, що раніше...

Дівчина виходить, входить старшина Смирнова у формі міліціонера.

Смирнова. Товаришу начальник, старшина Смирнова повернулася з об'єкта.

Начальник. Доповідайте!

Смирнова. Був інцидент. У молочному ресторані «Європа».

Начальник. Що саме?

Смирнова. Заходжу. Дивлюся. Повний порядок: ватрушки, сирники, сметана, бринза. Раптом заходять двоє. Веселі. Замовляють два пончики, а самі, між іншим, починають в два голоси співати.

Начальник. Мелодію спіймали?

Смирнова. Ну, що звичайно п'яні зараз співають, скерцо з 22-ї симфонії Мясковського.

Начальник. Так. Що робите ви?

Смирнова. Обстановку розумію. Підходжу. Обшукую. Точно... Ось! (Ставить на стіл пляшку кефіру).

Начальник (куштує). Ух, сильний! Справжній кефір-сирець.

Смирнова. Ай-ай-ай... товаришу начальник...

Начальник. Тепер зрозуміло, на що народні дріжджі йдуть.

Смирнова. Що робити із затриманими?

Начальник. Що завжди: хвойні ванни, махровий рушник, гогель-могель, ну і все, що належить.

Смирнова. Слухаюсь.

Начальник. Да, і не забудьте їм всипати як слід... цукру в гогель-могель.

Смирнова. Буде всипано.

Начальник. Ну й деньочок! Давно такого не було...

За сценою шум.

Що там іще?

Входить дівчина, яку тільки-но прийняли в міліціонери. Вводить здорового чолов'ягу, який плаче.

Доповідайте, рядовий...

Дівчина. Кривцова, товаришу начальник.

Начальник. Доповідайте, рядовий Кривцова.

Дівчина. Йду по вулиці, дивлюсь: сидить оцей товариш і плаче.

Начальник. І це у вихідний день?! Неподобство!

Дівчина. Підходжу, питаю: «В чім справа? Чому псуєте вигляд вулиці? Витріть сльози...» А він говорить: «Не витру» і продовжує порушувати в хустку.

З а т р и м а н и й (*виймає хустку*). І не витру...

Н а ч а л ь н и к. Та в чому справа, товаришу?

З а т р и м а н и й (*продовжує плакати*). Дача...

Н а ч а л ь н и к. Що дача?

З а т р и м а н и й. Шкода.

Н а ч а л ь н и к. Що шкода?

З а т р и м а н и й. Подарував дачу вчора. Дитячому садку. Доб-
ра дача, два поверхи, навколо малина, калина і добрий собака.

Н а ч а л ь н и к. То й добре, що дитячому садку подарували.

З а т р и м а н и й. Та шкода ж...

Н а ч а л ь н и к. Що шкода?

З а т р и м а н и й. Шкода — душ діточкам не встиг провести.

Н а ч а л ь н и к. Випийте води... Ось так... Заспокойтесь.

З а т р и м а н и й. Дякую... Пробачте... нерви. (*Виходить*).

Н а ч а л ь н и к (*до Кривцової*). Проведіть його до самого дому,
а то він зопалу ще квартиру під ясла віддасть.

Д і в ч и н а. Бути цього не може! Та й громадськість не дозво-
лить.

Н а ч а л ь н и к. Не дозволить! Такі, коли вирішують щось зда-
ти, ні перед чим не зупиняться!

Вривається г р о м а д я н и н.

Г р о м а д я н и н. Будьте ласкаві, приведіть мене до порядку.

Н а ч а л ь н и к. А що трапилось?

Г р о м а д я н и н. Я уступив місце жінці.

Н а ч а л ь н и к. То й що?

Г р о м а д я н и н. Але як?

Н а ч а л ь н и к. Що як?

Г р о м а д я н и н. Вот іменно! Нехотя уступив!

Н а ч а л ь н и к. Але врешті-решт уступили?

Г р о м а д я н и н. Уступив. Але нехотя. Найдіть на мене
управу.

Н а ч а л ь н и к. Для цього немає підстав.

Г р о м а д я н и н. Чому немає? Я ж хотів не уступити.

Н а ч а л ь н и к. Хотіли, але уступили.

Г р о м а д я н и н. Уступив, нехотя. Ще б трошечки...

Н а ч а л ь н и к. А трошечки не рахується. Ось якби ви не усту-
пили, був би факт. Дійсно, були б підстави...

Г р о м а д я н и н. Бачили! Факти їм подавай, підстав у них не-
має. Але дарма, я до себе доберусь. Я на себе управу знайду!
(*Виходить*).

Завіса закривається.

ЛЮБОВ СПРАВЖНЯ

Скетч

Двоє чоловіків перед завісою.

Віктор. Я все ж не розумію, Костю, ну що тобі ще потрібно? Кинь ти ці думки нарешті!

Костя. Кинь! Легко сказати. А коли вона мене кине? Тоді що?

Віктор. Бодай тобі з такою мовою! Ну чому Оленочка тебе повинна кинути? Адже вона тебе любить. Ти це сам знаєш.

Костя. Знаю. А що з того?

Віктор. Як що? Радій, що в тебе така дружина, от і все. І кинь свою безглузду філософію.

Костя. Ех, Вітю, Вітю. Занадто вже просто ти на життя дивишся. А воно ж дуже складне. От ти кажеш, що Оленочка мене любить. Згоден. Любить. Ще б пак! Зараз я молодий, більш-менш цікавий, не дурний начебто. Заробляю непогано. На роботі мене поважають. То ж чому їй мене не любити?

Віктор. Ну, правильно.

Костя. От я і кажу: так кожний може полюбити. А мені хочеться, щоб вона мене не за це любила.

Віктор. А за що?

Костя. А от так, щоб ні за що. За що — це кожний може. А я хочу справжньої любові. Розумієш? А от чи любить вона мене по-справжньому? Не впевнений. Чи готова вона на жертви в ім'я любові? Невідомо. Чи готова вона йти за мною на край світу? Не знаю.

Віктор. Так ти в неї спитай.

Костя. Питав.

Віктор. Ну й що?

Костя. Каже, що готова.

Віктор. Так чого ж ти стогнеш? Адже все гаразд.

Костя. Гаразд... А що, коли вона мене обманує?

Віктор. Невже за п'ять років ти не зрозумів людину?

Костя. А як ти її зрозумієш? Адже п'ять років ми живемо душа в душу. Не сварилися жодного разу. Жодної неприємності не було ні вдома, ні на роботі...

Віктор. От і гаразд!

Костя. Що ж гаразд? Адже людина в біді пізнається, а в нас, як на зло, все нормально! От знаєш, голюсь я іноді і думаю, а що, коли я собі ніс відріжу... Як до мене Олена буде ставитись?

Віктор. Ну й що?

Костя. Носа шкода. Без носа, сам розумієш...

Віктор. Так що ж ти хочеш?

Костя. Вітю! Не жартуй. Це для мене дуже важливо!

Віктор. Слухай. Значить, так. Приходиш ти додому і кажеш: так, мовляв, і так, у мене неприємності на роботі. Переводять на нижчу посаду. Зарплата меншою буде. Ну й взагалі, мабуть, доведеться поїхати на периферію.

Костя. Ну й що?

Віктор. Ну і все. Одразу будеш знати, що до чого. Якщо кричатиме, що ти загубив її життя,— значить, не любить. А якщо приголубить, пожаліє, втішати почне,— значить, любить. І справді кінець.

Костя. Так. Ясно. Дякую, Вітю! Значить, сьогодні я про все дізнаюся. Або... або...

Віктор. Усе буде гаразд! Оленочка любить тебе по-справжньому. Ну, ні пуху ні пера. Ввечері зайду знати.

Закривається завіса. Кімната. Оленочка, наспівуючи, накриває на стіл. Входить похмурий Костя і зупиняється біля дверей.

Олена. Костик, що з тобою? Ти захворів?

Костя. Ні. Я здоровий.

Олена. Ну, що трапилось? На тобі лиця нема!

Костя. Нема.

Олена. Чого нема?

Костя. Нічого нема! Все загинуло!

Олена. Не муч мене, Костю! Кажи, що трапилось?

Костя. Ну... неприємності у мене. На роботі... Понизили мене.

Олена. Фу, слава богу! А я вже думала, щось страшно! Не журись, Костику! Ну, я тепер знову піду працювати.

Костя. Мене взагалі вигнали з роботи.

Олена. Вигнали? За що, Костю?

Костя. Е-е, за пияцтво!

Олена. Але ж ти не п'єш!

Костя. П'ю!

Олена. Неправда! Ти ж горілку бачити не можеш!

Костя. Я... одеколон п'ю.

Олена. Але ж я за всі роки ніколи не бачила тебе п'яним!

Костя. Я на роботі п'ю. Там і п'яним буваю.

Олена. Костю! Значить, ти алкоголік! Значить, ти хвора людина! Боже мій! Це я винна, прогледіла. Тобі треба лікуватись. Негайно. Завтра ж підемо до лікаря. (Пауза). Костю, а ти мене не розігруєш? Ну, скажи, що ти пожартував, а?

Костя. Ні.

Олена. Ну, а чому ти завжди був на Дошці пошани, премії одержував, до місцевкому тебе обирали?

Костя. Е-е, боялися мене!

Олена. Чому боялися?

Костя. Анонімки я на всіх писав. А вони здогадувались...

Олена. Костю, та це ж підло!

К о с т я. Чому підло? Мені подобається...

О л е н а. Ах, що я! Адже ти хвора людина! Це все від алкоголізму. Знаєш що, Костя, давай поїдемо звідси куди-небудь далеко-далеко. Ти там будеш лікуватись. Зміна обстановки. Нові люди, Це тобі допоможе. Ти видужаєш і станеш іншою людиною...

К о с т я. Пізно.

О л е н а. Що пізно?

К о с т я. Мене тепер не випустять. Судити мене повинні.

О л е н а. Судити! За що?

К о с т я. За розтрату.

О л е н а. Костю!

К о с т я. Місцевкомівські гроші. Дві тисячі. На одеколон.

О л е н а. Боже мій! І всі про це знають?

К о с т я. Е-е, ще не всі. Знає тільки голова місцевкому.

О л е н а. Що ж робити? Костю, а коли я продам усі меблі, я продам свою шубку, плаття, черевики, і ти внесеш гроші назад? Це можна, Костю?

К о с т я. Ні! Голова не погодиться.

О л е н а. Я сама піду до нього, скажу, що ти хворий, що ти по натурі дуже чесний...

К о с т я. Не допоможе. Він мене ненавидить.

О л е н а. Ненавидить? Чому?

К о с т я. Е-е, я зустрічався з його дружиною.

О л е н а. Костю, значить, ти зраджував мене?

К о с т я. Зраджував!

О л е н а. Негідник! Нікчема! П'ять років так уміло обманювати мене! Боже мій! Кого я любила? П'яницю! Розтратника! Розпутника! Жалюгідна людина! Я віддала тобі всю душу, все серце. А ти?.. Ні, я не хочу навіть дихати з тобою одним повітрям! (Збирає чемодан).

К о с т я. Олено, я...

О л е н а. Не говори зі мною! І не намагайся мене шукати. Я не хочу більше бачити людини, яка загубила мое життя! (Иде).

Входить Віктор.

В і к т о р. Ну як?

К о с т я (тисне йому руку). Дякую, друже! Тепер я зрозумів, що вона мене не любить.

ГНАТ НАЗАРОВ

МАРУСЯ

Героїчна драма на одну дію

ДІЙОВІ ОСОБИ

Маруся, комсомолка-рибачка, онучка бакенщика на ріці Північний Донець, 20 років.
Стьопа («Кузьмич»), комсомолец, учень 8-го класу, 16 років.
Василь Іванович, партизан, 40 років.
Офіцер } фашистські окупанти.
Солдат }

В пролозі і епілозі:

Платонов Степан Кузьмич, майор, Герой Радянського Союзу, 32 роки.
Степок, піонер, онук бакенщика, 12 років.

Місце дії — ріка Північний Донець, поблизу міста Кам'янська-Шахтинського.
Час — літо 1942 року. В пролозі і епілозі — наші дні.

«Пам'ятайте: не було безіменних героїв. Були люди, у кожного своє ім'я, своє обличчя, свої сподівання і надія, і муки найнепомітнішого з них були не меншими, ніж муки того, чье ім'я увійде до історії».

(Ю. Фучік)

Ці слова написані на завісі золотими літерами і освітлені яскравим світлом. Спектакль починається пісню. І коли завіса розкривається, ми бачимо, що її співає військовий у формі кавалериста з погонями майора на плечах і зірочкою героя на грудях. Він сидить на косі старого баркаса (човна), наполовину витягнутого на білий пісок берега біля кущів червоного верболозу. Це Платонов, Герой Радянського Союзу, прославлений в боях кавалерист. Задумливо дивлячись на ріку, Платонов тихо наспівує, як видно, вкладаючи у слова пісні одному йому відомий смисл.

Платонов (співає).

Засвітали козаченьки в похід з полуночі,

Заплакала Марусенька свої ясні очі...

(Перервав пісню, зітхнув і знов).

Не плач, не плач, Марусенько,

Не плач, не журися-а-а...

(Голос його затремтів, і він замовк. Помовчавши, він утер сльозу, що скотилася на щоку).

За Платоновим з-за кущів червоного верболозу стежить загорілий хлопчик — Степок. Він у трусах, з піонерським галстуком і в козацькому кашкеті. Степок підійшов до нього.

Степок (здивований). Дядьку, ви що? Плачете?

Платонов (підвів голову). А ти що ж це підглядаєш та підслухуєш, га?

Степок (*образився*). Я нічого не підглядав і нічого не підслухував. Я слухав пісню.

Платонов. А пісня сподобалась?

Степок. Гарна.

Платонов. А коли гарна — підтягуй, разом співатимемо.

Степок. Я не знаю цієї пісні.

Платонов. Дарма. Пісня проста, задушевна.

Степок. У нас нові зараз.

Платонов. Нові пісні теж гарні, проте і старі забувати не слід... Ну, та це я не тобі, звичайно. (*Підвіся, випростався, подружньому плеснув Степка по плечу*). Значить, ти піонер, та ще козацького загону? Земляк, значить?

Степок. Загону дев'ятої школи... (*Побачив на грудях Платонова зірку героя*). Ой-ой-ой! Ви Герой Радянського Союзу, так?

Платонов. Зіркий ти.

Степок. Так вона ж у вас, дивіться, як блищить на сонці, аж сяє!

Платонов. Сяє. Ну от бачиш? А ти одразу: «Дядьку, плачете?» Хіба герой може плакати?

Степок. Здалося! Помилівся я! (*Труснув кучерями*). От дурень!

Платонов. Хто?

Степок. Та я ж. Привидиться таке!

Платонов. Ну, привиділося не привиділося, а дурнем нікого не треба називати.

Степок. Я інших не називаю. Це я сам себе.

Платонов. В порядку самокритики, значить? Ти що ж, любиш самокритику?

Степок. Хай їй грець! У загоні набридла.

Платонов. А що, тебе часто критикують?

Степок. Не дуже, але трапляється.

Платонов. Це корисно. Мене теж критикують.

Степок. Вас?

Платонов. Не часто, але трапляється...

Степок засміявся.

Давай-но руку!

Степок. Правда?

Платонов. Правда. Давай знайомитись. Доповідай, як тебе звуть?

Степок (*непомітно витер руку об труси і важно простяг її Платонову*). Стьопа.

Платонов (*надзвичайно здивований*). Стьопа?!

Степок. Стьопа. А чого ви так здивувались? Мене так дідусь звав. А ще дід мене звав Степок. Значить — степ. Він зараз пішов на базар, а я замість нього чергую.

Платонов. Хто пішов на базар?

Степок. Та дідусь же.

Платонов. Значить, у тебе є дід?

Степок. А як же?

Платонов. А хто він? Може, він ще й бакенщик?

Степок. Точно. Бакенщик. Я живу в Кам'янську, а влітку у нього. А звідкіля ви знаєте, що мій дідусь бакенщик?

Платонов. Бакенщик... Дід теж бакенщик! Боже мій! І сонце те ж саме, і місце на землі. І Стьопа, і навіть дід-бакенщик!... От пощастило! Як у казці!

Степок. Що це ви кажете? Незрозуміло. Казка якась?

Платонов. Так, хлопчику, і казка, і бувальщина. Вірніше, бувальщина, як казка! А не розумієш ти — вірно. Тобі важко. Але зажди, ще одне питання. Давно я тут не був, важко згадувати... Цей човен — ваш?

Степок. Наш. Тільки він старий. А працюємо ми на новому. Во-о-о! Бачите, біля місточків стоїть, біля куреня. Ми на ньому тепер працюємо — бакени засвічуємо з дідусем. Увечері засвічуємо, а вранці гасимо. Вдень їх і так видно — вони пофарбовані, а ввечері засвічуємо на них ліхтарі, щоб пароплав на мілину не наскочив.

Платонов *(слухає хлопчика з захопленням)*. Вірно! Щоб пароплав на мілину не наскочив... А цей човен покинули, забули зовсім?

Степок. Ні. Його дідусь теж береже, а навіщо — не знаю.

Платонов. Береже? А навіщо, дідусь тобі не казав?

Степок. Ні, а що?

Платонов. Ні, значить, не казав... Шкода... А у цього човна, Степок, своя біографія є.

Степок. Тільки у човна хіба буває біографія? Дивно! Не буває у човна біографії.

Платонов. А в цього є, Степок. Ти в якому класі?

Степок. У шостий перейшов.

Платонов. Значить, грамотний уже. Ану відними від шістдесяти сорок два.

Степок. Ой, дрібниця! Вісімнадцять!

Платонов. Ні, Степок милий, це не дрібниця, а вісімнадцять років. Ось бачиш, на носі цього човна складаним ножичком вирізане слово. Затерлось... Час іде... Вісімнадцять років тому вирізане це ім'я, а все ж таки прочитати можна, якщо придивитись.

Степок *(ледве розбираючи, читає напис на носі човна)*. Маруся... *(Платонову)*. Маруся?

Платонов. Маруся. Не чув про таку?

Степок. Ні. А хто вона?

Платонов. Шкода. Значить, тобі ніхто не розповідав про неї. А вона тутешня була — Маруся. Тут і народилась, тут і виросла. Невже і дідусь тобі нічого не розповідав про Марусю? Адже він повинен знати.

Степок. А ми тут тільки з весни. А раніше весь час жили в Новочеркаську.

Платонов. А-а... Тоді простімо і тобі, і дідусеві. А от як же місцеві жителі, земляки не пам'ятають? (*Задумався*). А може, і не знали?.. Не можна про це було говорити. Так і загубився її подвиг...

Степок. Подвиг, правда? Розкажіть!

Платонов. Розкажу, Стьопо. Ану, прочитай ще раз. Та голосно, так щоб на весь Донець чути було. Тепер можна про це і голосно. Читай, Стьопо!

Степок (*читає напис*). Ма-ру-ся.

Платонов. Голосніше.

Степок. Мару-ся-а!

Платонов. Ще голосніше, поклич! Щоб луна відповіла з тієї сторони!

Степок (*склав руки рупором, кричить протяжно*). Мару-ся-а!

Луна відповіла.

Платонов (*жваво*). Чуеш? А-а!.. Відгукується. Відповідає, коли покличеш. (*Задумався*). Та-ак... Ну, а тепер сідай на цього старого човна, і я розповім тобі про звичайну дівчину — козачку Марусю, сміливого бійця славного Ленінського комсомолу! (*Обняв за плечі Стьопу*). А пісні любила Маруся. Багато пісень знала. І сама їх добре співала... (*Тихо заспівав*).

Поехал казак на чужбину далеко,
Далеко на добром коне вороном,
Свою он навеки покинул країну,
Ему не вернуться в отеческий дом...

Світло гасне, і в темряві розпочату Платоновим пісню продовжує дівочий голос.

Напрасно казачка — жена молодая —
И утро, и вечер на север глядит,
Все ждет-поджидает, с полночного края,
Когда же к ней милый казак прилетит.

Світло знову загоряється. Вечір. Сонце на сході. На тому ж самому човні замість Платонова і піонера Стьопи сидить дівчина Маруся. Вона заплітає довгу косу. Волосся у неї мокре, видно, вона купалася в ріці. З тих же самих куців червоного верболозу дивиться на неї закоханими очима загорілий юнак Стьопа, слухає пісню, боячись дихати.

А там за горами метелица вьется,
Где страшны морозы зимою трещат,
Где сдвинулись дружно и сосны, и ели,
Там кости казацьи под снегом лежат.
Казак и просил, и молил, умирая,
Насыпать курганчик ему в головах,
И пусть на кургане калина родная
Цветет и красуется в ярких цветах:
«Пусть вольная пташка, садясь на калине,
Порой прошебечет ли весточку мне,
Мне, горькому, весть ли в холодной могиле
О милой казачке, родной стороне».

Маруся заплела косу, закинула її за спину і, обхопивши коліна руками, задумалась. В руках Стьопи хруснула гілка, і Маруся різко повернулась.

Маруся (*побачивши Стьопу*). Ти знову тут? Підслухував? Стьопа. І завжди ти, Марусю, образливо кажеш. «Підслухував». Слухай я. Люблю, коли ти співаєш. Ну, і не хотів заважати. А ти коли співаєш, наче і немає війни, і немає в нашому місті фашистів. І немов квіти, квіти навкруги. І навіть пісня твоя немов пахне...

Маруся (*дзвінко розсміялась*). Он як! Дивись-но, навіть пригнувся. Ти вже краще прямо, Стьопко, скажи, закохався в мене?!

Стьопа (*злякано*). Що ти, Марусю!

Маруся. А тепер злякався. Ха-ха! Ех ти, хлопче, хлопчику мій! Маленький...

Стьопа (*образливо*). Маленький. Я вже у дев'ятий клас перейшов.

Маруся. А як тебе мати називає? Мабуть, Стьопа, Стьопочка, Стьопочок! Стьопа ясно-червона квіточка! Ха-ха!

Стьопа. Глузуєш? Мене просто мати називає — Степан. А в паспорті записано: Степан Кузьмич. Зрозуміло?

Маруся. О, ти вже паспорт одержав, Кузьмичу?

Стьопа (*гордо*). Вчора.

Маруся. О-о! Тоді справа інша, Кузьмичу. Тоді ось що. Йди-но сюди. Ну, швидше. Ну, ближче, ближче. Та не бійся, я тебе не укушу.

Стьопа (*знижуючи плечима*). Я не боюсь. (*Підійшов*).

Маруся. Ще ближче!

Стьопа (*зробив крок до неї*). Ну, куди ж ближче?!

Маруся. А ось так! (*Обнімає його, дивиться йому прямо в очі*.) Ну? Хочеш, я тебе поцілую?

Стьопа. Навіщо?

Маруся. Навіщо? (*Сміється*). Ой, не можу! А ще паспорт одержав! Кузьмич! Ой, не можу! (*Сміється, схиливши йому на груди голову*).

Стьопа (*звільнився від її обіймів*). І нічого тут смішного нема! (*Витяг з кущів гітару, дає її Марусі*). Візьми свою гітару. А я пішов... коли така справа. Зрозуміло! Все.

Маруся (*здивовано дивиться на Стьопу*). Гітару? Навіщо?

Стьопа. Візьми, кажу. Твоя?

Маруся (*взяла гітару, оглянула*). Моя. Але звідкіля ти її взяв?!

Стьопа. У того рудого фашиста.

Маруся. Він же її забрав у мене.

Стьопа. А я в нього.

Маруся. А він?

Стьопа. А він не бачив.

Маруся (*посміхнулась і знову раптом насторожилась*). А як ти узнав, що це моя гітара?

Стьопа. Знаю, і все.

Маруся. Ні, Стьопа, ти скажи, мені це дуже важливо.

Стьопа. Ну, почався допит... А я, може, все про тебе знаю!

Маруся. Як усе?! Що ти мелеш?

Стьопа. А от і не мелю, а знаю.

Маруся. Припустимо. А що ж усе?

Стьопа. Ага, злякалась!

Маруся (*грайливо засміялась*). Може, мене цікавість розбирає? (*Прохально*). Ну, пригоженький?.. А тобі, мабуть, личить цей козацький кашкет. І загар у тебе хороший.

Стьопа. Не треба так...

Маруся (*серйозно*). Ну, що? Що ти знаєш? (*Махнула рукою*). А-а... Нічого ти не знаєш. Морочиш мені голову!

Стьопа. Це ти німцям морочиш голову!

Маруся (*злякалась*). Тс! (*Закриваючи йому рукою рот*). Ну і дурник же ти, Стьопа. Кажеш таке, і так голосно. Хто почує та подумає ще, що це правда. Що тоді зі мною буде, коли німці насправді почують? Ти подумав?

Стьопа (*озираючись*). Тут нікого немає, а я тебе... катувати будуть — не видам. (*Урочисто*). Хоч залізом, хоч вогнем, як Степана Разіна, як Ємельяна Пугачова!

Маруся. Не кричи ти! І що мені з тобою робити, прямо не знаю, в герої так і лізеш. Ну, розповідай, герой, що знаєш?

Стьопа. Про це краще мовчати.

Маруся. І від мене таємниця? А я хочу знати, угадав ти чи ні. От, наприклад, що я більш за все люблю? Скажімо, з їжі?

Стьопа (*посміхнувся*). З їжі? Дрібниця! Кавун та рибець в'ялений.

Маруся. Це вірно. Але ж їх кожна козачка любить, і ти теж.

Стьопа. Я люблю, але не так. А ти дуже.

Маруся. Зажди, це, значить, ти мені їх у курінь щоранку підкладаєш, коли гашу маяки?

Стьопа. Ну, а що ж тут такого? Йдеш через баштан, візьмеш парочку... А рибиці у нас свої.

Маруся. Дякую. Ну, а що я ще люблю?

Стьопа. Не що, а кого. Кого вже на світі нема. Ще коли фашистів у нас не було, тобі повістку трикутничком принесли. І співаєш ти відтоді «Поехал казак на чужбину далеко» краще, ніж інші пісні. І сьогодні її співала. Бачиш, я знаю, а ти смієшся з мене, як з маленького.

Маруся (*обняла його, притиснула до грудей, закрила від болю очі*). Мовчи, Стьопа, мовчи, я не сміюсь... ні...

Стьопа. Ще знаю, що діда твого... теж вони... (*Гаряче*). Відомстимо їм, Марусю, відомстимо за всіх, га?! Візьми мене до себе в помічники. Я все зможу. І сміливий я. Боротися хочу, а не знаю як!

Маруся (*знову грайливо*). Та з ким боротись, дурнику?

Стьопа. З німецькими окупантами! З ким? Я партизанську листівку читав «Смерть німецьким окупантам!». І все.

Маруся (*нахмурилась*). То не наша справа. Це партизани нехай борються. А ми люди маленькі.

Стьопа. А ти хто? Теж (*на вухо*) партизанка.

Маруся. Звідкіля ти взяв? Ха-ха-ха! Ой, не можу! Начитався ти, Степане, художньої літератури. Давай, я краще тобі заспіваю. Тепер я вже знаю, що ти знаєш, а що вигадуєш. За гітару дякую тобі. (*М'яко*). І ще заспіваю тобі за те, що вигадуєш про мене. За це велике тобі спасибі. Велике-велике. Бачиш, яка темна ніч сьогодні буде. Весь день було хмарно. І зараз на небі ні зірочки. Тільки бакени мої блимають. (*Багатозначно*). От їх видно, а від них світла нема. Зрозумів? Добре. (*Подивилась на годинник*).

Стьопа (*здивовано*). Добре, коли темно?

Маруся (*дивиться пильно в темряву*). Так, люблю темряву. (*Голосно заспівала пісню, акомпануючи собі на гітарі*).

По бережку Дуная, Дуная,
Перевоз Дуня держала, держала.
В роще калина,
Темно, не видно,
Соловейки не поють...

(*Перервала пісню, прислухалась і знову заспівала*).

Пришел к Дуне батюшка, батюшка:
«Перевези меня, Дунюшка, Дунюшка».
В роще калина,
Темно, не видно,
Соловейки не поют.
Она его не узнала, не узнала,
Перевозчиков не звала, не звала.
В роще калина,
Темно, не видно,
Соловейки не поют.

(*Замовкла, прислухаючись, почекавши трохи, і ще голосніше заспівала*).

Пришла к Дуне матушка, матушка:
«Перевези меня, Дунюшка, Дунюшка».
В роще калина,
Темно, не видно,
Соловейки не поют.
Она ее не узнала, не узнала,
Перевозчиков не звала, не звала.
В роще калина,
Темно, не видно,
Соловейки не поют.

(*Замовкла, знову вдивляючись у темряву*).

Стьопа. А чому ти так співаєш?

Маруся (*не відриваючи погляду від ріки*). Як — так?

Стьопа. Заспіваєш і замовкнеш, заспіваєш і знов?

Маруся. Ця пісня так співається, Стьопа.

Стьопа. А чого ти ніби прислухаєшся?

Маруся. Луну слухаю. Пісня відгукується на тому березі в лісі — чуєш?

Стьопа. Ні-і-і. А дивишся туди навіщо?

Маруся. Там іноді світляки блискають. Красиво дуже. *(Зраділа)*. От бачиш, бачиш, заблискав!

Стьопа *(дивиться)*. Вірно. І зник.

Маруся *(весело)*. От і добре! *(Вдарила по струнах і голосно заспівала)*.

Засвітали козаченьки

В похід з полуночі-і...

Не плач, не плач...

(Обірвала пісню, побачивши фашистського автоматника, який виїшов з кущів). Ой, не тієї заспівала! *(І, звертаючись до нього, грайливо заспівала)*.

Пришел к Дуне милый друг, милый друг:

«Перевези ж меня, Дуня, вдруг, Дуня, вдруг».

(І майже закричала приспів).

В роще калина,

Все стало видно,

Соловейки все поют.

(Підійшла до німця і повторила приспів. Вдарила рукою по струнах і голосно розсміялась).

Солдат *(посміхаючись)*. Милі трук?

Маруся. Милый друг.

Солдат. А кто есть милі трук?

Маруся. Ви есть милый друг.

Солдат. О, как это корошо!

Стьопа *(здивований, обурений)*. Марусю, ти що це, га? Ти навіщо так з ним?

Маруся. А ти помовч. Ти ще молокосос.

Солдат *(сміється)*. А, мо-ло-ко-сос! Гут, гут! *(Суворо)*. Млеко — это гут.

Маруся. Це мій брат. Приніс мені поїсти. Вечеря, вечеря. Істи... ам, ам! Зрозуміло? Хліб, млеко, риба.

Солдат. Хліб, млеко? Гут, гут!

Маруся. Гут! *(Стьопі)*. Ну що ж ти стоїш? Просився допомагати мені. Розуміти треба. Я приймаю тебе до себе, Кузьмичу. Зрозумів?

Стьопа. Зажди, зажди, Марусю... Зрозумів! Усе зрозумів! Довіряєш?

Маруся. Так. Довіряю.

Солдат *(вказує на Стьопу)*. Кузьмич? Вас іст дас?

Маруся. Це есть його ім'я — Кузьмич! *(Стьопі)*. Кузьмич, неси, там у мене в курені їжа. І пляшка горілки в кутку. Зрозумів? Не гай часу!

Стьопа *(радісно)*. Зрозумів! Усе зроблю, Марусю. *(Солдатові)*. Зараз я принесу тобі шнапсу! *(Побіг)*.

Солдат. Шнапс?

Маруся (*лукаво*). Шнапс, я, я.

Солдат. Шнапс? А? Ето корошо! Ето мальшик неклупі.

Маруся. Так, він кмітливий хлопчик, догадливий. Він дуже любить ваших солдатів.

Солдат. Ер лібт зольдат?

Маруся. Я, я! Дуже. Сідайте, будь ласка. (*Розстеляє на носі човна газету*). Зецен зі зіх!

Солдат. О, ви есть очен вежлівий фрейлен, Ма-ру-са. Весьольий, сімпатічний, но.. служба. Надо так. Стоять. (*Показує, як стоять вартові*). Мост. Офіцер...

Вбігає Стьопа, несе кавун, хліб, рибу, пляшку горілки.

Стьопа. На, фріц, їж, пий. І дай бог тобі повний живіт здоров'я, щоб дихати не було куди. (*Сміється*).

Маруся теж не стрималась, сміється.

Солдат. Большой живот? Понимаю, хо-хо!

Усі сміються.

Корош мальшик. О! (*Здивовано*). Почему ти знал мойо імя?

Маруся. Це я йому сказала, що ви есть Фріц.

Солдат. О, Маруса!

Маруся. Зецен зі зіх!

Солдат. О, нет, нет. Дісціплін. Стоять. Мост. Офіцер тоже лібен. (*Ляскає себе пальцем по шії, виправдуючись*). Стоять долго, долго. Ноч. Как ето... Бр-р!

Маруся. Холодно!

Солдат. Я, я, колотно! Хорошо немного шнапс. (*Сміється. Забирає всі продукти*).

Йому допомагають Маруся і Стьопа.

Маруся. Дуже шкода, мій милий друже, але... я розумію. Дисципліна перш за все.

Солдат. О да! Дісціплін есть... Как ето? Самий главный дело! Ауфвідерзейн, Маруса!

Маруся. Ауфвідерзейн! (*Співає*).

Солдат (*навантажений продуктами, йде, наспівуючи. Раптом замовк, повернувся до Марусі і приклав палець до губів*). О! Забіл сказать. Предупреждайт тебя, Маруса, Маруса бакен хорошо ставіт. Порядок, дісціплін наша уважайт, но-о... почему всьо пойот? Офіцер не доволен. Много песні. Когда ноч, песні найн. Понімайт?

Маруся (*виструнчилась перед ним, взяла під козирок*). Яволь! Більше співати не буду, гер солдат! Яволь!

Стьопа (*повторив жести Марусі*). Яволь!

Солдат (*розчулений*). О, Маруса... (*Стьопі*). О... как ето... Кузьмич! О! Хорошіє, молодіє... Понімайт, дісціплін гут! (*Йде*).

Маруся (*дивиться вслід з ненавистю*). Гут, гут... Довбить, як дятел. Ненавиджу ваші прокляті слова!

Стьопа. Молодець, Марусю! Ой, який же ти молодець! Ох і артистка ж ти! Тепер я все зрозумів. Пісня твоя — сигнал партизанам. Що вони сьогодні зроблять?

Маруся. Зараз почувеш.

Стьопа. Міст?

Маруся. Мовчи.

Стьопа. Мовчу. (*Закрив собі рукою рот*).

Маруся. Шкода, що не було більше горілки. Важко було дістати. Треба було самогонку. Ах, чорт, мало їм буде однієї пляшки! Ну, нічого, зараз ковтнуть з офіцером у своїй сторожці, помутнішає в очах... (*Вслід*). Пийте, гади! Вам холодно? Зараз зігрієтесь!

Стьопа. Марусю, а що мені робити?

Маруся (*суворо*). Стьопо... Кузьмичу... Тепер тобі лише одне завдання — мовчати. Про те, що узнав, нікому, навіть рідній матері...

Стьопа (*гаряче*). Клянусь, перед будь-якими катуваннями...

Маруся (*перебиваючи*). Зажди. Я не хотіла втягувати тебе. Але ти гідний бути з нами.

Стьопа. Я виправдаю, клянусь!

Маруся. Зажди. Мовчи і слухай: ми йдемо на смерть! Ця операція без жертв не пройде. А тут ти... Я хотіла тебе відвести від цього. Заперечувала все, про що ти догадувався. Я не хочу твоєї смерті. Ти ще хлопчик, не ображайся, Стьопо. Шістнадцять років. Це ж тільки жити. Ти дуже молодий.

Стьопа. А ти?

Маруся (*суворо*). Я кажу тобі, Кузьмичу! І я наказую тобі жити. Зараз іди звідси, тут дуже страшно буде.

Стьопа. Я з тобою, Марусю!

Маруся. Ні!

Раптом полум'я освітило їхні обличчя, кущі, човен, берег ріки, і повітря потряс вибух.

Стьопа. Міст?!

Маруся. Біжи, Кузьмичу!

Стьопа. Ні!

Почулися постріли.

Маруся (*кричить*). Лягай!

Обое падають на землю.

Повзи до моста! (*Пише записку*). Ось, віддаси своїй матері. Це завдання.

Стьопа. Ні. Я з тобою до кінця, на смерть. Рятуюш мене, а сама...

Маруся (*обняла його*). Мовчи.. Догадливий ти мій...

Знову постріли.

Стьопа. Хтось біжить... сюди!

З'являється поранений Василь Іванович. Він важко ступає по піску, падає.

Маруся (*кидається до нього*). Василю Івановичу! Дорогий!
Я тут. Це я... Маруся.

Партизан. Усе гаразд, Марусю. Ти молодець! Наші всі пішли. Один я... Поранили.. Ти можеш сховати мене? Йдуть по наших слідах... (*Знепритомнює*).

Маруся. Що робити? Куди його?.. До мого куреня? Знайдуть.

Стьопа. Давай до мене!

Маруся. Куди? Дурник ти мій милий!

Стьопа. Ого! Дурник, так? У мене тут в лісі такий замаскований закуток, що ніхто не знайде. От тільки коли собака у них?.. Та я знаю, що у них немає собак.

Маруся. І все ти знаєш, партизане мій милий?

Стьопа. Ти знов глузуєш, а досі не знала і не бачила, звідкіля я все знав. Тут недалеко, за два кроки від тебе, мій барліг. Як в останнього з могікан. Піднімай. Я один не дотягну його. Швидше.

Маруся. Гаразд. Я тобі вірю. Якщо ти не сховаєш... Мовчи всю ніч, що б там не трапилось. Повтори!

Стьопа. Мовчу всю ніч, що б там не трапилось.

Маруся. Клянись!

Стьопа. Клянусь!

Маруся. Комсомолом.

Стьопа. Комсомолом!

Маруся. Сигнал — це пісні. Ти зрозумів?

Стьопа. Зрозумів!

Маруся. Пішли!

Стьопа і Маруся піднімають Василя Івановича і вносять. Пауза. Строчить автомат, чути вигуки людей. З'являється фашистський солдат з автоматом. Він обережно озиряється і розглядає кущі, човен, як незнайому місцевість. За ним з електричним ліхтариком в одній руці і з пістолетом у другій — офіцер.

Солдат. Нікого нема. А він біг сюди. Тут була бакенщик Маруся.

Офіцер. Твоя Маруся працювала на партизанів, роззява! Це вона сховала його. Він не міг далеко втекти. Бачиш, на піску кров, дурень! Шукай! Ось її курінь. Може, там?

Солдат кидається вбік.

(*Один*). Не подобається мені ця пісня. Тут щось є... Міст, який був міст! Мені цього не простять!

Повертається солдат.

Солдат. В курені нікого нема і нічого нема, гер офіцер!

Офіцер. А де ж твоя Маруся? Де вона, чорти б її взяли?

Маруся (*з'являється*). Що трапилось? Я чула страшений вибух.

Фашисти мовчки дивляться на неї.

Чому ви мовчите?

Солдат. Бачите, гер офіцер, вона нічого не знає.

Офіцер (*Марусі*). Дивися сюди! (*Освітлює ліхтариком берег, де лежав партизан*). Бачиш?

Маруся. Що?

Офіцер. Кров, людська кров. Запах розумієш?

Маруся. Ні. Запах не знаю. У мене з дитинства хронічний нежить. Запах я не розумію.

Офіцер (*освітлюючи її ліхтариком*). Руки!

Маруся. Навіщо?

Офіцер. Руки!

Маруся показує руки. Офіцер освітлює їх ліхтариком.

Солдат (*подивився на освітлені руки Марусі*). Крєв?

Офіцер. Взяти її!

Солдат. Обмануль мене! (*Б'є Марусю по обличчю і скручує її назад руки, зав'язує ременем*).

Маруся з викликом дивиться на обох.

Офіцер. Тепер я розгадав твої пісні. Тепер ти скажеш, де партизан? Тепер ти скажеш, хто підірвав міст?

Маруся. От візьму і скажу. (*Сміється*).

Офіцер (*б'є її по обличчю*). Застрелю!

Маруся. І нічого не узнаєш, дурень!

Офіцер. Буду голки під нігті, буду палити твої груди...

Маруся. Зовсім нічого не узнаєш.

Офіцер. Буде дуже боляче!

Маруся. Я козачка!

Офіцер. Будеш пощади просити!

Маруся. Я комсомолка!

Офіцер. Іди! (*Погрожує пістолетом*).

Маруся. Фашистам не перемогти радянських людей! Наша Батьківщина красива, могутня, велика! (*Заспівала*).

Офіцер. Мовчати! Я примушу тебе замовчати!

Маруся продовжує співати.

Я виплю у твій рот всю цю ріку!

Маруся (*співає*). «Я не знаю іншої країни, де людина вільно так живе...»

Світло гасне, і ще чути голос Марусі, яка співає.

Від Москви до заходу і сходу,
До далеких моря берегів
Вільно йде людина, як господар,
По своїй Вітчизні дорогій.

Е П І Л О Г

Коли знову загоряється світло, глядач бачить Платонова і Степка, які сидять на носі човна. Мовчить Платонов, повний спогадів, що нахлинули на нього. Мовчить і Степок, вражений розповіддю. Вечоріє. Сонце, що заходить, забарвлює куші червоного верболозу. Легка хвиля набігає на берег. Тихо-тихо.

Степок (*опам'ятавшись*). Вона вмерла?

Платонов. Так. Після жахливих катувань її вивезли на цьому човні на середину ріки і з каменем на шиї кинули у воду. Вона не сказала катам жодного слова. Така була Маруся. Як пісня... У народі народилася, безсмертна...

Степок. Потонула, як Чапаєв?

Платонов. Так, хлопчику.

Степок. А Кузьмич?

Платонов. Кузьмич дотримав свого слова. Він мовчав. Він врятував партизана. Виходив його, і коли в Кам'янськ прийшла Червона Армія, пішов на фронт добровольцем. І воював до перемоги. От і все.

Степок. А де він тепер?

Платонов. Хто?

Степок. Кузьмич?

Платонов. Тут.

Степок. Де тут?

Платонов. Поруч з тобою.

Степок. Ви?

Платонов. Підемо з тобою, Степок. (*Протяг Степкові руку*).

Степок. Куди?

Платонов. Вперед!

Степок. Підемо!

Завіса

МИКОЛА СОТНИКОВ

МИЛА ДІВЧИНА

ДІЙОВІ ОСОБИ

Гордієнко Григорій Степанович — старий робітник.

Василина Максимівна — його дружина, домогосподарка.

Ніна Степанівна — співробітниця ЛТЕК.

Анатолій Горелов — молодий хлопець.

Непоказна канцелярія ЛТЕК. Неприбраний стіл, стілець за огорожею, полиця з папками, медичний плакат на стіні. Для відвідувачів біля дверей табуретка чи лава. Ніна жує пиріжок, базикає по телефону.

Ніна. Привітик! Угу... У кіношку? На яку?... А! «Чисте небо?» Шикарно!

У дверях — Григорій Степанович.

Гаразд, сходимо. Слухай, Тільки...

Григорій Степанович. Добрий день, мила дівчина. До вас можна? Не заважатиму?

Ніна (*сердито*). Він ще запитує! (*У трубку*). Хто він? Не ревнуй. Старий тут один. (*До відвідувача*). Звичайно, заважає! (*У трубку*). Та ні, не ти. (*Відвідувачу*). Я на перерві.

Григорій Степанович (*напевне, не дочув*). Як?

Ніна. Фути! Обідня перерва. Ясно?

Григорій Степанович. А, пробачте. Іжте на здоров'я. Я почекаю. (*Хоче сісти на табуретку*). Можна сісти?

Ніна. Не тут! У коридорі побудьте. (*У трубку*). Зачекай.

Григорій Степанович. У коридорі дує. Як би протягом не прохопило. Я вже тут влаштуюсь, на табуреточці. (*Сідає, дістає газету, читає*).

Ніна (*у трубку, тихо*). Не розуміє, щоб йому... Ні, не пішов. Розсівся, як у гостях у куми... Що?.. Дурниці? Не вчи! (*Зітхає*). Не дає поговорити. Зайдеш? Гаразд. Ну, пока. (*Відвідувачу*). Що вам треба? (*Закурює*).

Григорій Степанович. Закушуйте. Я почекаю.

Ніна. Що вам треба, громадянине?

Григорій Степанович. Перш за все треба б привітатися з старшим.

Ніна. Ніколи, ніколи люб'язності розводити. Ми не пенсіонери. Нам працювати треба. Чого ви, нарешті, хочете?

Григорій Степанович. «Ніколи, ніколи» — два слова, а «здрастуйте» — одне. Ти, дівчино...

Ніна (*обриває*). Я з вами на «ти» не пила.

Григорій Степанович. Пробачте, обмовився. І не ви-п'єте, мила. Я не вживаю вина. Та і курити не курив. І іншим би не радив. Життя скорочує...

Ніна непомітно гасить цигарку.

Так і прожив без малого сімдесят годочків! Зате легені... (*набрав повітря*) як ковальські міхи.

Ніна (*убік*). Він мені ще лекції читає. (*Григорію Степановичу*). Коротше! (*Поглянувши на телефонну трубку*). Серця у вас немає.

Григорій Степанович. Ого! Як мотор працює. На здоров'я не скажусь. Я ще у розгорнутому комунізмі думаю пожити.

У коридорі дзвінок.

Ніна (*зітхає*). Закінчилась перерва...

Григорій Степанович. От воно... А я й не ходив у цей ваш ЛТЕК. (*Посміхнувся*). Слово якесь немилозвучне, наче іноземне. І обстановочка казенна, наче у старому військовому присутствії. Гостей на табуретку саджаєте... Он у загсі... Слово теж таке собі. Зате там меблі м'які, килими. Бачила?

Ніна (*зашарілась*). Я у загсі не була.

Григорій Степанович (*показавши на телефон*). Не встигли, значить?

Ніна. Це вас не стосується. (*Бере бланк*). Ви на пенсію?

Григорій Степанович. А я пенсіонер, персональний. Як старий більшовик. Не хотілося від верстата йти, а онук усе торочить: «Переходь та переходь на інвалідність». А я хочу довести йому з допомогою лікарів, який я інвалід. Отримаю довідку, хай подивиться.

Телефонний дзвінок.

Ніна (*у трубку*). ЛТЕК! Хто? А, Інка? Де тебе чорти носили? Я тобі дзвонила. У лабораторії була?.. Ясно. У кіношку? Йдемо, йдемо! Збирайся!

Григорій Степанович (*нетерпляче*). А як же зі мною?

Ніна. Не вказуйте! (*У трубку*). Причепився, як реп'ях... Учотирьох? Як пришито. Ну, пока. (*Кладе трубку*). Ну, далі...

Григорій Степанович. Так от... Збила! Ага... От я і приїшов дізнатись: є у мене які хвороби чи нема?

Ніна (*м'якше*). Дивак якийсь... Лікарі скажуть. Заповнимо карточку. Прізвище, ім'я, по батькові?

Григорій Степанович. Вказані у направленні.

Ніна (*дерев'яним голосом*). Порядок такий. Відповідайте!

Григорій Степанович. Гарзд, пиши: Гордієнко, Григорій Степанович. Далі яке запитання?

Ніна. Я буду запитувати. Коротше! Місце народження?

Григорій Степанович. Родом з Полтавщини. Про Миргород чула?

Ніна (*сухо*). У Гоголя читала. Коротше!

Григорій Степанович. Так він же, Гоголь, з нашої місцевості. А в місті зараз курорт. Від ревматизму лікують. Кажуть, допомагає... Миргородську калюжу пам'ятаєш? У ній ще свині валялися...

Ніна (*ледь зацікавлено*). Коротше, коротше... про свиней... про калюжу... (*Пирхнула*).

Григорій Степанович. У цій калюжі, виявляється, вода радіоактивна! Начальство повітове, звичайно, не розуміло. А свині, мабуть, відчували. Не вилазили звідтіля, як деякі курортники з ванни. (*Сміється*). Тільки одна свиня відлучилась... Скаргу в суді крапа.

Ніна (*діловито*). З якого села?

Григорій Степанович. Не знаю. Певно, місцева.

Ніна. Я про вас запитую. (*Убік*). Ну і предок!..

Григорій Степанович. А!.. Я з Макогонівки, з княжеских.

Ніна (*недовірливо*). Чого, чого?

Григорій Степанович (*з усмішкою*). Знаменитого роду! З княжеских... кріпаків.

Ніна. Тьху! Із-за вас графу проминула... Рік народження?

Григорій Степанович. Без уваги слухала. Казав: незабаром сімдесят.

Ніна. Ще підраховуй за вас. (*Вирахувала*). Так. Професія? Григорій Степанович. Робітник. Токар по металу. Та не тягніть резини! Давайте я допоможу: партійний, член профспілки, стаж дореволюційний, орден Леніна маю... Далі що?

Ніна (*квапливо записує*). Сімейний стан?

Григорій Степанович. Дружина є! Моторна ще жінка, хоча їй і за шістдесят. Господиня виняткова. Такі борщі варить, м-м!

Ніна. Ах, та це ж неважливо!

Григорій Степанович. Як? І жа для робочої людини це, по-вашому, неважливо?

Ніна. Та не про це я... До анкети не відноситься. Кількість дітей?

Григорій Степанович. Гм, «кількість!» Ви краще про якість спитайте. Одних синів шестеро. І всіх у люди вивели. Звичайно, наша влада допомогла... Онуків, не збрехати б, біля двадцяти. Про всіх, звичайно, казати не буду...

Ніна. Не вистачало ще про онуків. Ви, може, загуртом і про правнуків розкажете?

Григорій Степанович. Про правнуків — ні, а ось про одного онука, молодшого в сім'ї, мабуть, скажу. Він у мене технік-заочник. На металічному заводі працює. Розумний хлопець. Новатор... А без батька ж, без матері ріс... Обое у війну пропали... Ми його нібито усиновили з бабою. Нам він сином і онуком зразу доводиться, Анатолій наш.

Ніна (*з поривом*). Анатолій?! А як... прізвище?

Григорій Степанович. А це, дівчино, до моєї анкети не стосується. У нас прізвища різні. Син дочки покійної... Що там ще?

Ніна. Анатолій?.. (*Вбік*). Все сходиться. Про завод, про старих своїх говорив. Як же я зразу не догадалась?.. Ідіотка (*Іде*). Я зараз...

Григорій Степанович. Куди ж ви, дівчино?

Пауза.

Ех, забалакався я тут. Що то старість! Перш за все на язиці відбивається...

Нерішуче заходить Василина Максимівна.

Василина Максимівна. Здрастуйте, товаришу...

Григорій Степанович (*обернувся*). «Товариш»?! Оце-то так. (*Сміється*). Чого тобі, Васильку, тут треба?

Василина Максимівна. Григорій? А ти що тут робиш?

Григорій Степанович. А! Розумію. По п'ятах за мною ходиш? Боїшся, звалюсь у канаву? Думаєш, сам дорогу не знайду?

Василина Максимівна. Та що ти вигадуєш? У тебе свої справи, у мене свої.

Григорій Степанович. У мене справа ясна. Я на комісію.

Василина Максимівна. На комісію? Так я і повірила. Гадаєш, сама не розберусь? А ну-бо йди звідси. Ви, мужчины, у таких справах тільки псувати умієте.

Григорій Степанович. От напасть! Та я й знати не знаю про твої справи. Нічого стежити за мною під виглядом турботи про моє здоров'я.

Василина Максимівна. Та на що ти мені, старий, здався? Руським язиком тобі кажу: я прийшла у своїй справі. І ти мені не перешкождай.

Григорій Степанович. Тоді викладай: навіщо з'явилась у лікувальну установу? Ану почекай... (Торкає за чоло). Василю, голубонько! Та ти що, захворіла?

Василина Максимівна (відсторонюючись). Не вигадуй.

Григорій Степанович. Ай-ай-ай... Небувалий випадок. (Бере її руку). Пульс частий... Дихання переривчасте... Явний вірус!

Василина Максимівна (висмикує руку). Відстань! Я здорова. По сходах піднімалась — задихалась.

Григорій Степанович. І щоки червоні...

Василина Максимівна. Від морозу червоні. Відчепись!

Григорій Степанович (не на жарт розхвилювався). Ай-ай-ай! От біда!

Василина Максимівна (пом'якшала). Та заспокойся, Гришенько. Тобі шкідливо хвилюватись. Ну, хочеш, я всю правду скажу? Боюсь тобі й казати, розхвилюєшся. Відносно Толечки я...

Григорій Степанович. За Толечку хвилюватись?! Що ти, стара? За нього тільки радіти треба.

Василина Максимівна. Тихше. Кричиш, як оглашений. Секретна ж справа. Ох, розстроїшся, старий. Не знаю, як і сказати...

Григорій Степанович. Кажі, кажі, Васильку, не томи.

Василина Максимівна. Ну, слухай. Давненько я прислухалась, як наш Толечка з якоюсь Ніною по телефону зв'язується: то в кіно запросить, то у парк погуляти. Мені ж усе чутно! Одним словом, чим далі, тим ближче: Ніна, Ніночка, Нінуся. Ну, я, значить, у його записульці телефончик і виявила — поліклініки цієї, на літеру «Н».

Григорій Степанович. Отже, викрала? Хитра стара. А навіщо? Тобі-то яке діло? Хлопець дорослий.

Василина Максимівна. От недогадливий! Повинна ж я подивитись, яку наш Толечка невістку у дім приведе. Ясно?

Григорій Степанович. Ось воно що! Таємні оглядини, значить. Хитромудра жінка. А може, у нього це так... просто залицання?

Василина Максимівна. Та ні-бо! Недавно чую: «Сьогодні зустрінемось біля загсу». Зрозумів? Тут моє серце як заколотиться! Я до нього: «Видно, женитися, онучок, зібрався? На кому?»

А він сміється: «Коли-небудь оженюсь і, звичайно, на милій дівчині, бабусю». Тоді я по телефону адресу вияснила і сюди!

Григорій Степанович. Цікавий з тебе слідчий виходить. То ж то молодим я не міг від тебе схватися... Так, діла... Прикрити це треба, мати. Не можна нашому Толечці женитися.

Василина Максимівна. Як це не можна? Оце новина! Була б дівчина достойна.

Григорій Степанович. А я не згоден. Є причина.

Василина Максимівна. Не дурій на старості років. Викладай: тут вона, Ніна?

Григорій Степанович. Звідки я знаю? Вона мені ні в чому не признавалась. Та й чи вона це? Звідки ти взяла, що саме вона наречена?

Василина Максимівна. Вона! Точно тобі кажу: вона! Адреса та сама, телефон теж! Слухай, Гришо, ти свою справу роби, а я збоку подивлюсь.

Григорій Степанович (*поміркувавши*). Ну, коли це наречена, то я вже надивився вволю. Не підходить вона нам! Не підходить!

Василина Максимівна. А що? Некрасива? Несимпатична?

Григорій Степанович. Гірше! Груба... Знаєш, з тих: «ей», «Інка», «Толька», «пока», «факт», «предки», «привітик»... ще щось у цьому роді. І голос пронизливий, як шило. Наче — стиляга жіночого роду. Бюрократка, яких мало!

Василина Максимівна (*засмучена*). Та не може бути!

Григорій Степанович. Правду кажу: не та наречена.

Василина Максимівна. Як же бути? Справа у них, дивлюсь я, серйозна. Ох ти, горенько моє!..

Григорій Степанович. Почекай горювати. Ось зайде, сама побачиш, як фахівець у цій справі, що це за птиця. Тільки цур, ми одне одного не знаємо. (*Відійшов убік*). Тепер, як особа зацікавлена, буду дивитись пильніше.

Входить Ніна.

Ніна. Будь ласка, все готове... Григорію Степановичу, вас запрошують до лікаря.

Григорій Степанович. Так відразу... до лікаря?

Ніна. Вас чекає терапевт... Дайте ваш капелюх. Прошу! Треті двері направо.

Григорій Степанович (*невпевнено*). Спасибі... Я б хотів... почекати. Як ім'я ваше, мила дівчино?

Ніна. Ніна.

Григорій Степанович. Ага!.. Тут, Ніночко, одна графа залишилась незаповнена.

Ніна. Потім заповнимо, дідусю. У нас без бюрократизму. Не-

зручно затримувати пенсіонерів. Підем, я вас проведу. Обережно, сходинка!

Виходять.

Василина Максимівна (*розчулено*). Набрехав старий! До чого ж миловидна, привітна дівчина! Ну, чистий ангел! Старий-то мій зовсім не розбирається в людях. Гарна буде невісточка! А я подумала — миршавка яка-небудь. Ні, не помилився наш Толечка...

Входить сердита Ніна з цигаркою в зубах.

Ніна. Ух! Ну і стомив мене старий базікало! (*Дивиться у дзеркальце, маже губи*). Спасу нема... Мало не влипла з ним. Вчасно зметикувала. Тепер відносини начебто налагоджені. Подзвоню Толечці... (*Бачить Василину Максимівну*).

Василина Максимівна (*тихо*). Батюшки! Навожденіе...

Ніна. Тільки цієї божої кульбабки мені не вистачало. (*Сухо*). Вам що, громадянко? (*Вбік*). Чого вона так втупилася? (*Василині Максимівні*). Я вас запитую!

Василина Максимівна. Палить... Мажеться... Кричить... Ай-ай-ай!

Ніна (*вбік*). Ненормальна, чи що? (*Василині Максимівні*). Відійдіть за бар'єр.

Василина Максимівна (*відходить, засмучена*). Так, з такими краще через бар'єр розмовляти. Яка груба дівчина!

Ніна. За день вас скільки пройде? На усіх ввічливості не настишиш.

Василина Максимівна (*не може отямитися*). Треба ж таке, господи...

Ніна. Моліться в іншому місці. Тут ікон нема.

Василина Максимівна. Преобразилась...

Ніна. Що вам треба, громадянко. Ви до лікаря по нервових?

Василина Максимівна (*розгнівано*). Це-то я нервова? Ненормальна?! Ображати? Та я тобі...

Ніна (*про себе*). Ще вчепиться... (*Василині Максимівні*). Ви не зрозуміли мене. Вам по душевних хворобах?

Василина Максимівна (*гірко*). З такими і душа розболиться.

Ніна. Так би і казали. Ідіть. Тут ЛТЕК, а поліклініка у кінці коридора.

Василина Максимівна. Не підганяй. Мені треба почекати...

Ніна. Нічого тут чекати. (*Махає рукою*). Ідіть, ідіть.

Василина Максимівна (*іде, зітхаючи*). От біда...

Ніна (*наводить порядок у канцелярії: замінила табуретку стільцем*). Що зі мною коїться? Знову нагрубіятила. Адже знаю — негарно, а стриматись не можу. Здається, пізно схаменулась. Чи не образився дідусь? Толя розсердиться. Не бути тоді нашому весіллю...

Заходить Анатолій. В руках у нього коробка цукерок.

Анатолій. Готова, Ніночко? Ось квитки на «Чисте небо».

Мовчання.

Що з тобою, любя? Щось трапилось?

Ніна. Ні, нічого... Тут старик один... у лікаря.

Анатолій. Який старик?

Ніна. Твій...

Анатолій. Мій. Та ну? (*Весело*). І що ж?

Ніна. Я йому нагруб'янила.

Анатолій. І не соромно?

Ніна. Я не знала, що він твій.

Анатолій. А звідси висновок — не грубіянити нікому.

Ніна. А що я можу зробити? Яка є...

Анатолій. Звичайно, ми все вирішили самі. Але і без рідних незручно, та й не хочеться мені їх ображати. Вони у мене гарні старі. Ну, як я їм тебе відрекомендую?

Ніна. А я звідки знаю?

Анатолій. Напевне, так: «Дорогі батьки! Ось ця грубіянка, невтримана на язик дівчина — ваша майбутня невістка, майбутній член нашої шановної робітничої сім'ї». Так, чи що?

Ніна. Я йому слово дам... Поклянусь... Спробую.

Анатолій. Що ж, спробуй. Уваж його. І пам'ятай: кожний старик — чий-небудь тесть чи свекор.

Ніна. Гаразд, Тільки, не нуди.

Анатолій. Знову зрив!.. Старик від природи ввічливий, грубість для нього нестерпна. І ніяких цигарок! Навіщо ображати добру стару людину? Відверто кажучи, мені теж не подобається, коли дівчата палять і розпускають язика.

Ніна. Ой, Тільки... Толечко! Я так здрейфіла...

Анатолій. Знову ці слівця?

Ніна. Я так перехвилювалась...

Анатолій. І губи краще не мазати. Уважимо старого?

Ніна (*стирає помаду*). Гаразд, біс з ним!

Анатолій. О-хо-хо, кепські наші справи! Ну-с, то як же? Буде грубіянити моя дружина? Я питаю серйозно.

Ніна. А чоловік... буде мені наказувати?

Анатолій (*тепліше*). Буде!

Ніна (*грайливо*). Це ми ще побачимо, хто кому...

Анатолій (*поривчасто обнімає її*). Побачимо!

Ніна (*пручаючись*). З глузду з'їхав, Тільки... Толечко. Зникни, любий, поки що. Зачекай у вестибюлі. І подзвони з автоматної будки. Іди, хороший мій.

Анатолій. Ах, Ніно, якою ти буваєш милою... інколи. І як хочеться, щоб ти завжди була такою. Візьми себе в руки. Ніночко, ну! Я побіг. І пам'ятай: кожний старик — чийсь дідусь, а кожна старенька — чиясь бабуся, теща чи свекруха.

Ніна. Яка ще бабуся?

Анатолій. Ну, наприклад, моя.

Ніна. Чия свекруха?

Анатолій. Ну, наприклад, твоя.

Ніна (*занепалим голосом*). Була тут одна... дивилась.

Анатолій. Значить, обое з'явилися! (*Сміється*). Відмінне чуття у моїх старих. Не можуть допустити, щоб я без них наречену вибрав.

Ніна. Що я наробила! Толечко! Адже я їм обом нагруб'янила. І ще як!

Анатолій. Так. Ну, тримайся тепер! Буде нам прочуханка. (*Сміється*).

Ніна. Смієшся? Тобі смішно... А знаєш, куди я послала бабуся? До лікаря-психіатра-а-а... (*Схлипує*).

Анатолій. І як це ти втелющилась?

Ніна. Толечко, допоможи, га?

Анатолій. Правда, вона запальна, але відходчива... Тільки май на увазі: з нею не можна хитрувати. Більш за все вона любить щирість, прямоту.

Ніна (*змахнула сльозинку*). Здається, вони йдуть сюди.

Анатолій (*прислухається*). Зникнемо. Поговоримо. Вийдемо на хвилинку до вестибюля.

Вибігають. Незабаром з'являються Василина Максимівна і Григорій Степанович.

Григорій Степанович (*регоче*). Що? Підлікувалася, стара?

Василина Максимівна. Смієшся, гріховоднику? А куди було податися? Довелося іти до психічного... Вона і тебе, здоров'яка, раніше строку до внутрішнього відправила. Все вона! Тепер зволь — лікуйся. По лабораторіях, амбулаторіях блукай... до кінця днів. Ні! На поріг не пушу негідницю. Як окропом ошпарила!

Григорій Степанович. Даремно, мати, галасуєш, не розібравшись. Ти б бачила, як вона мене під ручку з кабінету до кабінету водила, на кожну сходинку вказувала. Що це, по-твому?

Василина Максимівна. Одне лукавство!

Григорій Степанович. А по-моєму, турбота про людину. Я гадаю, можна сватати.

Василина Максимівна. Нізащо у світі!

Григорій Степанович. Не хвилюйся, Васильку, Ніна взагалі непогана дівчина.

Василина Максимівна. Не сперечайся зі мною. Палить, груб'янить.

Григорій Степанович. Правда, трохи розгвинтилась. Ну, та ми її підправимо... гуртом.

Василина Максимівна. Навіщо наперекір ідеш? Ох, розхвилювалася я! Мені б до лікаря... по нервових.

Григорій Степанович. Одведу, матінко, одведу. Все ж Ніна...

Василина Максимівна. І нічого ти не бачиш, старий ба-
зікало. Ох, який ти нервовий став — жах!

Григорій Степанович. Здрастуйте, будь ласка! З хворої
голови та на здорову?

Василина Максимівна. Ти б послухав, як вона тебе
величала! Хочеш, скажу! Знепритомніеш...

Чути кроки.

Легка на згадку. Тупоче на своїх цвяшках-каблучках. Помилуйся.

Заходить Ніна. Вона надто люб'язна.

Ніна. А зараз прошу до хірурга, дідусю. Вас огляне сам го-
ловлікар! Ви не стомились? Може, посидите трішки? Чи не бажа-
єте водички? (*Бере графин, він пустий*).

Григорій Степанович. Гм... водички? В чому справа?
Час від часу миліша.

Ніна. Здрастуйте, мила бабусю. Вже повернулись?

Василина Максимівна. Гм... «мила»? Треба мені така...
дволика.

Григорій Степанович. От і розберись тут... Я піду.
(*Іде*).

Ніна (*вслід*). Бажаю успіху, дідусю! (*До бабусі*). Де ж ви
були? Я вас шукала по всіх кабінетах.

Василина Максимівна. Я не до психічного, а до внут-
рішнього пішла... на всякий випадок. (*Показує папірця*). І от ба-
чиш, скільки він роботи загадав...

Ніна. Давайте, давайте ваші рецепти, аналізи. Я сама сходжу
в аптеку, до лабораторії.

Василина Максимівна. Та ні вже, я сама.

Ніна. Сідайте, будь ласка.

Василина Максимівна. Ні, я постою! Мені тільки одне
треба спитати...

Ніна (*ухильно*). Ви стомились, бабусю, важко дихаєте.

Василина Максимівна. Від образи дихання нема...

Ніна (*збентежена, не знає, що сказати*). Ось... візьміть цу-
керку.

Василина Максимівна (*перевела дух*). Цукерочки з'я-
вилися? (*Підозріло*). Певно, Толька приніс? Скажи-но, тут він, ли-
ходій?

Ніна. Чому «Толька»? Чому «лиходій»? Він хороший.

Василина Максимівна. Так! Старших повчаєш, а сама...
Тому лиходій, що хоче таку... не порадившись, у нашу сім'ю ввес-
ти. Ми з дідом піввіку разом і грубого слова одне від одного
не чули.

Ніна. Я... Я більше не буду, бабусю.

Василина Максимівна. Ніяка я тобі не бабуся!

Ніна. Ні, ви бабуся мого Толі і, отже...

Василина Максимівна (*у гніві*). Твого?! Твого, кажеш?

Ніна. Так. Я давно з ним дружу... І покохала його.

Василина Максимівна. Так... так. Кохаєш, значить? Але ж кохання — воно прикрашає людину, а ти...

Ніна. Ну... я поклянусь вам!

Василина Максимівна. Припустимо... Ну, а навіщо комедію ламала?

Ніна. Навіщо? Для Толі. Він просив мене бути з вами ввічливою, ласкавою.

Василина Максимівна. Груба робота!

Ніна (*важко зітхнувши*). Я і сама бачу.. Не виходить у мене.

Василина Максимівна (*м'якше*). Ось отак уже краще... на прямоту. Так кажеш — кохаєш його?

Ніна (*схвильовано*). Дуже!

Василина Максимівна. А за що ти його любиш, знаєш?

Ніна. Як за що? Знаєте, який ваш Толя: самий найрозумніший, найкрасивіший, найдобріший... на всій землі! Незвичайний!

Василина Максимівна (*тепліше*). Ну вже і «незвичайний». Просто душа у нього добра. І хлопець вихований, ввічливий. Тому він і хорошої дівчини вартий.

Ніна. Я буду... буду хорошою!

Василина Максимівна. Мабуть... Вірю, що любиш. Це, мила моя, найголовніше! (*Кладе їй руку на плече*). Ось що я тобі скажу...

Повертається Григорій Степанович.

Григорій Степанович. Ви дивіться, яка ніжна сцена!

Василина Максимівна (*Ніні*). Кохання — воно, люба моя, все погане, наносне як повинню зносить!

Григорій Степанович. Ви тут, я бачу, на самоплив покладаєтеся?

Василина Максимівна. Ніна мені клятву дала.

Григорій Степанович. Е, формальний підхід!

Василина Максимівна. А я кажу: хороша, щира дівчина! А він все наперекір... Ох і нервова ти людина!

Григорій Степанович (*Ніні*). Ну і чарівниця! Я свою Василю вік знаю і ні разу не переламав її характер... Признавайся, Ніно, чим ти приворожила мою стару?

Василина Максимівна. Вона любить нашого Толечку!

Григорій Степанович. Не заперечую, це, звичайно, важливо. Але потрібен всебічний підхід...

Телефонний дзвінок.

Чи не він?

Ніна (*у трубку*). Слухаю вас... Не ЛТЕК, а Лікарсько-трудова експертна комісія... Це ви, Анатолію? Чому на ви? Так пристойніше.

Василина Максимівна (*чоловіку*). От бачиш?

Ніна. Так, вони тут, обое. Зайдеш? Гаразд. Не «пока», а до побачення... Чому? Так культурніше. (*Поклала трубку*).

Василина Максимівна. Бачиш? Поважає нашого Толечку... Я думаю, можна сватати.

Григорій Степанович. Ранувато здаєш позиції, мати. Треба б поговорити з Анатолієм.

Василина Максимівна. Ні, я вважаю, оглядини відбулись. Давай, дочко, знайомитись офіційно.

Ніна (*радісно*). Давай, звать мене Ніна Федорівна. Прізвище — Степникова. 1943 року народження. У технікумі вчусь...

Григорій Степанович. Суха анкета... Скажіть, як бути з виявленими вадами?

Василина Максимівна. Знову те саме! Оглядини вдалися. Зрозуміло?

Григорій Степанович. Не дуже вдалися...

Ніна (*рішуче*). Я все скажу... Дорогі дідусю і бабусю! Я народила стільки дурниць, що могла б і не сподобатись вам. А я... я не можу без вашого Толі... І заради нього...

Василина Максимівна. Та що тут розмовляти? Гришо, коли ми зіграємо весілля? Давай-но у цю суботу, га?

Ніна. Ні вже, дудки! Не встигну з сукнею.

Григорій Степанович (*відвернувся*). Важкий випадок...

Василина Максимівна (*роздумує*). Чи в неділю? А ще краще: субота плюс неділя. Гуляти так гуляти!

Ніна. Готово! Усе розподілили, наче це не моє весілля, а ваше. Не завадило б і молодих спитати. Що ми, пішаки які?

Василина Максимівна (*не слухаючи її*). Що ти відмовчуєшся, старий? Що я, не права, чи що?

Григорій Степанович. По-моєму, ні в суботу, ні в неділю...

Василина Максимівна. А коли? У будень, чи що?

Григорій Степанович. Не знаю... Оглядини дали негативний результат.

Василина Максимівна (*поміркувавши*). Так? Жаль... Виходить, ми даремно у лікарів побували?

Григорій Степанович. По всьому видно, передчасно. Не ображайся, дочко. Ну, пішли, Васильку.

Ніна (*з сльозами*). Я зрозуміла... Я все зрозуміла! Я знала, нічого, нічого у мене не вийде...

Василина Максимівна. А я ж, стара, розфантазувалась... Ну, бувай здорова.

Ніна. Бабусю, почекайте, будь ласка. Я зараз, зараз... (*Бере телефонну трубку, швидко набирає номер*).

Григорій Степанович. Ну, прощай. Заходь, коли що...

Ніна. Дідусю! Зупиніться... (*У трубку*). Вони ідуть. Толечко! Вони... не згодні... Так, вони... старики твої. Так, зовсім...

Григорій Степанович. Так... Така приємна на вигляд дівчина, а от бачиш...

Ніна (*у трубку*). Що ж ти мовчиш?.. Що?.. (*Розгублено опускає руку з трубкою*).

Василина Максимівна. І справді непогана дівчина... Григорій Степанович. Так не можна, Василю. Потрібна повна ясність у відносинах. І так погано, і так недобре... А ну-бо, Ніно, поклади трубку. Мати, дай мені віч-на-віч з нареченою поговорити. Чоловіча розмова потрібна.

Василина Максимівна. От новина! Від кого секретри завів?

Григорій Степанович. Вийди, вийди, мати! Тут у нас графа залишилась... незаповнена.

Василина Максимівна (*знижуючи плечима, незадоволено, іде*). Не старик, а справжній витівник.

Григорій Степанович (*Ніні*). Ти всю правду сказала, дочко? Все зрозуміла? Від розуміння до виконання — один крок!

Ніна (*щиро*). Я знаю... Я відчуваю свою вину... Але що я могла зробити? Сім'я у нас була така... без матері росла. Батько пив часто, скандалив, лихословив. Ну, я і звикла... І в установі я не одна така... У школі теж дівчиська були... різні...

Григорій Степанович (*співчутливо*). Так, зрозуміло. А для чого лукавила з нами?

Ніна. Я боялась. Мені так хотілось... бути з Толею, з вами, у сім'ї. (*У сльозах*). Дідусю, любий! Пробачте мені, ідіотці клятій...

Григорій Степанович (*з докором*). Знову?!

Ніна. Я більше ніколи, ніколи не буду... такою! Повірте мені.

Григорій Степанович. Повірю! Але не одразу. Адже ти не маленька. Повинна розуміти, що добре, що погано.

Ніна. Вірно. Повинна. Як же мені бути? Порадьте.

Григорій Степанович. Є у мене одна пропозиція... Давай руку, дочко...

Ніна (*подає руку*). Слухаю вас, дідусю.

Григорій Степанович (*кличе*). Василю Максимівно!

Входить Василина Максимівна.

Василина Максимівна (*здивовано*). Ну, чи не чарівниця? Вона і тебе, старий, приворожила?

Григорій Степанович. Слухай мене, мати! Здається, ми прийшли до згоди...

Василина Максимівна (*бурчить*). Теж мені конференція...

Григорій Степанович. Тепер я бачу — поквапились ми всі! Ось що я пропоную: вважати наречену перспективною. Але потрібен іспитовий строк. Га? Почекаем-но до весни, як казали раніше, до червоної гірки. Згодні?

УКРАЇНСЬКИЙ ДІВОЧИЙ

Танець «Український дівочий» побудовано на елементах українських народних рухів. Виконується він легко, стрімко, життєрадісно. Виконавці одягнені у святковий український костюм: вишивана сорочка, яскрава плахта, фартух, намисто, віночок, червоні чоботи.

Музичний розмір — $2/4$. Виконується у швидкому темпі.

ОПИС ТАНЦЮ

Перед початком танцю виконавці стають в останній правій кулісі парами на невеличкій відстані одна від одної. Друга і четверта дівчини правою рукою тримають першу і третю за талію. Останні кладуть праві руки собі на талію. Ліві руки виконавці з'єднують і піднімають уперед на рівні грудей.

Програється 6 тактів музичного супроводу.

Перша фігура (16 тактів)

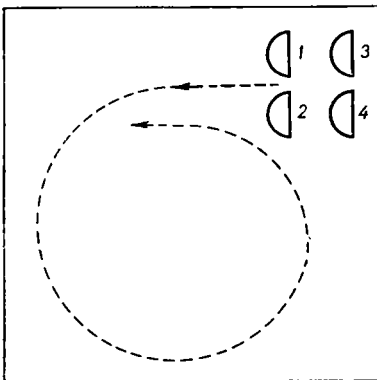

Рис. 1

Пограється перша частина музики.

1—6 такти. Танцюючі стрімко вибігають на сцену бігунцем (рух № 1) і просуваються по колу проти ходу годинникової стрілки, як показано пунктиром на рис. 1.

Друга і четверта дівчини знімають праві руки (3-й такт) з талії першої і третьої дівчини, повертаються обличчям до них і йдуть назад перемінним кроком (рух № 2), починаючи з правої ноги, притягуючись притягнутими лівими руками. Праві руки

виконавці відкривають в сторони, ледь вище плеча. На наступні такти музики (5—6), починаючи з правої ноги, вони рухаються бігунцем, друга і четверта дівчини повертаються у своє вихідне положення початку фігури танцю.

7—10 т а к т и. Просуваючись (на 7—8 такти) бігунцем по колу, перша і третя дівчини повертаються у лівий бік (один повний поворот) під своєю лівою рукою. Після повороту руки схрещують перед собою: ліва рука першої і третьої дівчини знаходиться над правою рукою другої і четвертої дівчини. На наступні такти музики (9—10) дівчата, тримаючи схрещені руки перед собою, продовжують рухатись бігунцем по колу проти ходу годинникової стрілки, як показано пунктиром на рис. 1.

11—12 т а к т и. Не роз'єднуючи схрещених рук, перша і третя дівчини повертаються у лівий бік (один повний поворот). Після повороту праві руки у другої і четвертої дівчини знаходяться над лівою рукою першої і третьої дівчини. Наприкінці 12-го такту виконавці утворюють рівну лінію в глибині сцени.

13—16 т а к т и. Зберігаючи лінію, виконавці, починаючи з правої ноги, виконують тинок (рух № 3), прямуючи до центра сцени. На 16-й такт усі виконують притуп (рух № 4).

Друга фігура (32 такти)

Програється один раз друга і два рази — третя частини музики.

1—4 т а к т и. Танцюристики, починаючи з правої ноги, виконують один раз тинок (перша і друга дівчини лицем до другої лівої куліси, третя і четверта дівчини лицем до другої правої куліси), після чого, починаючи з лівої ноги, бігунцем розходяться: перша дівчина до 3-ї лівої куліси, друга — до 1-ї лівої куліси, третя дівчина — до 1-ї правої куліси, четверта — до 3-ї правої куліси. Руки опущені вниз і відведені в сторони. В кінці 4-го такту перша і третя дівчини повертаються через праве плече обличчям до центра сцени, друга і четверта дівчини повертаються до центра сцени через ліве плече (рис. 2).

5—8 т а к т и. Виконуючи з правої ноги «тинок», дівчата рухаються до центра сцени, руки кладуть собі на талію. На 8-й такт усі виконують притуп.

9—12 т а к т и. З'єднавши ліві руки, виконавці утворюють у центрі сцени зірочку і просуваються перемінним кроком за ходом годинникової стрілки. Праві руки розкривають у сторони, тримаючи ними стрічки з вінка.

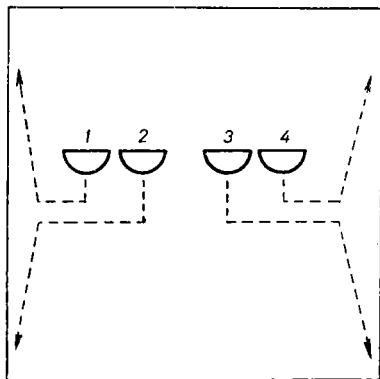

Рис. 2

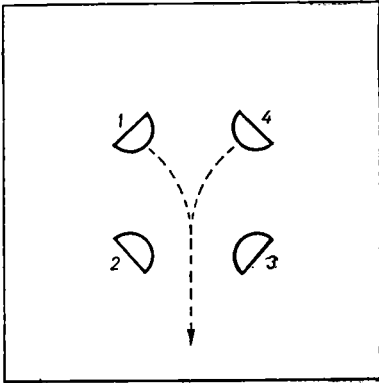

Рис. 3

ють угору. У правій руці дівчата тримають червону стрічку з вінка, у лівій — синю.

21—24 такти. Виконавці, починаючи з правої ноги, просуваються «доріжкою» (рух № 5) по колу за ходом годинникової стрілки.

25—28 такти. Продовжуючи рухатись, перша і четверта дівчини роз'єднують руки. Четверта дівчина виводить танцюючих в одну лінію по центру сцени, лицем до глядача.

29—32 такти. Тримаючи з'єднані руки вгорі, танцюючі виконують на місці з правої, потім з лівої ноги вихиласник з угинанням (рух № 6). На 32-й такт виконують притуп, починаючи з лівої ноги. Руки роз'єднують і опускають вниз.

Третя фігура (24 такти)

Програється по одному разу перша і друга частини музики.

1—4 такти. Виконуючи бігунець з правої ноги, четверта і перша дівчини, розкривши руки в сторони, рухаються від центра: четверта дівчина до першої лівої куліси, а перша — до першої правої куліси. На 3-й і 4-й такти виконавці повертаються на свої попередні місця. Одночасно третя і друга дівчини розкривають руки в сторони, третя дівчина повертається спиною до глядача; вони обертаються на місці бігун-

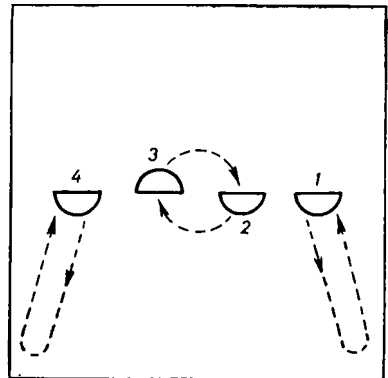

Рис. 4

13—16 такти. Повернувшись лицем до центра і з'єднавши руки, дівчата утворюють коло і з правої ноги бігунцем швидко рухаються вправо.

17—20 такти. Друга і третя дівчини піднімають з'єднані руки вгору й утворюють ворітця, у які проходять бігунцем перша і четверта дівчини, трохи нахиливши корпус уперед. Друга і третя дівчини, не роз'єднуючи рук, проходять під своїми руками. Наприкінці 20-го такту утворюється коло, тепер уже виконавці стоять спиною до центра сцени (рис. 3). З'єднані руки підійма-

цем за ходом годинникової стрілки. На кінець 4-го такту третя дівчина стає лицем до четвертої дівчини, а друга — лицем до першої (рис. 4).

5—8 такти. Дівчата кожної пари ліві руки кладуть одна одній на талію, праві руки підняті догори. Виконавці бігунцем кружляють на місці проти ходу годинникової стрілки. На кінець 8-го такту третя і четверта дівчини стають спиною до глядача, друга і перша дівчини — лицем до глядача.

9—16 такти. Танцюристки попарно схрещують руки за спиною. Четверта і друга дівчини беруть одна одну під праву, зігнуту

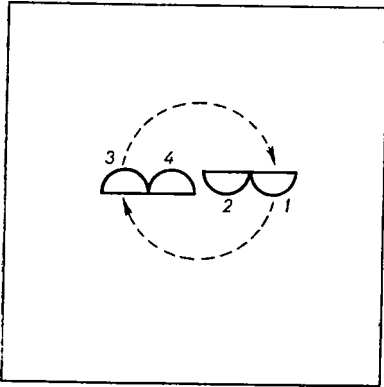

Рис. 5

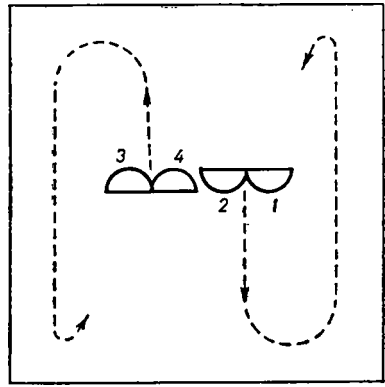

Рис. 6

в лікті, руку. Ліві, вільні руки, третя і перша дівчини підіймають із стрічками вгору. Дівчата, зберігаючи рівну лінію, обертаються (один раз) на місці бігунцем за ходом годинникової стрілки (рис. 5). На 16-й такт виконують притуп. Четверта і друга дівчини роз'єднують праві руки і відкривають їх в сторони, тримаючи стрічки.

17—20 такти. Третя і четверта дівчини, починаючи з правої ноги, просуваються бігунцем у глибину сцени, потім вздовж лівих куліс, як зазначено пунктиром на рис. 6, і зупиняються біля першої лівої куліси лицем до центра сцени. Одночасно друга і перша дівчини йдуть вперед у напрямку до авансцени бігунцем, починаючи рух з правої ноги, проходять вздовж правих куліс і стають біля третьої правої куліси лицем до центра сцени (рис. 6).

21—24 такти. Обидві пари кружляють на місці бігунцем проти ходу годинникової стрілки.

Четверта фігура (24 такти)

Програється 2 рази третя частина музики.

1—4 такти. Четверта і друга дівчини, розкривши руки в сторони, з правої ноги прямують бігунцем по діагоналі одна до од-

ної назустріч і на середині сцени виконують до-за-до. Зупинившись вперед правими плечима, дівчата руки кладуть собі на талію і на 5—8 такти обертаються бігунцем за ходом годинникової стрілки. Одночасно третя дівчина, виконуючи з правої ноги тинок, просувається до другої лівої куліси, а перша дівчина цим же рухом — до другої правої куліси (рис. 7).

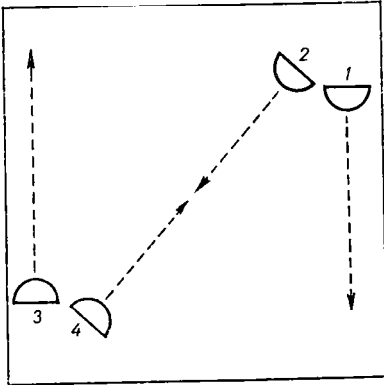

Рис. 7

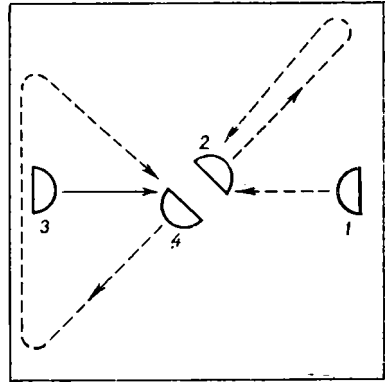

Рис. 8

5—8 такти. Третя і перша дівчини кружляють на місці перемінним кроком за рухом годинникової стрілки, розкривши руки в сторони.

9—12 такти. Третя і перша дівчини бігунцем, починаючи з правої ноги, ідуть назустріч одна одній, у напрямку до центра сцени (рис. 8), і виконують до-за-до.

13—15 такти. Зустрівшись лівими плечима (руки на талії), кружляють бігунцем на місці за ходом годинникової стрілки. Водночас (9—12 такти) четверта дівчина від центра сцени прямує бігунцем, починаючи з правої ноги, до першої лівої куліси, потім до третьої лівої куліси. На 13—15 такти просувається по діагоналі тинком, починаючи з правої ноги, до центра сцени. Друга дівчина (9—12 такти) рухається бігунцем у напрямку правої 9-ї куліси і, повернувшись через ліве плече, на 13—15 такти тинком, починаючи з правої ноги, просувається до центра сцени.

16-й такт. Танцюристки виконують притуп лицем до глядача, з'єднавши попарно праві руки, піднімають їх над головою, ліві руки розкривають в сторони.

17—24 такти. Танцюристки виконують голубець. У парі (рух № 7) перша і третя дівчини починають рух з правої ноги, четверта і друга дівчини — з лівої ноги. На кінець 20-го такту виконавці повертаються обличчям одна до одної. З'єднані праві руки залишаються вгорі, лівими руками беруть одна одну за талію і на 21—24 такти кружляють на місці «доріжкою» за ходом годинникової стрілки.

П'ята фігура (16 тактів)

Програється один раз четверта частина музики.

1—4 такти. Виконавці, роз'єднавши руки, продовжують кружляти доріжкою, але тепер кожна окремо. На 4-й такт усі виконують притуп лицем до глядача (рис. 9).

5—8 такти. Виконавці попарно схрещують руки перед собою і, починаючи з правої ноги тинок, просуваються до авансцени. На 8-й такт усі виконують притуп.

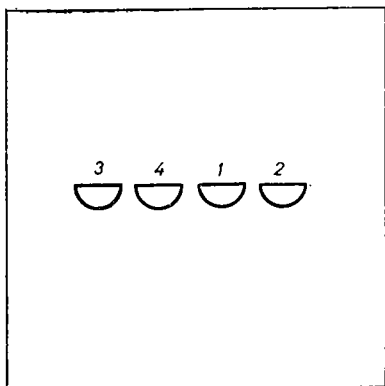

Рис. 9

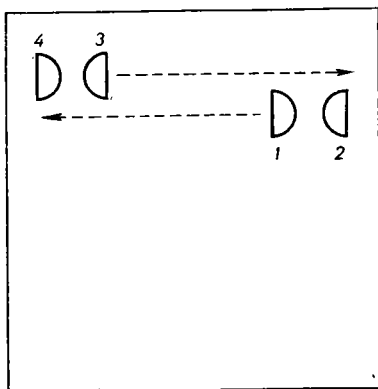

Рис. 10

9—12 такти. Перша і друга дівчини, починаючи з правої ноги, не роз'єднуючи рук, бігунцем ідуть до третьої правої куліси, а третя і четверта дівчини цим же рухом — до третьої лівої куліси. Наприкінці 12-го такту виконавці в кожній парі стають лицем одна до одної, тримаючись правими, витягнутими руками, ліві руки відкривши в сторони.

13—16 такти. Танцюючі з правої ноги перемінним кроком йдуть за куліси: третя і четверта дівчини в праву третю кулісу, а перша і друга — у ліву третю кулісу, як зазначено пунктиром на рис. 10.

ОПИС РУХІВ

Рух № 1 — бігунець

Вихідне положення — шоста позиція ніг.

На затакт «і» — злегка присівши на лівій нозі і піднімаючи невисоко вперед праву, вільну в коліні ногу, зробити широкий стрімкий крок правою ногою вперед, ніби готуючись у політ.

На «раз» — опуститись на всю ступню правої ноги; коліно трохи зігнуте, носок — вперед, у напрямку руху. Ліву ногу, вільну в коліні, відірвати від підлоги.

На «і» — невеликий стрімкий крок уперед лівою ногою на низьких півпальцях.

На «два» — невеличкий стрімкий крок правою ногою вперед на низьких півпальцях.

На «і» — крок лівою ногою, як на затакт «і».

Так само рух виконується, починаючи з правої ноги.

Рух № 2 — перемінний крок

Вихідне положення — третя позиція ніг, права нога попереду.

На «раз» — крок вперед правою ногою.

На «і» — невеликий крок вперед лівою ногою.

На «два» — невеликий крок вперед правою ногою.

На «і» — пауза.

Рух назад

Виконується у тій же послідовності, але всі кроки робляться назад, і при останньому кроці одна нога знаходиться на підлозі, а друга — попереду в повітрі.

Рух № 3 — тинок

Вихідне положення — третя позиція ніг, права нога попереду.

На затакт «і» — злегка присісти на лівій нозі, піднімаючи невисоко вперед праву ногу, вільну в коліні.

На «раз» — перескочити на праву ногу вперед і трохи праворуч, коліно злегка зігнути. У момент перескоку права нога трохи відводиться праворуч, описуючи у повітрі невелику дугу. Ліва нога невисоко піднімається вперед, коліно вільне, підйом витягнутий.

На «і» — ступити лівою ногою на півпальці попереду і навхрест правої ноги.

На «два» — поставити праву ногу позаду лівої на всю ступню, злегка згинаючи її в коліні. Ліву ногу підняти невисоко вперед.

Так само рух виконується з правої ноги.

Рух № 4 — притуп

Вихідне положення — шоста позиція ніг.

На «раз» — притупнути усією ступнею правої ноги.

На «і» — притупнути усією ступнею лівої ноги.

На «два» — притупнути усією ступнею правої ноги.

На «і» — пауза.

Рух № 5 — доріжка

Вихідне положення — третя позиція ніг, права нога попереду.

На «раз» — зробити невеликий, злегка «виворітний» боковий крок правою ногою праворуч, на всій ступні, трохи присідаючи. Ліву ногу відірвати від підлоги і наблизити ступню ззаду

до правої ноги, трохи нижче кісточки; коліно злегка зігнути і спрямувати вбік.

На «і» — ліву ногу опустити позаду правої ноги на півпальці, злегка випрямляючи її в коліні.

Рух № 6 — вихилясник з угинанням

Вихідне положення — шоста позиція ніг.

Перший такт. На «раз» — легенький підскок на лівій нозі. Одночасно праву ногу, трохи зігнуту в коліні, вивернути п'ятою догори і поставити на носок праворуч від себе. Корпус трохи повернути вперед правим плечем.

На «два» — легенький підскок на лівій нозі, праву ногу поставити на каблук носком догори в ту ж точку, де стояв носок. Корпус випростується.

Другий такт. На «раз» — легкий підскок на лівій нозі. Одночасно праву ногу, трохи зігнуту в коліні, відведеному праворуч, підвести ступнею до кісточки лівої ноги. Підйом витягнутий, носок правої ноги не торкається підлоги.

На «два» — легкий підскок на лівій нозі, праву відвести вбік, випрямивши коліно і витягнувши підйом.

Рух № 7 — голубець з притупом.

Вихідне положення — шоста позиція ніг.

Перший такт. На затакт «і» — присісти на лівій нозі, праву злегка відокремити від підлоги і відвести вправо.

На «раз» — підскочити на лівій нозі, просуваючись вправо, водночас з ударом з'єднати у повітрі каблуки обох ніг. Закінчуючи стрибок, опуститись на ліву ногу, ледь присівши на ній. Права нога залишається простягнутою вбік.

На «два» — те ж саме, що і на «раз».

Другий такт. Виконується рух № 4 — притуп.

Композиція і запис танцю Л. ВОЛЧКА

УКРАЇНСЬКИЙ КОЗАЧОК

Музичний супровід до танцю «Український дівочий»

Музика В. Матченка, В. Михайлова

Помірно
Вступ

Баян

1

2

3

First system of musical notation. The right hand (treble clef) plays a sequence of chords: G major, A major, B major, and C major. The left hand (bass clef) plays a bass line with chords marked with the number 6, and a final chord marked with 6 and 7.

Second system of musical notation. The right hand continues with chords: G major, A major, B major, and C major. The left hand plays a bass line with chords marked with 6, 7, M (Major), and 7.

Third system of musical notation. The right hand features a more complex melodic line with eighth notes. The left hand plays chords marked with 6, 6, 7, 6, and 7. A box containing the number 2 is located at the beginning of the system.

Fourth system of musical notation. The right hand continues with eighth-note patterns. The left hand plays chords marked with 6, 6, 7, 6, and 7.

Fifth system of musical notation. The right hand continues with eighth-note patterns. The left hand plays chords marked with M, M, 7, M, and 7.

Sixth system of musical notation. The right hand continues with eighth-note patterns. The left hand plays chords marked with M, M, 7, and M.

ЗМІСТ

<i>Павло Тичина. Матері забуть не могу</i>	3
<i>Тарас Шевченко. У нашім раї на землі</i>	4
<i>Василь Симоненко. Лебеді материнства</i>	5
<i>Олександр Довженко. Мати</i>	6
<i>Максим Рильський. Сину мій</i>	11
<i>Леся Кліменко. Пам'ятник</i>	11
<i>Микола Михальченко. Чекання</i>	12
<i>Михайло Чорний. Сняться сини. Новела</i>	13
<i>Іван Гнатюк. Доля</i>	17
<i>Василь Юхимович. Коли не обізветься мати</i>	18
<i>Вадим Крищенко. Мати</i>	18
<i>Микола Руденко. Вдова</i>	19
<i>Лада Рева. Ти для мене</i>	20
<i>Микола Сингаївський. Колискова матері</i>	20
<i>Олександр Завгородній. Тихіше, тихіше: спить мама</i>	21
<i>Ніна Гнатюк. Руки моєї матері</i>	21
<i>Дмитро Пазличко. Матусенько!</i>	22
<i>Ольсь Трусан. Стернинка</i>	22
<i>Микола Вінграновський. Марія</i>	23
<i>Інна Христенко. Мадонна</i>	24
<i>Геннадій Цурканов. Вальс для мами. Новела</i>	24
<i>Людмила Романюк. Червоні соняшники</i>	26
<i>Отілія Казімір. Колискова пісня — пісня про мир. З румунської переклали М. Сингаївський та Й. Фельдштейн</i>	27
<i>Володимир Коломієць. Ніч перед розлукою</i>	28
<i>Ольсь Гончар. Соняшники</i>	29
<i>Андрій М'ястківський. Єва</i>	33
<i>Петро Біба. Вчительці</i>	35
<i>Валентин Лагода. Гей подруженьки-сестриці...</i>	35
<i>Микола Нагнибіда. Сестри</i>	36
<i>Дмитро Луценко. Незабутнє</i>	38
<i>Василь Грінчак. В колиці, сплетеній із верболозу</i>	39
Сестрі Христі	39
<i>Сергій Антонов. Нічний виклик. Переклав з російської О. Кравцов</i>	40
<i>Іван Франко. Зів'яле листя</i>	44
<i>Микола Самійленко. Любов</i>	46
Дівоча калина. Легенда. Записав М. Ревуцький	46
<i>Оксана Довгань. Понеси мене на руках</i>	47
Земля	47
<i>Олекса Ющенко. Заручини</i>	48
<i>Галина Гордасевич. Аеліта</i>	48
<i>Леся Тиглій. Дівчина з шрамом</i>	49

<i>Микола Сингаївський. Сузір'я Ліди. Уривок</i>	49
<i>Костянтин Зазадський. Очі. Переклав з російської О. Кравцов</i>	50
<i>Лариса Волошина. Буря</i>	53
<i>Василь Долина. Бюро жіночих послуг. Усмішка</i>	55
<i>Олександр Лук'яненко. Все почалося з Єви. Не зовсім жарт</i>	56
<i>Яків Сербич. Кінофестиваль про любов. Монолог</i>	57
<i>Никифор Білоконь. Тільки вам, хоч по секрету</i>	59
<i>Федір Гарін. Асині труднощі</i>	60
<i>Петро Сліпчук. Переконала</i>	61
<i>Микола Яровий. Біла Ворона та чорна Береза. Байка</i>	62
<i>Дмитро Молякевич. Про хворобу</i>	63
<i>Іван Сочивець. Веселиться. Гумореска</i>	65
<i>Анна Лехицька. Дружина-мати. Переклав з російської О. Кравцов</i>	68
<i>Христина Живульська. Роман. Переклав з російської О. Кравцов</i>	69
<i>Вітольд Процаков. Переплюнула</i>	70
<i>Одружився</i>	71
<i>Славні на Україні наші героїні. Слова В. Лагоди, музика А. Філіпенка</i>	73
<i>Чорнобривці. Слова М. Сингаївського, музика В. Верменича</i>	79
<i>Вічно молода. Слова М. Гірника, музика Б. Буєвського</i>	81
<i>Колискова. Слова Н. Нестюріна, переклад з російської М. Зірка, музика Л. Левітової</i>	82
<i>Зустріч. Слова В. Бойка, музика С. Грици</i>	85
<i>Ой ти, яблуце зелена. Слова П. Голубничого, музика О. Левицького</i>	87
<i>Зозуленька. Слова О. Новицького, музика В. Лобка</i>	91
<i>Як тоді листопад. Слова Л. Реви, музика М. Степаненка</i>	94
<i>Ласло Табі. Губна помада. Переклав з російської О. Кравцов</i>	96
<i>А. Березін, І. Виноградський, Г. Ханін. Тепер не те, що раніше. Сценка. Переклав з російської О. Кравцов</i>	97
<i>М. Гиндін, К. Рижов, Г. Рябкін. Любов справжня. Скетч. Переклав з російської О. Кравцов</i>	100
<i>Гнат Назаров. Маруся. Героїчна драма на одну дію. Переклав з російської О. Кравцов</i>	103
<i>Микола Сотников. Мила дівчина. Переклав з російської С. Кабан</i>	115
<i>Український дівочий. Композиція і запис танцю Л. Волчка</i>	128

МАТЬ, ПОДРУГА, СЕСТРА

Репертуарний збірник

(На українському мові)

Складальник
Вадим Іванович Пас

Редактор *В. В. Юрченко*
Художник *Є. В. Саренко*
Художній редактор *Д. О. Лукомський*
Технічний редактор *Р. С. Шейкман*
Коректор *Н. М. Чередниченко*

БФ 07361. Тем. план 1967 р. № 498. Здано на виробництво 14/ХІ 1966 р. Підписано до друку 2/ІІ 1967 р. Формат 60×90^{1/16}. Фіз. друк. арк. 8,75. Умовн. друк. арк. 8,75. Обліково-вид. арк. 9,48. Зам. 2147. Тираж 28 000. Ціна 49 коп.

Видавництво «Мистецтво», Київ,
Свердлова, 19.

Київська фабрика набору Комітету по пресі
при Раді Міністрів УРСР, вул. Довженка, 5.

49 коп.

